

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ**

**Π.Μ.Σ.: Σπουδές στις Γλώσσες και τον Πολιτισμό των Χωρών της
Νοτιοανατολικής Ευρώπης**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΜΕ ΘΕΜΑ:

**«ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΡΩΣΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΦΡΑΣΕΟΛΟΓΙΣΜΩΝ»**

-

**ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΕ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΤΟΥ Ν. ΓΚΟΓΚΟΛ Το ημερολόγιο
ενός τρελού ΚΑΙ ΤΟΥ Ν. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ Ο τελευταίος πειρασμός**

Επόπτης καθηγητής: Σ. Καμαρούδης

Επιβλέποντες καθηγητές: Κ. Νιχωρίτης - Ε. Γρίβα

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια: Παπαλεξάνδρου Ευγενία (Α.Ε.Μ.: 5043)

Θεσσαλονίκη, 2014

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΡΩΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΦΡΑΣΕΟΛΟΓΙΣΜΩΝ

-

ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΕ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΤΟΥ Ν. ΓΚΟΓΚΟΛ Το ημερολόγιο ενός
τρελού ΚΑΙ ΤΟΥ Ν. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ Ο τελευταίος πειρασμός

Αφιερώνω την παρούσα διπλωματική εργασία στην οικογένειά μου, για την υλική και ηθική στήριξη σε όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι μεταφραστές λειτουργούν ως πραγματικοί διαπολιτισμικοί μεσολαβητές καθώς λαμβάνουν υπόψη αφενός την πολιτισμική προέλευση φρασεολογισμών και γενικότερα παγιωμένων εκφράσεων και αφετέρου το συσχετισμό με τον πολιτισμό στόχο, το σημασιολογικό πεδίο στο οποίο ανήκουν οι συγκεκριμένες λεξικές μονάδες καθώς και τη λειτουργία που επιτελούν στο κείμενο πηγή. Κύριο μέλημά τους λοιπόν είναι η συνέπεια προς όλες τις εμπλεκόμενες στη μεταφραστική διαδικασία πλευρές, γιατί οι επιλογές τους κατευθύνονται τελικά από τις εκφραστικές ιδιαιτερότητες των συγγραφέων του πρωτότυπου όπως και τις ερμηνευτικές ικανότητες των αναγνωστών του μεταφράσματος, τις συνθήκες παραγωγής του προς μετάφραση κειμένου, το είδος και τον τύπο του, αλλά και τις επικοινωνιακές του προθέσεις.

Στην παρούσα μεταπτυχιακή εργασία, επιχειρείται η κριτική προσέγγιση ελληνικών και ρωσικών μεταφρασμάτων με έργα αναφοράς τον *Τελευταίο πειρασμό* του Ν. Καζαντζάκη και το *Ημερολόγιο ενός τρελού* του Ν. Γκόγκολ αντιστοίχως, με σκοπό να αναδείξει ακριβώς τη σημασία της ίδιας της αντιπαραβολικής ανάλυσης, της μελέτης δηλαδή των σχέσεων και των διεργασιών που τίθενται σε λειτουργία σε ένα συγκεκριμένο ζεύγος γλωσσών, για τη διερεύνηση και διασαφήνιση, στο μέτρο του δυνατού πάντα, του μεταφραστικού φαινομένου. Μέσα από παραδείγματα αποδεικνύεται ότι η συγκεκριμένη μέθοδος συνδέει τη θεωρία με την πράξη και καταργεί το λανθασμένο δίλημμα που ταλανίζει εδώ και αιώνες τη σκέψη γύρω από τη μετάφραση: προτεραιότητα στο περιεχόμενο ή στη μορφή; Ακόμη, μας οδηγεί σε μία αντικειμενική προσέγγιση της μεταφραστικής πράξης όπως και σε μία αντιδογματική στάση ως προς τον τρόπο μετάφρασης. Επιτρέπει τέλος τον επαναπροσδιορισμό της έννοιας της ισοδυναμίας. Κατά συνέπεια, η μετάφραση θεωρείται πλέον ως γλωσσική δραστηριότητα, δηλαδή ως μία διεργασία αναγνώρισης και αναπαράστασης των σταθερών χαρακτηριστικών που υπάρχουν μεταξύ δύο γλωσσών.

ABSTRACT

Translators work as genuine intercultural mediators, taking into account the bound expressions' cultural origin as also the relations with the target culture, the semantic field where the specific lexical items belong to and their function in the source text. Therefore, their main concern is to be consistent with all relevant parties into the translation process, because their choices are ultimately driven by the expressive peculiarities of the original authors as well as the interpretive skills of the translations readers, the conditions under which the text had been composed and lately its communicative intentions.

This paper, approaches critically Greek and Russian translations, focuses on works of N. Kazantzakis *The Last Temptation* and N. Gogol *Diary of a Madman*. While quoting pieces of the above works, the main purpose of the paper is to emphasize the contrastive analysis's importance into translation, or specifically, to consider the connections and processes that are taking place in order to investigate and clarify the translation phenomenon between a pair of languages. Through examples, it is proved that this method bridges theory with practice and abolishes the great dilemma about translation, which is plaguing people during centuries: should someone give priority to the content or to the form of a text? Furthermore, it leads us to an objective approach as also to a liberalized point of view of the translations act, ending up with redefining the concept of equivalence. Consequently, the translation is now considered as a linguistic activity, namely as a process that identifies and represents all the stable characteristics that exist between two languages.

РЕЗЮМЕ

Переводчики работают как подлинные межкультурных посредников, поскольку они учитывают культурные традиции, связанные выражения и корреляцию с целевой культуры, семантическое поле, к которому принадлежат конкретные лексические единицы и их функции в исходном тексте. Поэтому их главной задачей является согласуются со всеми соответствующими сторонами в процессе перевода, потому что их выбор в конечном счете обусловлен выразительных особенностей оригинальных авторов, а также толкования навыков читателей перевод, производственные условия переводимого текста и коммуникативные намерения.

Эта работа, подходы критически греческие и русские переводы, фокусируется на работах *Последнее искушение* Н. Казандзакиса и *Записки сумасшедшего* Н. Гоголя. Во время цитирования части вышеуказанных работ, основной целью данной работы является подчеркнуть сравнительный анализ важно в переводе, или специально, чтобы рассмотреть соединений и процессов, которые происходят с целью изучения и уточнения явление перевода между парой языки. Через примеров доказано, что этот метод соединяет теорию с практикой и отменяет большую дилемму о переводе, который преследующих людей на протяжении веков: приоритет содержания или сформировать? Кроме того, это приводит нас к объективному подходу к акту перевода как в освобожденном отношения на пути перевода. Следовательно, перевод в настоящее время считается языковая деятельность, а именно как идентификации процесса и представлении устойчивых характеристик, которые существуют между двумя языками.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία αποτελεί κύριο μέρος ερευνητικής εργασίας με αντικείμενο: «Συγκριτική προσέγγιση ελληνικών και ρωσικών φρασεολογισμών με αναφορές σε αποσπάσματα από τα έργα του Ν. Γκόγκολ: *Το Ημερολόγιο ενός τρελού* και του Ν. Καζαντζάκη: *Ο Τελευταίος Πειρασμός*, η οποία πραγματοποιείται στο Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών σπουδών στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

Η φρασεολογία ορίζεται στην γενική γλωσσολογία ως μία αυτόνομη επιστήμη ή ένας κλάδος επιστήμης που ασχολείται με τη μελέτη των στερεότυπων ή ιδιωματικών εκφράσεων ή όπως αποκαλούνται φρασεολογισμών ή φρασεολογικών μονάδων, δηλαδή των σταθερών συνδυασμών λέξεων με συγκεκριμένη σημασία. Αντίθετα, στην ελληνική γλώσσα, όταν χρησιμοποιούμε τον όρο φρασεολογία αναφερόμαστε στις φράσεις που επιλέγει κανείς για να εκφραστεί ή στον τρόπο με τον οποίο εκφράζεται (π.χ. άσεμνη, υβριστική, άσχημη κ.ά.). Στην εργασία αυτή υιοθετείται και χρησιμοποιείται η έννοια που έχει ο όρος στην γενική γλωσσολογία.

Με βασικό ερέθισμα τις προπτυχιακές μου σπουδές στο τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών και λαμβάνοντας υπόψη τις δυσκολίες που επιφυλάσσει το συγκεκριμένο επιστημονικό πεδίο, θα επιχειρήσω αφενός να αναλύσω και να αποτυπώσω όρους που χρησιμοποιούνται στο γνωστικό αντικείμενο της φρασεολογίας και της γενικής γλωσσολογίας. Αφετέρου, και καθώς επισημαίνει ο υπότιτλος, αφού αρχικώς αναζητήσω και καταγράψω φρασεολογισμούς, παγιωμένες εκφράσεις και μη, στην εκάστοτε γλώσσα-πηγή, θα αντιπαραβάλλω την απόπειρα απόδοσής τους σε δύο μεταφράσματα της γλώσσας-στόχου. Συγκεκριμένα, η καταγραφή αυτή αντλείται, για τη μεν ρωσική γλώσσα, από απόσπασμα που παρατίθεται από το έργο του Ν. Γκόγκολ *Το ημερολόγιο ενός τρελού* και αντιπαραβάλλονται τα αντίστοιχα δύο ελληνικά μεταφράσματα, και ομοίως για τη δε ελληνική, από μελέτη αποσπάματος από το έργο του Ν. Καζαντζάκη *Ο Τελευταίος Πειρασμός*. Θα είναι ευχής έργο, αν το εγχείρημα αυτό, ενεργήσει έστω προτρεπτικά σε μελλοντικούς ερευνητές, που επιθυμούν να ασχοληθούν αναλυτικότερα με την σύγκριση φρασεολογισμών ρωσικής-ελληνικής, είτε αποτελέσει υλικό για να μελετηθεί, ο ρόλος της χρήσης φρασεολογισμών στην διδακτική των συγκεκριμένων γλωσσών ως ξένες.

Στο σημείο αυτό, θεωρώ καθήκον μου, και μάλιστα ευχάριστο, να εκφράσω τις θερμότερες ευχαριστίες μου σε όλους εκείνους που με βοήθησαν στην εκπόνηση της παρούσας μελέτης.

Ευχαριστώ λοιπόν θερμά, τον καθηγητή Σταύρο Καμαρούδη, Αναπληρωτή καθηγητή σήμερα του Π.Τ.Δ.Ε, γιατί με παρακίνησε να ασχοληθώ με την φρασεολογία ως θεματολογία, για τις υποδείξεις του όσον αφορά το ερευνητικό μέρος και τις λεπτομερείς παρατηρήσεις σχετικά με το περιεχόμενο και τη δομή της εργασίας και την πολύτιμη επιστημονική καθοδήγηση που

μου προσέφερε καθόλη την διάρκεια της συλλογής της απαιτούμενης βιβλιογραφίας, καθώς και για τις εύστοχες παρατηρήσεις και υποδείξεις που μου υπέβαλλε στις διαδοχικές μορφές του κειμένου, μέχρι την ολοκλήρωσή του. Βαθιά είναι η ευγνωμοσύνη μου επίσης, προς τον καθηγητή Κωνσταντίνο Νιχωρίτη, Καθηγητή Τ.Β.Σ.Α.Σ., μέλους της τριμελούς επιτροπής, ο οποίος μου πρόσφερε κατευθύνσεις. Πέρα από το επιστημονικό κομμάτι, σημαντική ήταν και η ηθική -ψυχολογική υποστήριξη που μου προσέφερε.

Εξίσου σημαντική ήταν και η συμβολή της καθηγήτριας Ελένης Γρίβα, Επίκουρος Καθηγήτρια Π.Τ.Δ.Ε, επίσης μέλους της τριμελούς επιτροπής, για τις εποικοδομητικές διορθώσεις και παρατηρήσεις που μου πρόσφερε τόσο για τη δομή, όσο και για το περιεχόμενο της εργασίας, όπως επίσης, και για τις εξειδικευμένες κατευθύνσεις έρευνας, λόγω της εξοικείωσής της με το γνωστικό αντικείμενο.

Ολοκληρώνοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμότατα τη γραμματεία και το προσωπικό της Βιβλιοθήκης του ΙΜΧΑ, για την αμέριστη βοήθειά τους στην αναζήτηση και ανεύρεση μη μηχανογραφημένου υλικού.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
----------	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ
ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ

1.1. Επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης	4
1.1.1. Φωνολογία	4
1.1.2. Μορφολογία	5
1.1.3. Σύνταξη	6
1.1.4. Σημασιολογία	7
1.1.5. Πραγματολογία	9
1.1.6. Κοινωνιογλωσσολογία	10

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΩΝ ΦΘΟΓΓΩΝ, ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΩΝ
ΜΟΡΦΗΜΑΤΩΝ

2.1. Θεωρητικό υπόβαθρο	11
2.2. Η φρασεολογία ως γνωστικό αντικείμενο	16
2.3. Η φρασεολογία στην ελληνική γλώσσα	16
2.4. Ιδιωματισμοί και ιδιωματικές εκφράσεις	17

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ
ΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ

3.1. Οι σλαβικές γλώσσες και η κοινή σλαβική	20
3.2. Η ελληνική γλώσσα	22
3.2.1. Η νέα ελληνική	24

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ
Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΓΛΩΣΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ
ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

4.1. Ελληνο-ρωσικές σχέσεις (19 ^{ος} – αρχές 20 ^{ου} αι.)	30
4.2. Εθνικές γλώσσες: επιδράσεις ελληνικής και ρωσικής	32
4.2.1. Η περίπτωση της ελληνικής γλώσσας	32
4.2.2. Η περίπτωση της ρωσικής γλώσσας	34

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

5.1. Η μετάφραση	37
5.1.1. Μεταφραστικές αρχές	39
5.1.2. Μεταφραστικά ζητήματα	40

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΈΚΤΟ
ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

6.1. Στρατηγικές μετάφρασης	43
6.1.1. Η τυπική ισοδυναμία	43
6.1.2. Η δυναμική ισοδυναμία	44
6.2. Φρασεολογισμοί στη ρωσική λογοτεχνική γλώσσα και η απόδοσή τους στη νέα ελληνική, με παράδειγμα το έργο του Νικολάι Γκόγκολ «Το ημερολόγιο ενός τρελού»	45
6.2.1. Σημασιολογική και μορφο-συντακτική ανάλυση του πρωτοτύπου	64
6.2.2. Αντιπαραθετική μελέτη μεταφρασμάτων	65
6.3. Μεταφρασεολογικές και φιλολογικές προσεγγίσεις με παράδειγμα το έργο του Νίκου Καζαντζάκη «Ο τελευταίος πειρασμός»	67
6.3.1. Σημασιολογική Ανάλυση Πρωτοτύπου	92
6.3.2. Μορφο-συντακτική Ανάλυση Πρωτοτύπου	93
6.3.3. Αντιπαραθετική μελέτη μεταφρασμάτων	94
ΑΚΡΟΤΕΛΕΥΤΙΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	99
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	102
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α - Διεθνώς γνωστές ελληνικές λέξεις και φράσεις και το μεταφραστικό τους ισοδύναμο στη ρωσική	109
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β - Επεξήγηση χρήσιμων γλωσσολογικών όρων	111

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα εργασία επιχειρείται μια αναλυτική μεταφραστική επισκόπηση, σε δύο πρωτότυπα κείμενα διαφορετικών γλωσσών, ευρέως γνωστών: σε ένα απόσπασμα από το διήγημα «Το ημερολόγιο ενός τρελού» του Νικολάι Γκόγκολ, όπου αντιπαρατίθενται δύο ελληνικά μεταφράσματα, και σε απόσπασμα από το μυθιστόρημα «Ο τελευταίος πειρασμός» του Νίκου Καζαντζάκη, το οποίο παρομοίως μελετάται με δύο ρωσικά μεταφράσματα.

Αρχικώς επιχειρείται θεωρητική ανασκόπηση των αρχών της ίδιας της γλωσσολογίας, γλωσσολογικών όρων (όπως γλωσσικό σημείο, γλώσσα, ομιλία), και των κατηγοριών-επιπέδων γλωσσικής ανάλυσης. Στη συνέχεια, γίνεται αναφορά στην φρασεολογία ως επιστημονικό κλάδο και τα αντικείμενα μελέτης της: τους φρασεολογισμούς. Στα ελληνικά θα μιλούσαμε για *ιδιωτισμούς, στερεότυπες εκφράσεις/προτάσεις, παγιωμένες/τυποποιημένες εκφράσεις* κ.α.. Στην εργασία αυτή, οι παραπάνω εκφράσεις όμως θα λογίζονται ότι ανήκουν στον ευρύτερο χώρο της φρασεολογίας και θα αναφέρονται ως *φρασεολογικές μονάδες ή φρασεολογισμοί*. Πιο κάτω, αναλύονται η ρωσική και ελληνική, ως προς τη γλωσσική ομάδα-οικογένεια που ανήκουν, μέχρι και τα χαρακτηριστικά που παρουσιάζουν στη σημερινή μορφή τους. Στο επόμενο κεφάλαιο, μελετάται πως και αν βοηθούν τα πολιτισμικά στοιχεία, όπως οι παγιωμένες εκφράσεις: παρομοιώσεις, μεταφορές και λοιπά σχήματα λόγου στο μεταφραστικό πόνημα, τι ρόλο επίσης παίζουν σ' αυτό οι σχέσεις μεταξύ δύο χωρών, στην συγκεκριμένη περίπτωση μέσα από την περιγραφή δραστηριοτήτων των Ελλήνων στη Ρωσία και τη Σοβιετική Ένωση τον 19^ο μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αι., καθώς και κατά πόσο κατείχε και κατέχει έως σήμερα (στο πλαίσιο της ενωμένης Ευρώπης) πρωταρχικό ρόλο το γλωσσικό κριτήριο στον προσδιορισμό ενός έθνους, μέσα από αναφορές σε «ισχυρές» και «ασθενείς» γλώσσες κατ' αναλογία προς «ισχυρά» και «ασθενή» έθνη, σε συνδυασμό πάντοτε με την υπεράσπιση της εθνικής ιδιαιτερότητας μέσω της γλωσσικής έκφρασης.

Στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο, αφού επισημαίνεται με συντομία το θεωρητικό πλαίσιο του μεταφραστικού εργαλείου και των μεταφραστικών προβλημάτων που το περικλείουν, στην αρχή των επομένων υποκεφαλαίων, αναφέρονται εισαγωγικά βιογραφικά στοιχεία για τους δημιουργούς και για τα συγκεκριμένα έργα τους, όπως η πλοκή, η εποχή που γράφτηκαν, οι επιρροές από λογοτεχνικά ρεύματα ως μια πρώτη γνωριμία του ύφους και της προσωπικότητάς τους. Έπειτα παρατίθενται τα αποσπάσματα σε μορφή πίνακα με τρεις στήλες (πρωτότυπο - μετάφρασμα Α - μετάφρασμα Β). Ακολουθούν σημασιολογική και μορφο-συντακτική ανάλυση των πρωτοτύπων ανά έργο μελέτης και αντιπαραθετική ανάλυση των δύο μεταφρασμάτων μεταξύ τους, αλλά και μεμονωμένα με το πρωτότυπο.

Κλείνοντας αυτό το -κατά μία έννοια- πείραμα, συνοψίζονται - χωρισμένα ανά έργο μελέτης - όλα τα σημαντικά συμπεράσματα, με σκοπό τόσο την ανάδειξη των επιμέρους ζητημάτων

που ανακύπτουν από την διαδικασία αυτή, όσο και την κριτική προσέγγιση των επιλογών που εντέλει υιοθέτησε ο κάθε μεταφραστής

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ - ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ

Γλωσσολογία, λακωνικά οριζόμενη είναι η επιστημονική μελέτη της γλώσσας. Η γλωσσολογική έρευνα, όπως θεμελιώθηκε από τον Ελβετό γλωσσολόγο Ferdinand de Saussure (1857-1913) και αναπτύχθηκε από τους δομιστές γλωσσολόγους, διέπεται από τρεις βασικές αρχές:

- 1) η αδιαμφισβήτητη πρωτοκαθεδρία του προφορικού λόγου, έναντι του γραπτού. Γεγονός που επαληθεύεται από το ότι τα παιδιά πολύ νωρίς και με ευκολία μαθαίνουν να μιλούν, ενώ πολύ αργότερα και μέσω διαδικασίας εκμάθησης να γράφουν. Επομένως, αυτό που πανηγυρικά διατείνεται η σύγχρονη γλωσσολογία είναι ότι η γλώσσα είναι πρωταρχικά ήχος¹.
- 2) Προσπέλαση του ζητήματος ότι ο προφορικός λόγος υπόκειται ευκολότερα σε «φθορά», μέσα από τις εξελικτικές μεταβολές που αντιμετωπίζει. Η θέση της σύγχρονης γλωσσολογίας², επιχειρηματολογώντας υποστηρίζει ότι κάθε γλώσσα ή διάλεκτος είναι φτιαγμένη έτσι ώστε να καλύπτει τις ανάγκες της κοινωνίας στην οποία μιλιέται. Συνεπώς δεν έχει νόημα να γίνεται λόγος για σωστότερες προγενέστερες μορφές μιας γλώσσας.
- 3) Επιδιώκει να περιγράψει τις σχέσεις ανάμεσα στα γλωσσικά στοιχεία που συνυπάρχουν σε ένα δεδομένο χωροχρόνο και που συγκροτούν ένα γλωσσικό σύστημα. Με άλλα λόγια, μελετάει τη γλώσσα ως κάτι στατικό, αγνοώντας τα όποια στάδια πέρασε μέχρι τη δεδομένη στιγμή.

Σαφές αντικείμενο μελέτης της γλωσσολογίας είναι η μελέτη του τρίπτυχου «γλώσσα», «σημείο» και «γλωσσικό σύστημα».

Αναλυτικότερα: το περιεχόμενο του όρου γλώσσα (langue) προκύπτει από την αντιπαράθεσή του με τον όρο ομιλία (parole). Η γλώσσα συνιστά την κοινωνική πλευρά του λόγου, ενώ η ομιλία την ατομική. Η πρώτη έννοια μας παραπέμπει στο ομοιογενές του λόγου και στις κοινωνικές συμβάσεις, ενώ η δεύτερη εστιάζεται στο ετερογενές του λόγου και στις ατομικές

¹ Βλ. σχετικά: Steven Pinker, Το γλωσσικό ένστικτο – πώς ο νους δημιουργεί τη γλώσσα, Μετάφραση: Ευαγ. Μούμα, Εκδόσεις: Κάτοπτρο, Αθήνα: 2000, σελ. 32-38, κ.α.

² Σε πλήρη αντίθεση δηλαδή με την παραδοσιακή γραμματική. Βλ. Παυλίδου Θεοδοσία (1999). *Επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης*. Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη

αποκλίσεις. Εν συνεχεία, το γλωσσικό σημείο συνδέει μια έννοια με μια ακουστική εικόνα. Οι δύο αυτές πλευρές είναι γνωστές και ως σημαϊνόμενο-περιεχόμενο και σημαϊνον-έκφραση, αντιστοίχως. Τέλος, σύστημα γενικά είναι σύνολο στοιχείων και οι σχέσεις που υφίστανται ανάμεσα στα στοιχεία αυτά. Είναι προφανές ότι η ιδιαιτερότητα ενός συστήματος έγκειται όχι τόσο στην υλική μορφή των στοιχείων που το απαρτίζουν, όσο στις σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσά τους.

Στις παραπάνω διακρίσεις, η σύγχρονη γλωσσολογία προσθέτει τη διάκριση μορφής-ουσίας, διατρανώνοντας ότι η γλώσσα είναι μορφή, ότι δηλαδή τα βασικά γνωρίσματα μιας γλώσσας προκύπτουν από την περιγραφή της δομής του συστήματος. Αντιθέτως, η ύλη στην οποία πραγματώνεται μια γλώσσα, η ουσία (π.χ. η φωνητική), είναι κοινή για όλους τους ανθρώπους.

Ο λόγος περί γλώσσας παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον. Απασχολεί και συναρπάζει όσους υπηρετούν τη γλώσσα από επιστημονικό ενδιαφέρον ή επαγγελματικό καθήκον και τη μελετούν ο καθένας από τη σκοπιά του: φιλοσόφους, ιστορικούς, λογοτέχνες, ψυχολόγους, κοινωνιολόγους, γλωσσολόγους. Δεν αφήνει όμως αδιάφορους και όλους όσους απλώς τη χρησιμοποιούν ως καθημερινό επικοινωνιακό τους εργαλείο και ως μέσο προσωπικής τους έκφρασης.

1.1 Επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης

1.1.1. Φωνολογία

Η φωνητική ουσία που αποτελεί αντικείμενο της φωνητικής, είναι κοινή για όλους τους ανθρώπους, αν λάβει κανείς υπόψη ότι τα φωνητικά όργανα, ως προς τα βασικά τους χαρακτηριστικά, είναι σε όλους όμοια.

Μοιραία καταλήγει κανείς στον ορισμό της βασικής μονάδας της φωνολογίας: φώνημα (phoneme) είναι η μικρότερη διακριτική και εναλλάξιμη μονάδα της έκφρασης. Ο ορισμός αυτός μας παραπέμπει πρώτα απ' όλα στο σημαϊνον: η φωνολογία εξετάζει την έκφραση, όχι το περιεχόμενο των γλωσσικών σημείων. Ο όρος «μικρότερη» μονάδα, σημαίνει ότι το φώνημα δεν αποτελεί συνδυασμό (συνταγματική ενότητα) άλλων στοιχείων και επομένως δεν μπορεί να τεμαχιστεί σε μικρότερες μονάδες.

Το φώνημα ορίζεται ως μια αφηρημένη μονάδα στην περιγραφή του γλωσσικού συστήματος και ακριβέστερα του φωνολογικού συστήματος. Δεν είναι δηλαδή μια οντότητα που τη συναντούμε άμεσα στα δεδομένα, αλλά προκύπτει με αφαίρεση από τα άμεσα εμπειρικά δεδομένα στο πλαίσιο μιας θεωρίας. Με απλά λόγια, ένα φώνημα πραγματώνεται με

φθόγγους στη φωνητική ουσία. Το φώνημα δηλαδή ως φωνολογική μονάδα αντιστοιχεί στο φθόγγο ως φωνητική μονάδα. Ένα φώνημα μπορεί να πραγματώνεται με διαφορετικούς φθόγγους.

1.1.2 Μορφολογία

Το *σημαίνον*, ή αλλιώς η έκφραση στη γλώσσα, είναι το αντικείμενο της μορφολογίας. Σε αντίθεση όμως προς τη φωνολογία, που εξετάζει τις μικρότερες διακριτικές μονάδες της γλώσσας, η μορφολογία ασχολείται με τα ελάχιστα σημαίνοντα, τα μορφήματα (*morpheme*), καθώς και με τις παραδειγματικές και συνταγματικές τους σχέσεις στον σχηματισμό των αμέσως μεγαλύτερων μονάδων της α' άρθρωσης³, των λέξεων και κατ' επέκταση, με την κλίση, τη σύνθεση και την παραγωγή. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι στη μορφολογία το σημαίνόμενο (η σημασία, το περιεχόμενο) χρησιμοποιείται στην οριοθέτηση του σημαίνοντος χωρίς ωστόσο να βρίσκεται στο επίκεντρό της.

Όπως προκύπτει λοιπόν, «μόρφημα» είναι η μικρότερη σημασιολογική μονάδα που αποκαλύπτει η μορφολογική ανάλυση της γλώσσας και θεωρείται ως ελάχιστο στοιχείο υπό την έννοια ότι δεν είναι δυνατόν να αναλυθεί περαιτέρω σε επιμέρους σημασιολογικές μονάδες⁴. Σε πολλές περιπτώσεις, το μόρφημα είναι δυνατόν να συμπίπτει με τη λέξη (π.χ. οι άκλιτες λέξεις *και*, *αλλά*, *ίσως*), συνήθως όμως διαφέρει από αυτήν, καθώς η λέξη μπορεί να απαρτίζεται από περισσότερα του ενός μορφήματα⁵. Π.χ. η λέξη *δυσνόητος*, περιλαμβάνει τα μορφήματα: *δυσ-* (δύσκολα), *νόη-* (νοώ, κατανοώ, νους), *-τος* (που μπορεί να...) και τελικά η σημασία αυτής της λέξης είναι «αυτός που δύσκολα γίνεται κατανοητός».

³ Η διπλή άρθρωση (*double articulation*) συνδέεται με το έργο του A. Martinet και αναφέρεται σε ένα βασικό χαρακτηριστικό της γλώσσας, με βάση το οποίο αυτή διαφοροποιείται από τα ζωικά συστήματα επικοινωνίας: το γεγονός ότι η ανθρώπινη γλώσσα αρθρώνεται/δομείται σε δύο επίπεδα: το επίπεδο της *πρώτης άρθρωσης*, ή γραμματικό επίπεδο, περιλαμβάνει μονάδες που έχουν και φωνητική μορφή και νόημα - είναι μονάδες με σημαίνον και σημαίνόμενο σύμφωνα με τη σωσυριανή διάκριση. Η ελάχιστη μονάδα αυτού του επιπέδου είναι το μόρφημα (μόνημα στην ορολογία του Martinet): το μικρότερο γλωσσικό τεμάχιο που είναι φορέας νοήματος· π.χ. το *-ει* δηλώνει κατάληξη τρίτου ενικού προσώπου, οριστικής ενεστώτα. Τα μορφήματα συνδυαζόμενα σχηματίζουν μονάδες ανώτερου επιπέδου· π.χ. σε επίπεδο λέξης: *κάν-ει*· σε επίπεδο φράσης: *κάν-ει υπο-μον-ή*· σε επίπεδο πρότασης: *Ο Γιάνν-ης* *κάν-ει υπο-μον-ή* κ.ο.κ. Αντίθετα, το επίπεδο της *δεύτερης άρθρωσης*, περιλαμβάνει μονάδες που δεν είναι φορείς νοήματος, τα φωνήματα, τα οποία σε διάφορους συνδυασμούς σχηματίζουν μονάδες της πρώτης άρθρωσης· π.χ. η λέξη *κάν-ει* /'kani/ αναλύεται στα φωνήματα /k/ /a/ /n/ /i/ - τα οποία σε άλλους συνδυασμούς σχηματίζουν άλλες λέξεις: /ika/na/ *ικανά*. Πηγή: http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/to

⁴ Βλ. σχετικά, K. Brown – J. Miller, (1996). *Syntax*. Routledge, London, σελ. 159-90

⁵ Τα μορφήματα που απαρτίζουν μια λέξη μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ως εξής: 1) σε ελεύθερα (ή ανεξάρτητα) και σε εξαρτημένα, 2) σε λεξικά και σε γραμματικά. Αναλυτικότερα, βλ. σχετικά: *Η γλώσσα και η διδασκαλία της (Αφιερωματικός τόμος)*, (2003), Βιβλιολογεΐον, Φλώρινα, σελ. 93-94

1.1.3 Σύνταξη

Όπως η φωνολογία και η μορφολογία, η σύνταξη (syntax) ασχολείται και αυτή με το σημαίνον. Σε αντίθεση όμως με τη φωνολογία, που επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στη β' άρθρωση, η συντακτική καθώς και η μορφολογική μελέτη αφορούν την α' άρθρωση. Η διαφορά ανάμεσα στις δύο τελευταίες συνίσταται στο συνταγματικό μήκος των μονάδων τους: ενώ η μορφολογία εξετάζει τις ελάχιστες μονάδες της α' άρθρωσης, τα μορφήματα, για να φτάσει έως και τη λέξη, η σύνταξη παίρνει ως σημείο εκκίνησης, τη λέξη, για να περάσει σε μεγαλύτερες μονάδες της α' άρθρωσης, τις φράσεις, και να φτάσει ως την πρόταση. Με άλλα λόγια, αποβλέπει στην περιγραφή των συνταγματικών σχέσεων των λέξεων μέσα στην πρόταση.

Η αναζήτηση κατηγοριών, στις οποίες μπορούν να ενταχθούν όλες οι λέξεις μιας γλώσσας, και κατ' επέκταση οι λέξεις όλων των γλωσσών, οδήγησε στις *πρωτεύουσες* και *δευτερεύουσες* γλωσσικές κατηγορίες. Κοντολογίς, όπου πρωτεύουσες γραμματικές κατηγορίες, πρόκειται για την παραδοσιακή γραμματική και συγκεκριμένα για τα μέρη του λόγου (ουσιαστικό, ρήμα, επίθετο κ.ο.κ.), τα οποία αποτελούν μια σταθερή ταξινόμηση λεξημάτων. Αντιθέτως, οι δευτερεύουσες γραμματικές κατηγορίες, που προκύπτουν επίσης με τη βοήθεια της κατανομής και της ταξινόμησης, παίρνουν ως αφετηρία όχι το λέξιμα, αλλά τη γραμματική λέξη. Δηλαδή, ενώ οι πρωτεύουσες αναφέρονται στην διαφορά π.χ. ουσιαστικού-ρήματος, οι δευτερεύουσες ασχολούνται με τη διαφοροποίηση των λεξημάτων αυτών ανάλογα με το περιβάλλον: πτώση, έγκλιση, αριθμό, ρηματική όψη κλπ.

Ωστόσο, εκεί όπου εμφανίζεται μία λέξη μπορεί να εμφανιστεί και μια ακολουθία λέξεων: π.χ. ένα αυτοκίνητο, ένα γρήγορο αυτοκίνητο, κάποια ακριβά αυτοκίνητα κλπ. Τέτοιες ακολουθίες λέξεων που ισοδυναμούν με μία λέξη στο πλαίσιο της πρότασης⁶, ονομάζονται φράσεις. Υπάρχουν διάφορα είδη φράσεων τα οποία στη σύγχρονη γλωσσολογία καθορίζονται και πάλι με τα κριτήρια της κατανομής και της εναλλαγής. Έτσι, διακρίνονται τρία είδη φράσεων:

- A) ονοματικές φράσεις (ΟΦ), π.χ. ένα ωραίο σπίτι, μια καλή κουβέντα κλπ.
- B) ρηματικές φράσεις (ΡΦ), π.χ. πήρε ρεπό, αγόρασε σπίτι κλπ.
- Γ) προθετικές φράσεις (ΠΡΦ), π.χ. με αυτοπεποίθηση, στο αεροπλάνο κλπ.

⁶ Για τον ορισμό της πρότασης υπάρχουν πάνω από 200 προσεγγίσεις, ωστόσο παραδοσιακά θεωρείται ο συνδυασμός λέξεων που εκφράζει μια πλήρη σκέψη. Για περισσότερες προσεγγίσεις, βλ. Παυλίδου Θεοδοσία (1999). *Επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης*. Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, σελ. 78.

1.1.4. Σημασιολογία

Με τη σημασιολογία (semantics) εγκαταλείπεται το επίπεδο της έκφρασης μαζί με τα γλωσσικά σημαίνοντα και στρεφόμαστε στο επίπεδο του περιεχομένου, ή αλλιώς στα γλωσσικά σημααινόμενα. Φυσικά, σημασιολογικά θέματα αντιμετωπίζονται και στο πλαίσιο της σύνταξης, καθώς η σημασιολογική ικανότητα αποτελεί μία από τις συνιστώσες της γραμματικής ικανότητας⁷. Για τον λόγο αυτό, ο προσδιορισμός του όρου «σημασία», αντιμετωπίζει σοβαρές έως ανυπερβλήτες δυσκολίες. Αυτό οφείλεται σημαντικά στο γεγονός ότι η σύγχρονη γλωσσολογία παραμέλησε την εξέταση του σημαινόμενου, έναντι του σημαίνοντος με αποτέλεσμα η σημασιολογική παράδοση να μην είναι τόσο μακρόχρονη και πλούσια, όσο η φωνολογική. Η εξέλιξη αυτή δεν είναι τυχαία, καθώς τα σημαίνοντα μπορούν να υπαχθούν αμεσότερη σε εμπειρική ανάλυση, ενώ τα σημαινόμενα αντιστέκονται στις μηχανιστικές διαδικασίες. Το γεγονός αυτό οδήγησε στον αποκλεισμό των σημασιολογικών φαινομένων από τη μελέτη της γλώσσας στο πλαίσιο του Αμερικανικού Δορισμού⁸. Μια

⁷Σύμφωνα με τις αρχές της λεγόμενης «γενετικής-μετασηματιστικής γραμματικής», την οποία εισηγήθηκε και υποστήριξε ο Chomsky κυρίως με το ριζοσπαστικό γλωσσολογικό του σύγγραμμα *Συντακτικές Δομές* του 1957. Η γενετική θεωρία του για τη γλώσσα χαρακτηρίζεται από κάποιες σταθερές παραδοχές ως η ικανότητα του ανθρώπου να παράγει και να κατανοεί έναν ασύλληπτο, για τον ανθρώπινο νου, αριθμό προτάσεων. Ο Chomsky αναφέρει ότι η γλώσσα είναι έμφυτη και μας οδηγεί βάσιμα στην υπόθεση για την ύπαρξη γλωσσικών καθολικών, γενικευμένων δομών και περιορισμών στους οποίους υπακούν όλες οι φυσικές γλώσσες, παρά την μεγάλη ποικιλία τους. Πιστεύει πως η ύπαρξη μιας εγγενούς «Καθολικής Γραμματικής» καθιστά το παιδί ικανό να μαθαίνει τη μητρική του γλώσσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα, παρά την αποσπασματικότητα των δεδομένων τα οποία προσλαμβάνει ο άνθρωπος κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του. Ο Chomsky αμφισβήτησε τη συμπεριφοριστική θεωρία για την γλωσσική κατάκτηση και προώθησε ένα φορμαλιστικό πρότυπο περιγραφής και ανάλυσης της γλώσσας, κυρίως στον τομέα της σύνταξης. Ο τρόπος με τον οποίο ο Chomsky απέδωσε φορμαλιστικά την γλωσσική ικανότητα εξηγεί επαρκώς τη λεγόμενη "γλωσσική δημιουργικότητα", βασική ιδιότητα των φυσικών γλωσσών: με ένα πεπερασμένο αριθμό κανόνων και ένα συγκεκριμένο σύνολο γλωσσικών μονάδων (φωνολογικών και λεξικών), οι άνθρωποι έχουν την ικανότητα να παραγάγουν και να αντιληφθούν ένα άπειρο πλήθος προτάσεων στις οποίες συμπεριλαμβάνονται προτάσεις που ποτέ ξανά δεν έχουν παραχθεί.

Πηγή: <http://slt-learningtheories.blogspot.gr>

⁸ Με τον όρο δορισμός, ή στρουκτουραλισμός, εννοείται ένα διανοητικό κίνημα των μέσων του 20ου αιώνα με το οποίο η γλωσσολογική προσέγγιση του Φερντινάντ ντε Σωσσύρ (1857 - 1913) μετεμφυτεύθηκε στις κοινωνικές επιστήμες. Ακαδημαϊκοί και στοχαστές από διαφορετικά γνωστικά πεδία, όπως η κοινωνική ανθρωπολογία, η κοινωνιολογία ή η ψυχολογία, επιχείρησαν να αξιοποιήσουν κατά την εικοσαετία 1950 - 1970 τον δορισμό ως κεντρικό παράδειγμα ερμηνείας φαινομένων στους τομείς τους και να τον συγχωνεύσουν με παλαιότερες θεωρητικές προσεγγίσεις, όπως ο μαρξισμός ή η ψυχανάλυση. Ο αρχικός γλωσσολογικός δορισμός του Σωσσύρ επέφερε μεγάλες αλλαγές στον χώρο κατά τις αρχές του 20ου αιώνα, καταδεικνύοντας την ανάγκη για συγχρονική μελέτη της γλώσσας στο αφηρημένο παρόν, όχι στο πλαίσιο της διαχρονικής της εξέλιξης, μα και τονίζοντας τη φύση της ως ένα σύστημα αλληλεπιδρώντων στοιχείων (π.χ. φωνήματα) τα οποία αποκτούν νόημα μέσα από τις μεταξύ τους σχέσεις και αντιθέσεις. Πρωτοπόρος στην επεξεργασία ενός καθολικού δομιστικού παραδείγματος στις κοινωνικές επιστήμες και εισηγητής του όρου υπήρξε ο Γάλλος ανθρωπολόγος Κλοντ Λεβί-Στρος (1908 - 2009), ο οποίος εφάρμοσε τον δορισμό στο πεδίο του την ίδια στιγμή που ο γλωσσολογικός δορισμός υποχωρούσε προς όφελος της γενετικής γλωσσολογίας του Νόαμ Τσόμσκι. Μετέπειτα στοχαστές οι οποίοι αξιοποίησαν τον δορισμό είναι ο Ζακ Λακάν, σε μία προσπάθεια ενοποίησής του με την ψυχανάλυση, ο Λουί Αλτουσέρ και ο Νίκος Πουλαντζάς, σε δύο διαφορετικά προγράμματα δομιστικής προσέγγισης στον μαρξισμό, καθώς και ο Ρολάν Μπαρτ στη λογοτεχνική ανάλυση. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 ωστόσο, ο δορισμός άρχισε να γίνεται στόχος κριτικής

άλλη δυσκολία στον καθορισμό της «σημασίας» οφείλεται στο ότι τα σημασιολογικά φαινόμενα απασχολούν από παλιά τους φιλοσόφους, ψυχολόγους και κοινωνιολόγους, καταδεικνύοντας διαφορετικά κριτήρια ως σημαντικά για τον ορισμό της έννοιας αυτής.

Με άλλα λόγια, τα εννοιολογικά όρια δεν συμπίπτουν, κάτι που επαληθεύει και το κλασικό παράδειγμα των χρωμάτων: παρόλο δηλαδή που η κλίμακα των χρωμάτων είναι κοινή για όλους τους ανθρώπους, οι γλώσσες το δομούν διαφορετικά, ανάλογα με το λεξιλόγιό τους. Συνεπώς, υπάρχει μια *γλωσσική σχετικότητα*⁹ (linguistic relativity), κατά την οποία η γλώσσα που μιλάει ένα άτομο επηρεάζει τους γλωσσικούς και αντιληπτικούς μηχανισμούς. Κατά

για τον ανιστορικό / συγχρονικό και άκαμπτο χαρακτήρα του, ακόμα και από θεωρητικούς που αρχικά είχαν θεωρηθεί δομιστές (όπως ο Μισέλ Φουκώ). Το αποτέλεσμα ήταν η ουσιαστική εγκατάλειψη του δομιστικού προγράμματος και η ανάδυση του μεταδομισμού, ο οποίος διατήρησε κάποια μόνο από τα χαρακτηριστικά του προκατόχου του και απέρριψε άλλα, ενώ τελικά αποτέλεσε κεντρικό στοιχείο του ευρύτερου μεταμοντερνισμού στη φιλοσοφία. Βασικό γνώρισμα του δομισμού είναι η έμφασή του σε καθολικές, αφηρημένες δομές κάτω από την επιφάνεια των πολιτισμικών και κοινωνικών φαινομένων, οι οποίες ρυθμίζουν μηχανιστικά τα τελευταία και τα αλληλοσυσχετίζουν συστηματικά. Έτσι ο δομισμός έρχεται σε αντίθεση με την ανθρωπιστική δυτική παράδοση και την υπαρξιστική φιλοσοφική σχολή των μέσων του 20ου αιώνα, όπου τοποθετείται αξία στην ελευθερία και στη βούληση του ατομικού υποκειμένου να αποφασίζει αυτόνομα και να επηρεάζει τον κόσμο. Για τον δομισμό, το υποκείμενο σφυρηλατείται από παρασκηνακές κοινωνικές δυνάμεις εκφραζόμενες διαμέσου των υπό εξέταση υποκειμένων δομών και συνιστά όχι αυτόνομη ουσία αλλά αποτέλεσμα κοινωνικών πρακτικών. Πηγή: <http://www.eleto.gr>

⁹ Ένας όρος που έγινε ευρέως γνωστός από την θεωρία Sapir-Whorf, που πήρε το όνομά της από τους αμερικανούς γλωσσολόγους Edward Sapir και Benjamin Lee Whorf, ανήκει στις *προπλασματικές* θεωρίες της γλώσσας. Γράφοντας το 1929, ο Sapir ισχυρίστηκε σε ένα κλασικό εδάφιο του ότι:

Τα ανθρώπινα όντα δε ζουν απομονωμένα στον αντικειμενικό κόσμο, ούτε μεμονωμένα στον κόσμο της κοινωνικής δράσης, όπως την καταλαβαίνουμε κατα κανόνα, αλλά ευρίσκονται στο έλεος της συγκεκριμένης γλώσσας, που έχει γίνει το μέσο έκφρασης στην κοινωνία τους. Είναι καθαρή ψευδαίσθηση να φαντάζεται κανείς ότι προσαρμόζεται στην πραγματικότητα ουσιαστικά χωρίς τη χρήση της γλώσσας, κι ότι η γλώσσα είναι απλώς ένα παρεμπόδιον μέσο για επίλυση ειδικών προβλημάτων επικοινωνίας και σκέψης. Το γεγονός είναι ότι ο 'πραγματικός κόσμος' είναι σε μεγάλη έκταση ασυνείδητα χτισμένος πάνω στις γλωσσικές συνήθειες της ομάδας. Δεν έχουν ακόμη βρεθεί δύο γλώσσες αρκετά όμοιες, που να θεωρηθεί ότι εκπροσωπούν την ίδια κοινωνική πραγματικότητα. Οι κόσμοι μέσα στους οποίους ζουν οι διάφορες κοινωνίες είναι διακριτοί κόσμοι, όχι απλώς ο ίδιος κόσμος με διαφορετικές ταμπέλες... Βλέπουμε κι ακούμε και με άλλα λόγια ζούμε σε πολύ μεγάλη έκταση με τον τρόπο που το κάνουμε, επειδή οι γλωσσικές συνήθειες της κοινότητάς μας προδιαθέτουν για κάποιες επιλογές ερμηνείας (Sapir 1958, σελ. 69).

Η θέση αυτή επεκτάθηκε το 1930 από το μαθητή του, τον Whorf, ο οποίος σε ένα άλλο πολυμνημονευμένο εδάφιο, δήλωσε ότι:

Ανατέμνουμε τη φύση κατά μήκος γραμμών που έθεσαν οι γλώσσες μας. Τις κατηγορίες και τους τύπους, που απομονώνουμε από τον κόσμο των φαινομένων, δεν τους βρίσκουμε εκεί, επειδή κοιτάζουμε κάθε παρατηρητή κατά πρόσωπο. Αντιθέτως, ο κόσμος παρουσιάζεται σε μια καλειδοσκοπική ροή εντυπώσεων, που πρέπει να οργανωθούν από τα μυαλά μας, δηλαδή σε μεγάλη έκταση από τα γλωσσικά συστήματα των μυαλών μας. Κόβουμε τη φύση σε κομμάτια, την οργανώνουμε σε έννοιες, κι αποδίδουμε νοήματα καθώς το κάνουμε, κυρίως επειδή συμμετέχουμε σε μια συμφωνία για να τα οργανώσουμε κατ' αυτό τον τρόπο – μια συμφωνία που ισχύει για όλη τη γλωσσική κοινότητα και που κωδικοποιείται στα γλωσσικά μας σχήματα. Η συμφωνία είναι, βέβαια, σιωπηρή και άγραφη, αλλά οι όροι της είναι εντελώς υποχρεωτικοί. Δεν μπορούμε να μιλήσουμε καθόλου παρά μόνο προσχωρώντας στην οργάνωση και ταξινόμηση των δεδομένων που ορίζει η συμφωνία. (Whorf 1940, σελ. 213-14). Πηγή: <http://www.mcm.aueb.gr>

συνέπεια, η αντίληψη της πραγματικότητας είναι σχετική (με σημείο αναφοράς την εκάστοτε γλώσσα) και όχι απόλυτη¹⁰.

1.1.5. Πραγματολογία

Η συσχέτιση σημαινόντων/σημαινομένων με τους ερευνητές και τους χρήστες τους οφείλεται στη σημειολογία, που αναπτύχθηκε από τους Αμερικανούς σημειολόγους Peirce και Morris. Σύμφωνα με τον Morris (1938), η σημειολογία διαιρείται σε τρεις χώρους:

- A) τη σύνταξη, που μελετά τις σχέσεις των σημείων μεταξύ τους, χωρίς να λαμβάνει υπόψη τις σημασίες και τους χρήστες-ερμηνευτές.
- B) τη σημασιολογία που εξετάζει τις σχέσεις σημείων και σημασίας, ανεξάρτητα από τους χρήστες-ερμηνευτές. Και τέλος,
- Γ) την πραγματολογία (pragmatics) που ασχολείται με τη σχέση σημείων και χρηστών-ερμηνευτών.

Έτσι, προσδιορίζεται για πρώτη φορά, το αντικείμενο της πραγματολογίας που αφορά την προέλευση, τη χρήση και τις επιδράσεις των σημείων στη συμπεριφορά.

Βασική μονάδα της πραγματολογίας ορίζεται η γλωσσική πράξη (speech act), δηλαδή η πράξη που επιτελούμε λέγοντας ή γράφοντας κάτι, λ.χ. υπόσχεση, ανακοίνωση, παράκληση, προσταγή.

¹⁰ Περαιτέρω έρευνα για τις λειτουργίες της γλώσσας και τα είδη σημασίας, βλ. σχετικά: Παυλίδου Θεοδοσία (1999). *Επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης*. Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, σελ. 106-8

1.1.6. Κοινωνιογλωσσολογία

Ο πατέρας της γλωσσολογίας, όπως προείπαμε, Ferdinand de Saussure¹¹, όρισε την γλώσσα ως «το κοινωνικό μέρος του λόγου, το έξω από το άτομο». Από την άλλη μεριά, η έννοια της δομικότητας, έννοια άρρηκτα συνυφασμένη με την έννοια του συστήματος, ήρθε να ταυτιστεί με ένα άλλο χαρακτηριστικό του, την ομοιογένεια. Ωστόσο, εμπειρικές μελέτες στις δεκαετίες του '60 έδειξαν ότι οι αποκλίσεις από ένα ομοιογενές σύστημα δε συνιστούν, αναγκαστικά, λάθη της επιτέλεσης, αλλά μπορούν και αυτές να διέπονται από συστηματικότητα. Με άλλα λόγια, η ετερογένεια ή η ποικιλομορφία στη γλώσσα δεν ακυρώνει το χαρακτηριστικό της δομικότητας. Μοιραία λοιπόν, οδηγούμαστε στην αντίληψη ότι «η γλωσσική δομή συμπεριλαμβάνει την κανονική διαφοροποίηση ομιλητών και ύφους με τη βοήθεια κανόνων που διέπουν την ποικιλότητα (variation) μέσα στη γλωσσική κοινότητα». Σ' αυτήν την παραδοχή στηρίζεται και η ουσιαστική διαφοροποίηση της κοινωνιογλωσσολογίας με τη γλωσσολογία. Ενώ δηλαδή, ως κοινωνιογλωσσική θεωρείται μια μελέτη που πραγματεύεται τη σχέση γλώσσας-κοινωνίας, η κοινωνιογλωσσολογία καθιερώθηκε ως κλάδος της γλωσσολογίας, όταν μίλησε για γλωσσική ποικιλότητα και γλωσσικές ποικιλίες – κυρίως κοινωνικά προσδιοριζόμενες.

Επομένως, πραγματολογία και κοινωνιογλωσσολογία, αν και έχουν διαφορετικές καταβολές, σήμερα αλληλεπικαλύπτονται (overlapping), καθώς στο βαθμό που η πρώτη εκλαμβάνεται ως εμπειρική και όχι μόνο ως αναλυτική προσέγγιση της γλώσσας, είναι απαραίτητα τα εμπειρικά εργαλεία με τα οποία θα δοκιμαστούν οι διάφορες θεωρητικές απόψεις. Ως εκ τούτου, η κοινωνιογλωσσολογία δίνει τη δυνατότητα στην πραγματολογία να γενικεύσει τα συμπεράσματά της από το άτομο στην ομάδα και να εξετάσει τους περιορισμούς του *κοινωνικού στο ατομικό*¹².

¹¹ Ο Ελβετός γλωσσολόγος Ferdinand de Saussure (1857-1913), προσέγγισε τη γλώσσα ως ένα «σύστημα σημείων τα οποία εκφράζουν ιδέες» και υποστήριξε ότι το σύστημα αυτό μπορεί να χωριστεί σε δύο βασικά μέρη: το λόγο (langue), ο οποίος αποτελεί το αυθαίρετο σύστημα συμβόλων που έχουν υιοθετήσει και αφομοιώσει τα μέλη μιας δεδομένης γλωσσικής κοινότητας, και την ομιλία (parole), δηλαδή η εξωτερική του συστήματος αυτού από το άτομο. Πηγή: <http://tvxs.gr>

¹² Σχετικά με τις διαστάσεις της ποικιλότητας, βλ. Παυλίδου Θεοδοσία (1999). *Επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης*. Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, σελ. 132-37

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΩΝ ΦΘΟΓΓΩΝ, ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΩΝ ΜΟΡΦΗΜΑΤΩΝ

2.1. Θεωρητικό υπόβαθρο

Είναι γεγονός ότι η ποιοτική ιδιαιτερότητα της γλώσσας σε σύγκριση με άλλα συστήματα επικοινωνίας στον χώρο του ζωικού βασιλείου, έγκειται στον γενικευτικό/αφαιρετικό χαρακτήρα της. Ένα πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα, προς επίρρωση της παραπάνω παραδοχής, είναι η σύγκριση της λέξης *πόνος* με το επιφώνημα *πόου ωχ*. Τα επιφωνήματα είναι οριακές γλωσσικές μορφές που συγγενεύουν με προγενέστερα συστήματα επικοινωνίας: αποτελούν αντιδράσεις σε άμεσα παρόντα ερεθίσματα και δεν έχουν σαφές σημασιακό περιεχόμενο. Η μορφή δηλαδή του επιφωνήματος «υπαγορεύεται» από την εμπειρία με την οποία συνδέεται και την οποία εκφράζει με την μορφή αντίδρασης σε ερέθισμα. Η λέξη «πόνος», σε αντίθεση με το επιφώνημα «ωχ», δεν αποτελεί αντίδραση σε ερέθισμα – μπορεί κανείς να την εκφωνήσει ανεξάρτητα από το νόημά της, όπως και στην περίπτωση οποιασδήποτε άλλης λέξης, μια γενίκευση και αφαίρεση. Με άλλα λόγια, η λέξη *πόνος*, εκφράζει ένα είδος εμπειρίας και όχι μια απολύτως συγκεκριμένη, χρονικά εντοπισμένη εμπειρία, όπως το επιφώνημα «ωχ». Αυτό ακριβώς επιτρέπει να χρησιμοποιούμε τη λέξη «πόνος», χωρίς να πονάμε.

Η γενικευτική και αφαιρετική φύση των νοημάτων της ανθρώπινης γλώσσας σημαίνει την υπέρβαση του πρωτογενούς σχήματος Ερέθισμα – Αντίδραση που χαρακτηρίζει τα ζωικά συστήματα επικοινωνίας¹³. Και είναι αυτή ακριβώς η φύση της ανθρώπινης γλώσσας που εξηγεί γιατί η μορφική συγκρότηση των λέξεων των γλωσσικών σημείων – δεν «υπαγορεύεται» από αυτό το οποίο σημαίνουν, όπως συμβαίνει στην περίπτωση των επιφωνημάτων. Έτσι, εξηγείται η ποικιλία των γλωσσικών μορφών για το ίδιο νόημα: αδελφή, *sister* (αγγλ.), *сестра* (ρωσ.) κλπ. Αυτή είναι η περίφημη αρχή της αυθαιρεσίας του γλωσσικού σημείου που συνδέεται με το όνομα του ιδρυτή της νεότερης γλωσσολογίας, του Ελβετού F. De Saussure (1916-1979). Ωστόσο, ο γενικευτικός – αφαιρετικός χαρακτήρας της γλώσσας εξηγεί και μια άλλη, συγγενή προς την αυθαιρεσία, δομική αρχή της: το γεγονός ότι οι γλωσσικές μορφές δεν έχουν ολιστικό, αλλά αναλυτικό χαρακτήρα. Το επιφώνημα «ωχ», έχει ολιστικό χαρακτήρα με την έννοια ότι σημαίνει «ολόκληρο», εν είδη αντίδρασης σε ερέθισμα – τη βίωση δηλαδή μιας συγκεκριμένης εμπειρίας *πόνου*. Αντίθετα, η λέξη *πόνος* αναλύεται σε ελάχιστες μονάδες ήχου χωρίς νόημα – τα *φωνήματα* -, οι οποίες σε άλλους συνδυασμούς μπορούν να εκφράσουν άλλα νοήματα, π.χ. *πόνος*, *νωπός* ή *πόνος /τόνος*, όπου

¹³ Τα πρωτογενή συστήματα σήμανσης, κατά την ορολογία του Ρώσου φυσιολόγου Pavlov.

η εναλλαγή π/τ συνδέεται με διαφορετικά νοήματα. Αυτός ο αναλυτικός χαρακτήρας της γλώσσας: η διπλή διάρθρωσή της από μονάδες ήχου χωρίς νόημα, οι οποίες αφού συνδυαστούν παράγουν μονάδες ήχου με νόημα, δηλαδή τα *μορφήματα* – φυσικά είναι συναρτημένος με το γεγονός ότι τα νοήματα, είναι αναλυτικές αντανακλάσεις¹⁴ μιας εμπειρίας- δηλαδή γενικεύσεις και αφαιρέσεις – και όχι ολιστικές αντιδράσεις σε ερεθίσματα, όπως στα πρωτογενή συστήματα σήμανσης.

Η γλώσσα θεωρείται σήμερα σύστημα σημείων, γεγονός που σημαίνει ότι ο γλωσσικός κώδικας ανάγεται εν τέλει σε σημασιολογικές μονάδες, δηλαδή σε λέξεις που αποτελούν το κύριο συστατικό ή την πρώτη ύλη πάνω στην οποία στηρίζεται και βάση της οποίας δομείται ο λόγος. Κατά συνέπεια, η κατοχή σημαντικού αριθμού λέξεων από πλευράς ενός ατόμου/ομιλητή συμβάλλει αποφασιστικά στην κατανόηση και την παραγωγή μηνυμάτων και, γενικά, συνιστά μια αναγκαία προϋπόθεση για την επίτευξη απρόσκοπτης και αποτελεσματικής επικοινωνίας. Οι λέξεις αποτελούν τα μέσα με τα οποία μεταβιβάζουμε σκέψεις, περιγράφουμε γεγονότα ή εκφράζουμε τα συναισθήματά μας. Όσο πιο ακριβή είναι τα μέσα της έκφρασής μας, τόσο πιο αποτελεσματική θα είναι και η επαφή με τους συνομιλητές μας, και όσο πιο επαρκές, εκτεταμένο και εμπλουτισμένο είναι το λεξιλόγιό μας, τόσο πιο ποιοτική θα είναι και η επικοινωνίας μας με το περιβάλλον μας. Για τον λόγο αυτόν, ένας από τους βασικότερους στόχους των συγχρόνων αναλυτικών προγραμμάτων και των διδακτικών εγχειριδίων είναι να διευκολύνουν τους μαθητές, ώστε να κατακτήσουν ένα ευρύ λεξιλόγιο που να απαρτίζεται, κατά το δυνατόν, από εύχρηστες και λειτουργικές λέξεις.

Εξετάζοντας όμως τη λέξη υπό το πρίσμα της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας, θα διαπιστώσουμε ότι τα πράγματα δεν είναι τόσο εύκολα και ότι ορισμένες έννοιες, μεταξύ των οποίων και η έννοια «λέξη», που μας φαίνονται οικείες και αυτονόητες, συνιστούν πολύπλοκες οντότητες, οι οποίες εμφανίζουν τεράστια δυσκολία στον καθορισμό, στη μελέτη και την κατηγοριοποίησή τους¹⁵. Για παράδειγμα, η «λέξη» θα μπορούσε να οριστεί με τους ακόλουθους τρεις τρόπους:

Πρώτον, με φωνολογικά/ορθολογικά κριτήρια. Πρόκειται για το πιο συνηθισμένο ή το πιο κοινό είδος κριτηρίων που αναφέρονται στη μορφή της λέξης, όπως την έχουμε συλλάβει παραδοσιακά, και σχετίζονται με τη λεγόμενη «δυνατότητα παύσης». Σύμφωνα με το κριτήριο αυτό, στα όρια μεταξύ των λέξεων υπάρχει ένα κενό το οποίο στον μεν γραπτό λόγο αποδίδεται με το λεγόμενο «τυπογραφικό διάστημα», στον προφορικό πραγματώνεται με μια παύση, η οποία είναι αδύνατον να σημειωθεί μέσα στην ίδια την λέξη. Το κριτήριο αυτό δεν παύει να έχει και τα προβλήματά του. Όπως στις παρακάτω περιπτώσεις, θα μπορούσε να αναρωτηθεί κανείς αν πρόκειται για μία ή δύο λέξεις:

- ο εφόσον ή εφ' όσον

¹⁴ Βλ. σχετικά: Χρηστίδης Α. Φ. (2001). *Όψεις της γλώσσας*. Εκδόσεις: Νήσος, Αθήνα

¹⁵ Βλ. σχετικά, Κ. Brown – J. Miller (1996). *Syntax*. Routledge, London, σελ. 155-8

- *γιατί ή για τι*
- *εντάξει ή εν τάξει*
- *παρόλα ή πα' όλα*
- *παραψυχολογία ή παρά ψυχολογία*

Δεύτερον, με σημασιολογικά κριτήρια. Σύμφωνα με αυτό το είδος των κριτηρίων, η λέξη θεωρείται ως μια «σημασιολογική ενότητα», δηλαδή ως οντότητα που διαθέτει μια και μόνη σημασία. Αυτή η, επίσης διαδεδομένη, άποψη συναντά αρκετές δυσκολίες στην εφαρμογή της. Συγκεκριμένα, ενώ τύποι όπως: μαυροπίνακας, φτωχογειτονιά κλπ, φαίνονται να περιέχουν δύο τουλάχιστον σημασίες έκαστος, εκφράσεις όπως: *πάρε δρόμο* (= φύγε), *τον πήραν πρέφα* (= ξεσκεπάστηκε η αλήθεια) κλπ, δείχνουν να διαθέτουν μία και μοναδική σημασία, αν και αποτελούνται από περισσότερες της μιας λέξης.

Τρίτον, με συντακτικά κριτήρια. Το είδος αυτών των κριτηρίων συνιστά έναν από τους πιο αξιόπιστους τρόπους καθορισμού και εντοπισμού των λέξεων, γιατί αναφέρεται τόσο στην εσωτερική τους συνοχή (με την απόδοση σ' αυτές μιας συγκεκριμένης λειτουργίας), όσο και την εξωτερική τους κατανομή, δηλαδή την ικανότητα να εμφανίζονται μόνες τους ως ελάχιστοι ελεύθεροι τύποι.

Όπως στο παραπάνω παράδειγμα: *παραψυχολογία ή παρά ψυχολογία*. Οι οντότητες αυτές επιδέχονται χονδρικός δύο εκ διαμέτρου διαφορετικές συντακτικές δομές, με αντιστοίχως διαφορετικά νοήματα:

- Η *παραψυχολογία* είναι μια από τις αμφισβητούμενες επιστήμες
- Να σπουδάσεις καλύτερα ιατρική *παρά ψυχολογία*..

Τέλος, ένα ακόμη πρόβλημα που προκύπτει καθώς μελετάει κανείς το λεξιλόγιο, είναι η σχέση ορισμένων τύπων, όπως οι ακόλουθοι:

- Γράφω, γράφετε, έγγραφα, έγγραφες, έγγραφα...
- Γράφω, γραφείας, γραφείο, γραφή, γραφικός...

Οι δύο αυτές κατηγοριοποιήσεις μας οδηγούν στη διάκριση μεταξύ λέξης – μορφήματος, που συνιστά μια από τις συνηθέστερες, αλλά και τις πιο λειτουργικές διακρίσεις στην κατηγοριοποίηση των λεξικών μονάδων.

Είναι αυτονόητο για τους φυσικούς ομιλητές μιας γλώσσας και εν προκειμένω για τους ομιλητές της ελληνικής ότι οι τύποι: γράφω, γράφουμε κ.ο.κ., δεν αποτελούν ξεχωριστές λέξεις, αλλά παραλλαγές μιας λέξης (του λεξήματος όπως ονομάζεται στη γλωσσολογία), την οποία περιγράφουμε στο λεξικό είτε με την ονομαστική πτώση – αν είναι όνομα – είτε με το α' πρόσωπο του ενεργητικού ενεστώτα – αν είναι ρήμα. Η ύπαρξη των παραλλαγών αυτών, μας οδηγεί στην υπόθεση ότι η λέξη είναι κατά κανόνα σύνθετο στοιχείο, που αποτελείται από μικρότερες μονάδες / ενότητες. Οι μονάδες αυτές είναι γνωστές με τον όρο μορφήματα, καθεμιά από τις οποίες έχει ιδιαίτερου είδους σημασία.

Οι συσχετισμοί και η ομαδοποίηση των λέξεων πραγματοποιούνται στο πλαίσιο ενός πολύπλοκου συστήματος, το οποίο είναι δύσκολο να περιγραφεί επακριβώς. Ωστόσο, υποθέτουμε ότι οι βασικές σημασιολογικές σχέσεις που συνδέουν τις λέξεις μεταξύ τους είναι συνοπτικά οι παρακάτω:

1. Η *συνωνυμία*, δηλαδή οι λέξεις που έχουν την ίδια ή παρόμοια σημασία, αποκαλούνται συνώνυμες και συναποτελούν, στο πλαίσιο της παραδειγματικής διάστασης της γλώσσας, ενιαίο λεξιλογικό πεδίο. Η συνωνυμία αποτελεί συμμετρική σχέση, δηλαδή τα μέρη που την απαρτίζουν έχουν την ίδια βαρύτητα και αξία. Αυτό όμως, όπως θα διαπιστώσουμε και στη συνέχεια, δεν σημαίνει ότι οι συνώνυμες λέξεις έχουν τη δυνατότητα να εναλλάσσονται αδιακρίτως και να υποκαθιστούν η μία την άλλη σε όλα τα γλωσσικά περιβάλλοντα.
2. Οι λέξεις των οποίων οι σημασίες αντιτίθενται με έναν οποιονδήποτε τρόπο, καλούνται αντώνυμες και η σχέση τους *αντωνυμία*. Η σημασιολογική αντίθεση που δηλώνεται μέσα από τις αντώνυμες λέξεις είναι δυνατόν να έχει διάφορες μορφές:
  - Απόλυτη ή σχετική. Η διάκριση αυτή γίνεται με το αν σε ένα ζεύγος αντωνύμων είναι δυνατό να του αποδοθεί η ιδιότητα την οποία εκφράζει, σε περισσότερο ή σε λιγότερο βαθμό: π.χ. *χοντρός* – *αδύνατος* (σχετική, διότι επιδέχεται διαβάθμιση), ενώ *πεθαμένος* – *ζωντανός* (απόλυτη, καθώς δεν επιδέχεται περαιτέρω διαβάθμιση).
  - Διμερής ή πολυμερής, π.χ.
    - οργανικός – ανόργανος (διμερής)
    - άνοιξη – καλοκαίρι – φθινόπωρο – χειμώνας (πολυμερής)

Η διάκριση αυτή σημαίνει ότι στην πρώτη περίπτωση ισχύει η σχέση «ό,τι είναι οργανικό δεν είναι ανόργανο και αντιστρόφως». Στην δεύτερη περίπτωση όμως, ισχύει η σχέση «όταν έχουμε άνοιξη, δεν έχουμε καλοκαίρι», αλλά χωρίς να

ισχύει το αντίθετο: «όταν δεν έχουμε άνοιξη, έχουμε καλοκαίρι», γιατί πιθανόν να έχουμε χειμώνα ή φθινόπωρο.

➤ Αμοιβαία ή μη αμοιβαία, π.χ.

- παππούς – εγγονή
- φοιτητής – φοιτήτρια

Η αντίθεση των σημασιών στο πρώτο παράδειγμα, εκφράζει μια σχέση στην οποία υπάρχει λογική αμοιβαιότητα, ενώ στο δεύτερο όχι.

3. *Υπωνυμία*. Μια λέξη χαρακτηρίζεται υπώνυμη σε σχέση με κάποια άλλη, όταν η σημασία της καλύπτει ένα μόνο μέρος από τη σημασία της άλλης. Στην περίπτωση αυτή, η λέξη που διαθέτει την ευρύτερη σημασία καλείται υπερώνυμη. Η υπωνυμία, ως λεξιλογικό πεδίο, αποτελεί στην ουσία μια μορφή μη συμμετρικής συνωνυμίας. Π.χ. υπώνυμο: καρέκλα – υπερώνυμο: έπιπλο κλπ.
4. *Μορφολογία – τρόπος κλίσης*. Οι κλιτές λέξεις ομαδοποιούνται στον εγκέφαλο του ομιλητή και σχηματίζουν ομάδες, ανάλογα με τον τρόπο που κλίνονται. Π.χ. τα ουσιαστικά *φοιτητής, σπουδαστής, χορευτής* κλπ, τα επίθετα *φτωχός, απλός, αγνός* κλπ, και τα ρήματα *πίνω, δίνω, αφήνω, στήνω* κλπ.

Αυτοί είναι, σε γενικές γραμμές¹⁶, οι τρόποι με τους οποίους ομαδοποιούνται και ταξινομούνται στο εσωτερικό του ομιλητή οι λέξεις. Αποτελούν, δηλαδή, οι ομαδοποιήσεις αυτές τους κύριους άξονες βάσει των οποίων συστηματοποιείται και οργανώνεται το λεξιλόγιο. Η εσωτερική ομαδοποίηση όμως, του λεξιλογίου και η ταξινόμησή του στην παραδειγματική διάσταση της γλώσσας δεν αρκεί για να το καταστήσει ουσιαστικό τομέα της γλωσσικής ικανότητας ενός ατόμου. Με απλά λόγια, πρέπει να προσλάβει τη μορφή γλωσσικής δεξιότητας. Η γνώση του λεξιλογίου έχει αξία και αποκτά νόημα, μόνο όταν είμαστε σε θέση να το χρησιμοποιούμε δημιουργικά, δηλαδή όταν έχουμε τη δυνατότητα να το εκμεταλλευτούμε κατά τρόπο που να διευκολύνει την επικοινωνία μας με το περιβάλλον.

¹⁶ Πέρα από τους παραπάνω βασικούς τρόπους ομαδοποίησης των λέξεων, υπάρχουν και ορισμένοι άλλοι που χαρακτηρίζονται ως δευτερεύοντες. Βλ. σχετικά, Παιδαγωγική σχολή Φλώρινας (2003). *Η γλώσσα και η διδασκαλία της (Αφιερωματικός τόμος)*. Βιβλιολογεϊόν, Φλώρινα, σελ. 96-97

2.2 Η φρασεολογία ως γνωστικό αντικείμενο

Η φρασεολογία αποτελεί μία επιστημονική προσέγγιση της γλώσσας, η οποία εξετάζει ένα ευρύ φάσμα εκφράσεων. Διευκρινίζεται ότι δεν πρόκειται για οποιεσδήποτε εκφράσεις, αλλά για τις εκφράσεις εκείνες που υπάρχουν σε κάθε γλώσσα και αποτελούν σταθερούς συνδυασμούς λέξεων με συγκεκριμένη σημασία. Στα ελληνικά θα μιλούσαμε για *ιδιωμασιμούς, στερεότυπες εκφράσεις/προτάσεις, παγιωμένες/τυποποιημένες εκφράσεις κ.α.*

Στην εργασία αυτή, οι παραπάνω εκφράσεις θα λογίζονται ότι ανήκουν στον ευρύτερο χώρο της φρασεολογίας και θα αναφέρονται ως *φρασεολογικές μονάδες ή φρασεολογισμοί*. Αν ανατρέξει κανείς στην ιστορία και στο θεωρητικό υπόβαθρο της φρασεολογίας, θα διαπιστώσει ότι η ανάπτυξη της έγινε σταδιακά και με διαφορετικό ρυθμό σε κάθε χώρα. Ο Saussure, στο έργο του *Cours de Linguistique Générale* (1916)¹⁷ διαπίστωσε την ύπαρξη μη ελεύθερων συνδυασμών και έδωσε έναν πρώτο ορισμό αυτών ως *locutions (=expressions) toutes faites*. Ο μαθητής του, Charles Bally (1865-1947), μελέτησε με μεγαλύτερη λεπτομέρεια το θέμα και θεώρησε τη φρασεολογία ως μία επιστήμη που συμπεριλαμβάνεται στη λεξικολογία, προσφέροντας όχι μόνο τη θεωρητική βάση για εμβάθυνση στο αντικείμενο αυτό, αλλά και τα πρώτα στοιχεία που αφορούσαν τη διδασκαλία της. Παρόλο που αρχικά οι θέσεις του δεν βρήκαν ανταπόκριση, η περίοδος που οι απόψεις του Bally μεταλαμπαδεύτηκαν στη Ρωσική γλωσσολογία γύρω στο 1940 θεωρείται ως αφετηρία της φρασεολογίας και από εκεί και πέρα διαδόθηκαν και σε άλλες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, κυρίως λόγω της γειτνιάσής τους. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1960, η φρασεολογία πέρασε ως έννοια τόσο στη γερμανική όσο και στη βρετανική γλωσσολογία, και από την περίοδο αυτή, τόσο στις προαναφερθείσες χώρες, όσο και σε άλλες χώρες της Ευρώπης, η φρασεολογία αναπτύσσεται με σταθερό ρυθμό την τελευταία εικοσαετία.

2.3. Η φρασεολογία στην ελληνική γλώσσα

Η φρασεολογία ως επιστήμη ή κλάδος επιστήμης δεν έχει παρουσιάσει ανάλογη ανάπτυξη στην Ελλάδα. Αν αναζητήσει κανείς το λήμμα *φρασεολογία* στα γενικά λεξικά της νέας ελληνικής γλώσσας θα συναντήσει τους ακόλουθους ορισμούς:

¹⁷ Πηγή: <http://www.narr-shop.de>

- ❖ Οι φράσεις που επιλέγει κανείς για να εκφραστεί, ο τρόπος με τον οποίο εκφράζεται κανείς¹⁸.
- ❖ Το σύνολο των (τυπικών) τρόπων με τους οποίους συνδέονται οι λέξεις, συντίθενται οι φράσεις ή διαπλέκονται οι προτάσεις στο λόγο. Ο τρόπος της έκφρασης, της διατύπωσης του λόγου¹⁹.
- ❖ Εκφραστικός τρόπος/συλλογή φράσεων για διδασκαλία²⁰.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφερθεί ότι ο Τριανταφυλλίδης στο λεξικό του αναφέρει και το ουσιαστικό *φρασεολογισμός*, κάτι που δεν συμβαίνει στα υπόλοιπα λεξικά και δίνει τον εξής ορισμό:

- ❖ Κάθε είδους στερεότυπη φράση ή έκφραση που χρησιμοποιείται σε μία γλώσσα.

Στα προαναφερθέντα, που θεωρούνται τα πιο έγκυρα και σύγχρονα λεξικά της ελληνικής γλώσσας, η φρασεολογία ορίζεται ως σύνολο ή συλλογή φράσεων, τρόπος έκφρασης, επιλογή ή συνδυασμός λέξεων ή συλλογή φράσεων για διδασκαλία. Σε κανένα από αυτά τα λεξικά η φρασεολογία δεν περιγράφεται ως αυτόνομη επιστήμη ή ως κλάδος επιστήμης. Σημειώνεται ότι είναι μικρός ο αριθμός εργασιών που είναι γραμμένες στα ελληνικά και για τα ελληνικά, που να αφορούν φρασεολογικά φαινόμενα, σε αυτή τη γλώσσα που χαρακτηρίζεται από μία μακρόχρονη ιστορία και με μία πλούσια παράδοση σε ιδιωματικές εκφράσεις, με εξαίρεση κάποιες επιμέρους εργασίες ή διδακτορικές διατριβές.

2.4 Ιδιωτισμοί και ιδιωματικές εκφράσεις

Ο Τριανταφυλλίδης στη Νεοελληνική γραμματική της δημοτικής²¹ επισημαίνει ότι συχνά συγχέουμε τη λέξη ιδιωτισμός με τη λέξη ιδιωματισμός. Οι ιδιωτισμοί είναι στοιχεία εκφραστικά και αναντικατάστατα, που πλουτίζουν την κοινή γλώσσα. Οι ιδιωματισμοί είναι στοιχεία διαλεκτικά, που συνηθίζονται σε διάφορα ιδιώματα, είναι όμως άγνωστα στην κοινή...». Αναφέρονται ακόμη και ως ιδιωτισμικές εκφράσεις. Όπως προαναφέραμε, ένας

¹⁸ Μπαμπινιώτης, Γεώργιος Δ. (2002), *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Β' εκδ. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας

¹⁹ *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών. Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 1998

²⁰ Τεγόπουλος-Φυτράκης. *Ελληνικό Λεξικό*. Αθήνα: Αρμονία, 1993

²¹ Τριανταφυλλίδης, Μ. ([1941] 19963). *Νεοελληνική γραμματική της δημοτικής*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών Α.Π.Θ.

άλλος όρος, που χρησιμοποιείται κυρίως στη ρωσική βιβλιογραφία και διαδόθηκε στην Ευρώπη μέσω της πρώην Ανατολικής Γερμανίας, είναι ο όρος φρασεολογισμοί²². Ακόμη αναφέρονται ως τυποποιημένες ή στερεότυπες εκφράσεις ή φράσεις. Άλλοι όροι που απαντούν είναι συνδυασμός λέξεων, ένωση λέξεων, ιδιόσημες φράσεις, κλισέ, παροιμιακές φράσεις.

Ο Mejri²³ παρατηρεί ότι ακόμα και οι ορισμοί που παρουσιάζονται σε ειδικά κείμενα όπως στο λεξικό Dubois δεν ξεφεύγουν από την αοριστία. Στα τρία λήμματα *idiomatique*, *idiome* και *idiotisme* με ειδικό χαρακτήρα, οι συγγραφείς εμφανίζουν τη σημασιολογική διάσταση επικαλούμενοι τη μη συνθετικότητα των ακολουθιών και τη δοκιμασία της μετάφρασης που επιτρέπει να επαληθεύσουμε αν ο ιδιωτισμός που μας αφορά «διαθέτει ένα συντακτικό αντίστοιχο σε κάποια άλλη γλώσσα». Επιπλέον επισημαίνει ότι η ιδιωματικότητα (*idiomaticité*) φαίνεται να περιγράφει ένα γενικό φαινόμενο που αναφέρεται στις γλώσσες και παρουσιάζει αυτό που θεωρείται ως ιδιαίτερο χαρακτηριστικό, ειδικό ή, με έναν ιδιαίτερο τρόπο, αποκλειστικό σε μια γλώσσα. Πολύ συχνά απαντά με επιθετική μορφή: «ιδιωματική έκφραση» (*expression idiomatique*) και δηλώνει το ιδιαίτερο σε ένα ιδίωμα, χωρίς ο ορισμός αυτός να μεταφέρει καμία πληροφορία που μπορεί να ξεχωρίσει το ιδιαίτερο από το κοινό. Ο όρος παγίωση (*figement*) παραπέμπει σε ένα γλωσσολογικό φαινόμενο που γίνεται αντιληπτό πολύ πιο γενικά ως διαδικασία που εγκλείει όλο το σύστημα της γλώσσας. Τέλος, ο Mejri²⁴ κάνει τη γενική παρατήρηση ότι, όσον αφορά την ορολογία, θα μπορούσε να πει κανείς ότι η φρασεολογία (*phraséologie*) είναι πολύ πιο συχνή στη γερμανική και ρωσική βιβλιογραφία, ότι η ιδιωματικότητα (*idiomaticité*) είναι πιο γενικής χρήσης και η παγίωση (*figement*) πρόσφατη.

Σε ξένες βιβλιογραφίες, όπως για παράδειγμα η γερμανική, χρησιμοποιούνται οι όροι *Phraseologie*, *Phraseologismus*, *Idiom*, *Idiomatik*, *Idiomatismus* και η λέξη *Phrase*, γλωσσικό δάνειο του 17^{ου} αιώνα από τα γαλλικά. Η λέξη *Idiom* πρωτοεμφανίζεται στα γερμανικά στο τέλος του 17ου αιώνα με τη σημασία *ιδιόρρυθμη διάλεκτος*. Η λέξη *Idiomatizität* ως χαρακτηρισμός μιας ορισμένης ιδιότητας ενός τμήματος της σταθερής έκφρασης στα γερμανικά εμφανίστηκε πιθανόν για πρώτη φορά τη δεκαετία του '50, ως αντιστοιχία του ρωσικού *idiomatičnost'* και του αγγλικού *idiomaticity*. Ειδικά για το βαλκανικό χώρο η φρασεολογία, όπως αντιπροσωπεύεται από το εκτεταμένο άρθρο του Papahagi γραμμένο το 1908, αποτελεί την πρώτη συστηματική έρευνα²⁵. Ο Papahagi πρότεινε τη σύγκριση μεταξύ τεσσάρων γλωσσών, δηλαδή των ρουμανικών, των αλβανικών, των νεοελληνικών και των

²² Μότσιου, Β. (1987). *Ελευθερία και δέσμευση στη γλώσσα* (Η περίπτωση των ιδιωτισμών). Δωδώνη σελ. 16, 231-255.

²³ Mejri, S. (2003b). *La Stéréotypie du Corps dans la Phraséologie. Approche Contrastive*

²⁴ Mejri, S. (2003a). *Le figement lexical*. *Cahiers de Lexicologie*. Paris: Didier Erudition, σελ. 23-39

²⁵ Papahagi, P. (1908). *Parallele Ausdrücke und Redensarten im Rumänischen, Albanischen, Neugriechischen und Bulgarischen*. Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache zu Leipzig, σελ. 113-170.

βουλγαρικών. Νέες εργασίες για τις παγιωμένες εκφράσεις των βαλκανικών γλωσσών εμφανίστηκαν και μετά τη δημοσίευση του βιβλίου του Sandfeld²⁶, το οποίο γενικά έδωσε ώθηση στη βαλκανική γλωσσολογία. Ωστόσο, παρόλο που οι δυνατότητες εντοπισμού και άλλων βασικών βαλκανισμών είναι υπαρκτές, ο αριθμός τους παρουσιάζεται εξαιρετικά περιορισμένος. Έχουμε το παράδοξο να εμφανίζεται θεματολογικά εξαντλημένος ένας κλάδος που στους περισσότερους τομείς δεν έχει ολοκληρώσει ούτε τα βασικά ακόμη έργα²⁷.

Ακόμη, παρατηρούμε το φαινόμενο τελείως διαφορετικής ερμηνείας φρασεολογισμών από γλώσσα σε γλώσσα (όχι απαραίτητα βαλκανικές), όπως για παράδειγμα το ρωσικό *звонить во все колокола* (= χτυπά σε όλους την καμπάνα), ενώ υπάρχει ως έκφραση και στα ρουμανικά με τη μορφή *a trage clopotele*, εκεί έχει τη σημασία «κάνει κόρτε σε μία γυναίκα». Αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην πολυσημία των πραγμάτων και των φαινομένων. Μια άλλη ομάδα παραγόντων που προκαλούν και εξηγούν συγχρόνως το γεγονός ότι δεν ταυτίζονται οι εσωτερικές μορφές των εκφράσεων σε διαφορετικές γλώσσες έχουν πολιτισμική και ιστορική καταγωγή²⁸. Οι παγιωμένες συντάξεις εξαρτώνται από την εμπειρία της ζωής ενός λαού και τις πολιτισμικές του παραδόσεις, που φτάνουν μέχρι τη μαγική εμπειρία και τη μυθολογία της παγανιστικής εποχής. Η επιλογή ενός συγκεκριμένου λεξιήματος στη σύνθεση της έκφρασης καθορίζεται πάντα από τις μεταφορικές έννοιες της λέξης και τις υποδηλώσεις που έχουν αποκτήσει οι λεξικές ενότητες στη χρήση των ομιλητών. Η αυτονομία των παγιωμένων εκφράσεων είναι σχετική γιατί η σύνδεσή τους με μη παγιωμένες ενότητες και συντάξεις είναι εξαιρετικά στενή και ποικίλη. Για το λόγο αυτό, και -ανάλογα με το είδος του προβλήματος και το σκοπό- μπορούν να γίνουν δεκτές διάφορες δυνατότητες ταξινόμησης. Πολύ συχνές είναι οι λεγόμενες μικτές ταξινομήσεις, όπου χρησιμοποιούνται για την κατασκευή των κατηγοριών πολλά κριτήρια συγχρόνως, π.χ. συντακτικά, σημασιολογικά, πραγματολογικά²⁹. Ωστόσο, όποιο μοντέλο κι αν ακολουθηθεί, μένουν πάντα εκτός κάποιες παγιωμένες εκφράσεις.

²⁶ Sandfeld, K. (1930). *Linguistique balkanique*. Paris.

²⁷ Για περισσότερη μελέτη, βλ. σχετικά: Τζιτζιλής, Χ. (2000). *Βαλκανική γλωσσολογία: Συγχρονία και διαχρονία*. επιμ. Χ. Τζιτζιλής & Χ. Συμεωνίδης, Θεσσαλονίκη: Τομέας Γλωσσολογίας ΑΠΘ, σελ. 11-18

²⁸ Έντονο ενδιαφέρον για την αντιπαραθετική έρευνα των φρασεολογισμών αναπτύχθηκε σε ορισμένα από τα διεθνή συνέδρια με το όνομα EUROPHRAS, βλ. σχετικά: <http://www.europhras.org>

²⁹ Burger, H. (1998). *Pharaseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: Schmidt

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ

3.1. Οι σλαβικές γλώσσες και η κοινή σλαβική

Η σλαβική γλωσσική ομάδα είναι μία από τα μέλη της μεγάλης ινδοευρωπαϊκής ομάδας και περιλαμβάνει γλώσσες που εμφανίσθηκαν στο προσκήνιο της ιστορίας πολύ αργότερα από τις υπόλοιπες: τη βουλγαρική, τη σερβο-κροατική, τη σλοβενική, την τσεχική, τη σλοβακική, την πολωνική, τη ρωσική, την ουκρανική και τη λευκορωσική, όπως και άλλες μικρότερες και σχεδόν σβησμένες, σήμερα, διαλέκτους.³⁰ Η ουκρανική (που τη λένε και ρουθηνική ή μικρορωσική) και η λευκορωσική μοιάζουν πολύ μεταξύ τους και με τη ρωσική (ή μεγαλορωσική), ώστε δίνουν την εντύπωση ότι πρόκειται για διαλέκτους μιας και αυτής γλώσσας. Για τον λόγο αυτό, διαιρείται σε τρεις κλάδους: ανατολικό (ρωσική, λευκορωσική, ουκρανική), δυτικό (πολωνική, τσεχική, σλοβακική, κασουβική, σοραβική) και νότιο (σλοβενική, σερβοκροατική και βουλγαρική).

Οι σημερινές σλαβικές γλώσσες προέκυψαν κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα από μια *κοινή σλαβική*, η οποία φαίνεται ότι θα μιλιόταν μέχρι τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες. Δεν υπάρχει γραπτό μνημείο που να τεκμηριώνει τη γλωσσική αυτή φάση. Την αποκατέστησαν οι γλωσσολόγοι με βάση εκκίνησης την παλαιο-βουλγαρική και με στοιχεία που πήραν από παλιά κείμενα και από συντηρητικού χαρακτήρα διαλέκτους των σύγχρονων γλωσσών της σλαβικής ομάδας.

Ένα χαρακτηριστικό που διατήρησε η *κοινή σλαβική*, είναι η διατήρηση ηχηρών και άηχων συμφώνων που ακολουθούνται από φωνήεν. Συγκεκριμένα, η προσαρμογή φωνήεντος και συμφώνου που είναι διαφορετική αν το φωνήεν είναι πρόσθιας ή οπισθοστοματικής αρθρώσεως, πράγμα που έφερε την αντίθεση μεταξύ ουρανικών (ή μαλακών) και σκληρών συλλαβών. Τα βραχέα φωνήεντα *i*, *u* έγιναν υπερβραχέα και ονομάστηκαν *ieŕ* (το *ŕ* είναι το «σκληρό *ieŕ*», που προέρχεται από βραχύ *u*, και το *ɛ* είναι το «μαλακό *ieŕ*» που φανερώνει προέλευση από βραχύ *i*).

Όλες οι ευρωπαϊκές γλώσσες γράφονται με το λατινικό αλφάβητο. Εξάιρεση αποτελούν: α) η ελληνική, που είναι η μόνη γλώσσα της Ευρώπης που γράφεται αποκλειστικά με δικό της αλφάβητο, εξέλιξη του αρχαίου ελληνικού μέσω της μικρογράμματης και μεγαλογράμματης βυζαντινής γραφής και β) οι γλώσσες των σλαβικών λαών που ακολουθούν το ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα, δηλαδή η ρωσική, η ουκρανική, η λευκορωσική, η σερβική και η

³⁰ Πρόκειται για τη σοραβική, την κασουβική κ.ά. γλώσσες και διαλέκτους. Πολλοί γλωσσολόγοι συνάπτουν στην ομάδα αυτή και τις βαλτικές γλώσσες, μιλώντας έτσι για βαλτο-σλαβική γλωσσική ενότητα.

βουλγαρική, οι οποίες γράφονται με το σλαβικό (ή κυριλλικό) αλφάβητο³¹. Με το σλαβικό αλφάβητο γράφονται και οι διάφορες μειονοτικές γλώσσες της τέως Σοβ. Ένωσης.

Διάφορα διακριτικά σημεία (τόνοι, διαλυτικά, το σημείο του βραχέος, μικρός κύκλος, παύλα, ελληνική περισπωμένη κλπ.) έχουν προστεθεί σε ορισμένα γράμματα του λατινικού και του σλαβικού αλφαβήτου για να αποδώσουν φθόγγους και φθογγικές αποχρώσεις ανύπαρκτες στη λατινική ή τη ρωσική, αλλά που προσιδιάζουν σε άλλες γλώσσες³².

Με τον όρο παλαιοσλαβική νοείται όχι η «σλαβική κοινή» που ήδη αναφέραμε, αλλά η γλώσσα των κειμένων των σλαβόφωνων ορθόδοξων εκκλησιών. Είναι η πρώτη καταγραφή σλαβικής γλώσσας, πολύ χρήσιμη για την αναπαράσταση της «σλαβικής κοινής». Η «παλαιοσλαβική» είναι σήμερα μια νεκρή γλωσσική μορφή. Ήταν η γλώσσα των Βουλγάρων της περιοχής της Μακεδονίας κατά τον πρώιμο 9^ο αι., γι' αυτό ορθότερα ονομάζεται παλαιοβουλγαρική³³. Οι γλωσσολόγοι έχουν αποκαταστήσει πλήρως, μέχρι των ελαχίστων λεπτομερειών της, την παλαιοσλαβική του 9^{ου} αι. χάρις στα πολυάριθμα κείμενα του 10^{ου} – 11^{ου} αι. και μεταγενέστερα έργα (αντίγραφα των κειμένων του 9^{ου} αι., νέες μεταφράσεις από τα ελληνικά, πρωτότυπα έργα). Το ιδίωμα αυτό στηριζόταν στην σλαβική διάλεκτο που μιλιόταν τότε στην περιοχή της Θεσσαλονίκης, από όπου κατάγονταν οι Άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος. Στα χρόνια αυτών των «αποστόλων του σλαβικού κόσμου» η διαίρεση της σλαβικής σε τρεις κύριους κλάδους (ανατολικό, δυτικό και νότιο) ήταν σχετικά πρόσφατη και έτσι η παλαιο-βουλγαρική της Μακεδονίας ήταν κατανοητή απ' όλους τους Σλάβους σαν γλώσσα της Εκκλησίας και είναι γνωστό ότι οι Άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος την μεταχειρίστηκαν απευθυνόμενοι στους Τσέχους της Μοραβίας. Με την πάροδο του χρόνου κατά τον 9^ο και 10^ο αι., ο κάθε σλαβικός λαός επέφερε μερικές τροποποιήσεις στην παλαιοβουλγαρική, τη μόνη γραπτή γλώσσα των Σλάβων, κρατώντας την όμως πάντα ως γλώσσα και έπαιξε το ρόλο που έπαιξε στη δυτική Ευρώπη κατά το Μεσαίωνα η λατινική. Το νέο αυτό σλαβικό ιδίωμα, η εκκλησιαστική σλαβική, ονομάζεται *σλαβωνική γλώσσα*³⁴ και δηλώνεται επακριβέστερα με τον προσδιορισμό ρωσική ή σερβική ή βουλγαρική σλαβωνική, ανάλογα με τον τόπο προέλευσης του αντίστοιχου κειμένου.

³¹ Προέρχεται από τη μεγαλογράμματη βυζαντινή γραφή. Από τη μικρογράμματη ελλ. γραφή του Βυζαντίου προέρχεται το λεγόμενο γλαγολιτικό αλφάβητο (γλαγολιτσα) που είχε 40 χαρακτήρες, μερικοί από τους οποίους ήταν συλλαβικοί. Με το γλαγολιτικό αλφάβητο γράφτηκε η μετάφραση της Αγ. Γραφής από τους Αγίους Κύριλλο και Μεθόδιο. Το αλφάβητο αυτό παρέμεινε σε χρήση επί δύο αι., βρίσκουμε όμως ακόμη και τώρα επιγραφές σ' αυτό μέσα σε ρωμαιοκαθολικούς ναούς της Δαλματίας.

³² Διακριτικά σημεία μπαίνουν πάνω σε σλαβικά γράμματα κυρίως στη γραφή του ουραλικού κλάδου γλωσσών της ΒΑ. Ρωσίας. Ωστόσο, ο τόνος των λέξεων σημειώνεται και στη ρωσική και τη βουλγαρική γλώσσα (κυριλλικό αλφάβητο), αλλά μόνο σε βιβλία που προορίζονται για αρχάριους αλλοδαπούς σπουδαστές των γλωσσών αυτών.

³³ Για εκτενέστερη μελέτη, βλ. σχετικά: Νιχωρίτης, Κ. (2004), *Παλαιοσλαβική και εκκλησιαστική σλαβωνική γλώσσα και γραμματική*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις: Αντ. Σταμούλης

³⁴ Βλ. σχετικά: Νιχωρίτης Κ. (2008), *Σλαβωνική γλώσσα*. Εκ της χρησιμομαθείας της σλαβωνικής γλώσσας ερανισθείσης υπό Νεοφύτου Ιερομονάχου Ριλλιώτου – Λεξικόν (1852), Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις: Αντ. Σταμούλης

Τα βασικότερα χαρακτηριστικά που παρουσιάζουν οι σλαβικές γλώσσες είναι τα εξής:

- Διάφοροι βαθμοί «ουρανώσεως³⁵»
- Λίγες πραγματικές δίφθογγοι
- Συνδυασμοί συμφώνων, αλλά ανυπαρξία δασύνσεως³⁶ συμφώνων
- Μεγάλος πλούτος στην κλίση ονομάτων, επιθέτων, αντωνυμιών και ρημάτων
- Το ποιόν ενεργείας στα ρήματα: διπλοί τύποι σε κάθε ρήμα, εκ των οποίων ο ένας δηλώνει ότι η πράξη έχει συντελεσθεί και ο άλλος ότι εκτυλίσσεται ακόμα.
- Το ποσοστό των λέξεων που αρχίζουν από α είναι ελάχιστο
- Συχνή αλλαγή της θέσης των όρων μέσα στην πρόταση: το ρήμα μπαίνει πρώτο και το υποκείμενο έπειτα – θέση ελαστική, καθώς τα ονόματα και τα ρήματα κλίνονται
- Με εξαίρεση τη βουλγαρική, όλες οι σλαβικές γλώσσες στερούνται οριστικού άρθρου

3.2. Η ελληνική γλώσσα

Η ελληνική, μαζί με την αλβανική αποτελούν μεμονωμένες γλώσσες μέσα στην ινδοευρωπαϊκή ομογλωσσία. Είναι μία από τις σημαντικότερες «διαλέκτους» της ινδοευρωπαϊκής ομογλωσσίας. Αν λάβουμε υπ' όψιν μας ότι οι αρχαιότερες μαρτυρίες της ανάγονται, χονδρικά, στα μέσα της Β' π.Χ. χιλιετίας και ακόμα παλαιότερα (πινακίδες Γραμμικής Α' γραφής στην Κρήτη, γύρω στα 1700 π.Χ.) και είναι κατά συνέπεια, παλαιότερες από τα κείμενα της ινδικής, καθώς και το γεγονός ότι η γλώσσα αυτή, υπό μία εξελιγμένη μορφή της, ομιλείται μέχρι σήμερα από 13 περίπου εκ. ανθρώπους, αντιλαμβανόμαστε ότι η ελληνική κατέχει τα πρωτεία μακροβιότητας και συνεχούς ζωής ανάμεσα στις μεγάλες γλώσσες πολιτισμού της ανθρωπότητας.

Δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι η ελληνική υπήρξε κάποτε η κοινή γλώσσα του εμπορίου και του πολιτισμού της κεντρικής και της ανατολικής Μεσογείου, όλης σχεδόν της Μ. Ασίας και της Αιγύπτου, η γλώσσα των ελληνικών αποικιών που βρίσκονταν στις ακτές της Ισπανίας, της

³⁵ Η άρθρωση των υπερωικών συμφώνων με τη ράχη της γλώσσας να πλησιάζει στον ουρανίσκο. Πηγή: http://www.komvos.edu.gr/glwssa/Lexiko/lexiko_n.htm

³⁶ Η δασεία, στην αρχαία ελληνική γλώσσα, δήλωνε τη δάσυνση του αρχικού φωνήεντος ή ρ- και η ψιλή την απουσία της δάσυνσης. Η δάσυνση ήταν μια συμμορφωτική του αρχικού φωνήεντος με ένα δασύ πνεύμα, δηλαδή μια ποσότητα αέρα, κάτι σαν ελαφρό φθόγγο χ, μπροστά από το φωνήεν ή το ρ-, Πηγή: <http://tvxs.gr>

Ν. Γαλατίας, της Ν. Ιταλίας και της Σικελίας καθώς και στις όχθες της Μαύρης Θάλασσας. Υπήρξε η πρώτη από τις δυτικές ινδοευρωπαϊκές γλώσσες που χρησίμευσε ως μέσο έκφρασης ενός πολιτισμού που διαρκεί μέχρι σήμερα, η γλώσσα της φιλοσοφίας, της ποίησης, της λογοτεχνίας, της ρητορικής, της επιστήμης κλπ.

Οι μεταμορφώσεις που υπέστη η ελληνική γλώσσα από το 800 π.Χ. μέχρι σήμερα είναι εξαιρετικά μικρές, ιδίως στη γραπτή μορφή της. Από την αρχή της πρώτης π.Χ. χιλιετίας, παρουσιάζει διαφορετική κατά τόπους διαλεκτική μορφή και στην κλασική εποχή εμφανίζεται χωρισμένη σε πλήθος τοπικών διαλέκτων που όμως ήταν σχετικά αλληλοκατανοητές. Τις διαλέκτους αυτές κατατάσσουμε σε τρεις μεγάλες ομάδες, τη *δωρική*, την *αιολική* και την *ιωνική*. Η πιο σημαντική ήταν η αττική³⁷ διάλεκτος, η διάλεκτος των Αθηνών, που ανήκε στην ιωνική ομάδα, αλλά ήταν αισθητά διαφοροποιημένη από τα άλλα ιδιώματα της ομάδας αυτής.

Η ελληνική της εποχής των διαδόχων του Μ. Αλεξάνδρου και μέχρι τη διάσπαση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας σε ανατολικό και δυτικό τμήμα ονομάζεται αλεξανδρινή ή ελληνιστική κοινή. Είναι απλοποιημένη, με το πέρασμα του χρόνου, από φωνητική, μορφολογική, συντακτική και κυρίως λεξιλογική – σημασιολογική άποψη, μορφή της αττικής διαλέκτου, η οποία όμως περιέχει και αρκετά ιωνικά στοιχεία και κατά τόπους λίγα δωρικά ή αχαϊκά κατάλοιπα. Η ελληνιστική κοινή δέχτηκε επιδράσεις από ανατολικές γλώσσες, κυρίως από την εβραϊκή, πολύ περισσότερο όμως από τη λατινική, αφού τα ελληνόγλωσσα εδάφη κατακτήθηκαν από τους Ρωμαίους. Σημαντικό ρόλο στη σημασιολογική διαφοροποίηση μέρους του λεξιλογίου της έπαιξε ο χριστιανισμός, που έδωσε νέα εννοιολογική φόρτιση σε ήδη υπάρχουσες ελληνικές λέξεις εισάγοντας συνάμα και αρκετούς εβραϊσμούς. Όπως κάθε γλώσσα, η ελληνιστική κοινή διακρινόταν σε γραπτή³⁸ και προφορική παραλλαγή.

Φυσική εξέλιξη της ελληνιστικής κοινής είναι η μεσαιωνική ή βυζαντινή ελληνική και στη συνέχεια η νεοελληνική ομιλουμένη και τα νεοελληνικά τοπικά ιδιώματα.

Στα ελληνιστικά χρόνια εμφανίζεται το φαινόμενο του αττικισμού, δηλ. η τάση των συγγραφέων να μιμούνται τη γλώσσα και το ύφος των έργων της κλασικής Αθήνας που τα θεωρούσαν πρότυπα του ελληνικού γραπτού λόγου. Ο αττικισμός είναι η βάση της νεοελληνικής «διγλωσσίας», δηλ. της μεγάλης απόστασης ανάμεσα στην ομιλουμένη και τη γραφομένη μορφή της νεοελληνικής (καθαρεύουσα και δημοτική).

Επικράτησε στα βυζαντινά χρόνια και μόνο γύρω στα χρόνια των Σταυροφοριών αρχίζουν να εμφανίζονται κείμενα σε λαϊκό ή λόγιο αλλά γεμάτο με λαϊκά στοιχεία ύφος, σε τρόπο ώστε

³⁷ Έγινε με την πάροδο του χρόνου πανελλήνιο γλωσσικό όργανο, φτάνοντας σε ύψιστη τελειότητα κατά τον Ε' π.Χ. αι. Η μακεδονική Αυλή την καθιέρωσε ως επίσημη γλώσσα της και έτσι με τις κατακτήσεις του Μ. Αλεξάνδρου, η μορφή της ελληνικής που διαδόθηκε έξω από τον ελλαδικό χώρο δεν ήταν η δωρικού τύπου διάλεκτος της Μακεδονίας, αλλά η αττική.

³⁸ Κύριος εκπρόσωπός της είναι τα κείμενα της Καινής Διαθήκης.

οι γνώσεις μας για τη μορφή της προφορικής ελληνικής να γίνονται από τότε όλο και πιο συγκεκριμένα.

Κατά τον 15^ο αι., στα χρόνια λίγο πριν από την Άλωση της Κων/πολης, η γλώσσα είχε πάρει πια περίπου τον τύπο της νεοελληνικής του σήμερα. Οι νεοελληνικές διάλεκτοι, που δείγματά τους έχουμε ήδη από τον 11^ο αι., διαμορφώθηκαν πλήρως κατά την τουρκοκρατία (η κυπριακή και η κρητική είχαν ήδη δώσει γραπτά μνημεία κατά την περίοδο της βενετοκρατίας των δύο μεγαλονήσων), ενώ τότε άρχισε να γίνεται έντονη και η νεοελληνική «διγλωσσία», επειδή από τον 18^ο αι., άρχισε να διαμορφώνεται μία προφορική κοινή. Πολλές μεσαιωνικές λέξεις εξαφανίζονται, το λεξιλόγιο φτωχαίνει σε λέξεις ανώτερου πολιτισμού, ενώ πλουτίζεται με διάφορες έννοιες της καθημερινής ζωής. Ιταλικά και τουρκικά δάνεια κατακλύζουν την ελληνική. Από τα τέλη του 18^{ου} αι. διαδίδεται κάπως η παιδεία και λόγιες λέξεις μπαίνουν στο στόμα του λαού, κυρίως επίθετα και αφηρημένα ουσιαστικά. Από τον 15^ο μέχρι τον 19^ο αι. λίγες είναι οι μορφολογικές αλλαγές στη γλώσσα.

3.2.1. Η νέα ελληνική

Την ελληνική γλώσσα μιλούν σήμερα το 98% των Ελλήνων της Ελλάδας και οι λεγόμενοι Ελληνοκύπριοι κάτοικοι της Κύπρου (600.000 περίπου άτομα). Τη χρησιμοποιούν στις ανεπίσημες μεταξύ τους σχέσεις πολλοί από τους Έλληνες μετανάστες (κυρίως της πρώτης γενιάς) τους εγκατεστημένους στις ΗΠΑ, την Αυστραλία, τη Γερμανία, τον Καναδά, τη Βραζιλία, το Βέλγιο κ.ά. χώρες.

Το κατ' εξοχήν χαρακτηριστικό της νέας ελληνικής είναι η ύπαρξη δύο παραλλαγών της: της δημοτικής³⁹ και της λεγόμενης καθαρεύουσας. Η πρώτη χρησιμοποιείται στην καθημερινή ζωή, άρα είναι η εξελιγμένη μορφή της αρχαίας ελληνικής που κληρονομήθηκε προφορικά, ενώ η δεύτερη είναι γραπτή μορφή που συνεχίζει το φαινόμενο του αττικισμού και είναι πιο κοντά στον γραπτό τύπο της αρχαίας ελληνικής.

❖ Γραφή

Η ελληνική εξακολουθεί αναγράφεται με το παραδοσιακό ελληνικό αλφάβητο που αποτελείται από 24 γράμματα. Η ορθογραφία της είναι ιστορική – ετυμολογική, πράγμα που σημαίνει ότι η γραφή της απέχει αρκετά από την προφορά της γλώσσας, παρά τις πρόσφατες απλοποιήσεις, οι οποίες δεν έθιξαν τη ρίζα των λέξεων, αλλά κυρίως μερικές

³⁹ Ύστερα από μακροχρόνια πάλη μεταξύ των δύο παραλλαγών για την επικράτησή τους, έληξε το 1976 καθιερώνοντας την δημοτική παραλλαγή ως την επίσημη γλώσσα του κράτους.

ρηματικές καταλήξεις, τη μεταγραφή ξένων λέξεων και τα γραπτά τονικά σημεία⁴⁰. Γραμματικοί κανόνες, όχι πάντοτε χωρίς εξαιρέσεις, διέπουν τη νεοελληνική ορθογραφία και οι περισσότεροι είναι ίδιοι με εκείνους της Γραμματικής της αρχαίας αττικής διαλέκτου.

❖ Μορφολογία

Κάθε ονοματικός τύπος στα ελληνικά, όπως και στ' αρχαία είναι συγχρόνως γένος, αριθμός και πτώση. Τα στοιχεία αυτά εκφράζονται με τη μορφή της κατάληξης των ονομάτων, τα φανερώνει όμως και ο τύπος του άρθρου⁴¹ που τυχόν προηγείται του ονόματος. Η νέα ελληνική έχει τρία γραμματικά γένη, που δεν αντιστοιχούν συνήθως στο φυσικό γένος των δηλουμένων παρά μόνο όταν πρόκειται για κύρια ονόματα, για επαγγελματικά ονόματα και για όρους συγγένειας.

Το ρηματικό σύστημα στα νέα ελληνικά, στηρίζεται στη διάκριση «*διαρκείας – μη διαρκείας*» της πράξης ή της κατάστασης που εκφράζει το ρήμα. Η αντίθεση αυτή είναι όμοια με την έννοια του «*ποιού ενεργείας*» των σλαβικών γλωσσών και εκφράζεται με την ύπαρξη σε όλα σχεδόν τα ρήματα διαφορετικού θέματος για την διαρκή και για τη στιγμιαία ενέργεια. Η διάκριση είναι πιο σημαντική στον μέλλοντα (π.χ. θα φάω – θα τρώγω), στην υποτακτική (να φάω – να τρώγω) και στην προστακτική (φάε – τρώγε). Κάθε ελληνικό ρήμα έχει αυτά τα δύο θέματα που είτε ανήκουν στην ίδια ρίζα είτε σχηματίζονται από διαφορετικές ρίζες (π.χ. θέλω/ήθελα, βλέπω/είδα).

❖ Λεξιλόγιο

Το νεοελληνικό λεξιλόγιο είναι πολύ πλούσιο, χωρίς να είναι βέβαια δυνατό να υπολογισθεί ο αριθμός των λέξεών του. Ο πλούτος του οφείλεται προπαντός στην πολύ σημαντική κληρονομιά του παρελθόντος, αρχαίου και βυζαντινού, η οποία προσαρμόστηκε στη δομή της νεότερης φάσης της γλώσσας. Κατά δεύτερον, οφείλεται στη μεγάλη ευκολία με την οποία σχηματίζονται παράγωγα και στην ανάπτυξη της σύνθεσης (ιδίως στην απεριόριστη σύνθεση ρημάτων με όλα σχεδόν τα μέρη του λόγου), στον μεγάλο πλούτο υποκοριστικών και μεγεθυντικών καταλήξεων (κυρίως για τα ουσιαστικά) και στα κατά καιρούς ποικίλα διαλεκτικά και ξένα στοιχεία που ανανέωσαν ή αύξησαν το λεξιλόγιο. Τέλος, στα σύνθετα, στις νέες δημιουργίες που έπλασαν οι λόγιοι του τέλους του 19^{ου} αι. και των αρχών του 20^{ου}, οι οποίες μπήκαν και στη λαϊκή ομιλία (τεχνικοί και επιστημονικοί όροι, φραστικοί τύποι, αλλά και αφηρημένες έννοιες,

⁴⁰ Συγκεκριμένα: i) Αλλάζουν οι εξ'απαρεμφάτου τύποι σε *si* και *thi*, και γράφονται αντί με *-η* (να λύση, θα λυθή) με *-ει* (θα λύσει, να λυθεί), ii) Ξένες λέξεις όπως: τραίνο, ντοκιμανταίρ, Σαίξπιρ κλπ., γράφονται ορθογραφικώς απλότερα: τρένο, ντοκιμαντέρ, Σέξπιρ κλπ., iii) Καταργούνται τα πνεύματα και η περισπωμένη και καθιερώνεται το λεγόμενο μονοτονικό σύστημα γραφής.

⁴¹ Το οριστικό άρθρο μπαίνει μπροστά και από τα κύρια ονόματα, σε αντίθεση με τα αρχαία ελληνικά (Θαλής Μιλήσιος → ο Θαλής ο Μιλήσιος), βλ. σχετικά: Νικόλαος Γ. Κοντοσόπουλος (1998). *Γλώσσες και διάλεκτοι της Ευρώπης (Τόμος Α')*. Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα

όπως π.χ. υλισμός, ουμανισμός κ.ά., καθώς και λέξεις του καθημερινού λεξιλογίου, όπως θερμοσίφωνο, ζαχαροπλάστης, δημοσιογράφος κ.ά.).

❖ Επιρροές

Από τις ξένες γλώσσες εκείνη που επέδρασε βαθύτερα στην ελληνική είναι η *λατινική*, από τα χρόνια της ρωμαϊκής κατάκτησης ελληνικών εδαφών μέχρι τον 6^ο μΧ. αι. Της χρωστάει τα ονόματα των μηνών του έτους, πολλές κοινότητες μέχρι και σήμερα λέξεις (σπίτι, σκάλα, πόρτα, λουκάνικο, μανίκι, φούρνος κλπ.) και παραγωγικές λέξεις (*φενυγάτος*, *τρεχάτος*, *κουρελιάρης*, *αρχοντοπούλα*, *κυριακάτικος*).

Από ασιατικές γλώσσες η ελληνική δανείστηκε σε παλαιότερες εποχές εβραϊκές και αραμαϊκές λέξεις μέσω των χριστιανικών κειμένων (το μάννα, το Πάσχα, τα βάγια, καθώς και ονόματα προσώπων *Μεσσίας*, *Μαρία*), όπως και αραβικές, ως επί το πλείστον μέσω της τουρκικής, επομένως σε νεότερη σχετικά εποχή (φέσι, βεζίρης, καφές, σιρόπι). Αλβανικά στοιχεία μπήκαν στα μεσαιωνικά χρόνια σε διάφορες εκφάνσεις του λεξιλογίου (μπέσα, φλογέρα, φουστάνελα και τοπωνύμια όπως Τατόι, Δήλεσι, Σάλεσι, Μενίδι κ.ά.).

Αρκετά διαδεδομένη είναι η υποκοριστική κατάληξη -ίτσα (π.χ. σταλίτσα, μπουκίτσα) που είναι (όχι πάντα) σλαβικής προέλευσης. Από τις γερμανικές γλώσσες η ελληνική δεν δανείστηκε σχεδόν τίποτα.

Στους νεότερους αιώνες μεγάλοι «προμηθευτές» λέξεων στην ελληνική είναι, κατά σειρά χρονολογικής επίδρασης, οι εξής: ιταλική, τουρκική, γαλλική και η αγγλική⁴².

Η δημιουργία του νεοελληνικού εθνικού κράτους συνδέθηκε – στο χώρο της γλώσσας – με την αρνητική αξιολόγηση των επιπτώσεων του δανεισμού της προεπαναστατικής περιόδου –κυρίως των τουρκικών δανείων, για προφανείς λόγους. Το αποτέλεσμα ήταν να εξοβελιστούν τα δάνεια αυτά από τις «υψηλές» ποικιλίες της ελληνικής και να περιοριστούν – όσα επέζησαν – στις «χαμηλές», «οικίες ποικιλίες».

Η ακριβώς αντίθετη αξιολογική στάση εκδηλώθηκε στον δανεισμό – άμεσο ή μεταφραστικό⁴³ – από δυτικές γλώσσες με ιδιαίτερο γόητρο, όπως η γαλλική, ή από αρχαιότερες φάσεις της ίδιας της ελληνικής. Και εδώ βέβαια εμπλέκεται και το γλωσσικό ζήτημα και η μακροχρόνια προϊστορία του⁴⁴. Ανάλογα φαινόμενα παρατηρούνται και

⁴² Κυρίως μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο.

⁴³ Άμεσος δανεισμός είναι η υιοθέτηση ενός ξένου όρου με προσαρμογές (σε διάφορους βαθμούς) στη δανειζόμενη γλώσσα, π.χ. μπαρ, κλαμπ, ενώ, μεταφραστικό δάνειο, η υιοθέτηση ενός ξένου όρου μέσω της μετάφρασής του στη δανειζόμενη γλώσσα, π.χ. sky-scraper > sky = ουρανός, scrape = ξύνω.

⁴⁴ Ήδη στα 1825-1840 διαμορφώνεται μια νέα ομιλούμενη κοινή, βασισμένη στην πελοποννησιακή διάλεκτο. Στον γραπτό λόγο, στη διοίκηση και στην εκπαίδευση εξακολουθεί να κυριαρχεί σε διάφορες εκδοχές, η αρχαϊζουσα μορφή γλώσσας, η καθαρεύουσα. Τα ρήγματα όμως πολλαπλασιάζονται, κυρίως στον χώρο της λογοτεχνίας, όπου βαθμιαία κυριαρχεί η δημοτική. Οι ανάγκες επέκτασης του λεξιλογίου οδηγούν σε δραστικό δανεισμό, τόσο από τις αρχαιότερες αφετηρίες (με ενδιάμεσο συχνότατα τις ευρωπαϊκές γλώσσες που κατασκευάζουν τα ειδικότερα

στην ιστορία άλλων γλωσσών, από την στιγμή που αποκτούν το χαρακτήρα **εθνικών γλωσσών**, συνδέονται δηλαδή με κρατικές εθνικές οντότητες.

Κλείνοντας, αξίζει να σημειωθεί η αύξηση των αρκτικόλεξων και ακρωνυμίων στο νεοελληνικό λεξιλόγιο κατά τον 20^ο αι. από την ρωσική επίδραση του μεσοπολέμου και την αγγλο-αμερικάνικη μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο (π.χ. ΗΠΑ, ΕΣΣΔ, ΕΟΚ, ΝΑΤΟ, ΟΗΕ, ΠΑΣΟΚ, ΚΚΕ, ΟΤΕ, ΕΟΤ, ΔΕΗ, ΟΣΕ και πολλά άλλα).

❖ Διάλεκτοι⁴⁵

Η διάκριση «γλώσσα- διάλεκτος» είναι στην ουσία της απόρροια ιστορικά καθορισμένων αξιολογήσεων. Η κοινή νέα ελληνική βασίστηκε στην πελοποννησιακή διάλεκτο του 19^{ου} αι., λόγω του καθοριστικού ρόλου της Παλαιάς Ελλάδας στην επανάσταση. Αυτή η αναβάθμιση μιας ηγεμονικής διαλέκτου σε γλώσσα, κοινή, πρότυπη (standard) γλώσσα, συνδέεται με μια άλλη ιστορική διάσταση: το αίτημα της ομοιογένειας που χαρακτηρίζει το ιστορικό μόρφωμα που ονομάζεται έθνος – κράτος. Και το αίτημα της ομοιογένειας, που πριμοδοτεί τη δημιουργία μιας ενιαίας εθνικής γλώσσας και απαξιώνει τη γλωσσική ποικιλομορφία, δεν καθορίστηκε μόνο από το ιδεολογικό αίτημα της εθνικής «καθαρότητας» και την υπεράσπιση της εθνικής ακεραιότητας, αλλά και από την κυρίαρχη κοινωνικοοικονομική συγκρότηση των ευρωπαϊκών κρατών – την πραγματικότητα του ιστορικού καπιταλισμού. Μέσα σε αυτό το κοινωνικοοικονομικό σχήμα η πολιτισμική και γλωσσική ομοιογένεια υπήρξε βασικός όρος για τη δημιουργία ενός ομοιογενούς εργατικού δυναμικού στην υπηρεσία της μαζικής βιομηχανοποιημένης παραγωγής.

Διάλεκτοι με την πλήρη σημασία του όρου της νέας ελληνικής είναι η τσακωνική⁴⁶, η ποντιακή, η καππαδοκική, και το ελληνικό ιδίωμα μερικών χωριών της Απουλίας και της Καλαβρίας (Ν. Ιταλία). Καταχρηστικώς ονομάζουμε διαλέκτους και την κυπριακή και την κρητική μορφή της νεοελληνικής, μόνες τοπικές μορφές της γλώσσας μας που έδωσαν παλιότερα λογοτεχνική παραγωγή. Οι υπόλοιπες τοπικές παραλλαγές δεν είναι παρά απλά ιδιώματα αγροτικού χαρακτήρα, κατά το μάλλον ή ήττον διαφορετικά από την κοινή νεοελληνική, που στην απλή γλώσσα τις λέμε συχνά διαλέκτους. Οι τοπικές μορφές διατηρούν, άλλες περισσότερους (ποντιακή, νησιωτικές, μακεδονική κ.ά.) και

λεξιλόγιά τους με ελληνικό γλωσσικό υλικό), όσο και από τις ευρωπαϊκές γλώσσες (αρχικά τα γαλλικά και έπειτα τα αγγλικά), είτε με άμεσο δανεισμό είτε με τη μορφή μεταφραστικών δανείων. Η καθαρεύουσα εξακολουθεί να επικρατεί με μικρά δημοτικιστικά διαλείμματα, στη διοίκηση και στην εκπαίδευση μέχρι το 1976, οπότε αναγνωρίζεται η δημοτική ως επίσημη μορφή γλώσσας.

⁴⁵ Ο όρος διάλεκτος, για τον ελληνικό χώρο έχει σχεδόν πάντα γεωγραφική συνυποδήλωση. Σε ορισμένες όμως γλώσσες χρησιμοποιείται επίσης για να δηλώσει μορφές γλώσσας που καθορίζονται και από κοινωνικές παραμέτρους, όπως η κοινωνική θέση, η ηλικία και το φύλο. Σε αυτές τις περιπτώσεις χρησιμοποιείται ο όρος κοινωνική διάλεκτος. Η κοινωνική θέση είναι καθοριστική συνήθως σε κοινωνίες με αυστηρή κοινωνική στρωμάτωση.

⁴⁶ Τη μιλούν σήμερα μόνο κάποιο ηλικιωμένοι χωρικοί και την κατανοεί μικρός αριθμός μεσηλικών και νεαρών ατόμων σε εννέα χωριά της ΝΑ. Αρκαδίας.

άλλες λιγότερους αρχαϊσμούς στο λεξιλόγιο, τη μορφολογία και τη σύνταξη, που δεν απαντώνται στην κοινή γλώσσα.

❖ Αργκό

Στην Ελλάδα δεν υπάρχει αστικό συνθηματικό ιδίωμα του εύρους της γαλλικής συνθηματικής γλώσσας που έδωσε σχεδόν διεθνώς το όνομά της (argot) σε παρόμοια γλωσσικά είδη. Υπάρχουν ελάχιστες δεκάδες συνθηματικών λέξεων σε κατώτερα λαϊκά στρώματα και σε κατηγορίες του υποκόσμου, στους ομοφυλόφιλους⁴⁷ κ.ά. Ωστόσο, δεν αποτελούν γλώσσα, ούτε καν διάλεκτο. Αντιθέτως, αρκετά αναπτυγμένα ήταν παλαιότερα τα επαγγελματικά συνθηματικά ιδιώματα ορισμένων συντεχνιών σε περιοχές της ΒΔ. Ελλάδας (Ηπειρο, Δ. Μακεδονία) και σε μερικά χωριά της κεντρικής Στερεάς Ελλάδας και της Πελοποννήσου. Τα πιο γνωστά είναι τα λεγόμενα *μαστόρικά*, δηλ. τα συνθηματικά ιδιώματα των Ηπειρωτών *μαστόρων* (των κτιστών), και κατά δεύτερο λόγο τα *μπολιάρικα*, δηλ. τον συνθηματικό ιδίωμα των ζητιάνων χωριών της Ναυπακτίας. Όλα αυτά τα επαγγελματικά συνθηματικά ιδιώματα ακολουθούσαν το τυπικό και την προφορά της συνηθισμένης εκάστοτε τοπικής, ιδιοματικής μορφής της γλώσσας και είχαν ένα πενιχρό λεξιλόγιο (όχι περισσότερες από 400 λέξεις έκαστο), γύρω από κοινότητες καθημερινές έννοιες και όρους της δουλειάς των φορέων τους⁴⁸.

⁴⁷ Το ιδίωμά τους λέγεται «τα καλλιαρντά» < gaillard.

⁴⁸ Αναλυτικότερα, βλ Νικόλαος Γ. Κοντοσόπουλος (1998). *Γλώσσες και διάλεκτοι της Ευρώπης (Τόμος Α')*. Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα, σελ. 98-116.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΓΛΩΣΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η έννοια της γλώσσας είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την έννοια του πολιτισμού. Αποτελεί μάλιστα κατά τη Bassnett⁴⁹ *την καρδιά στο σώμα του πολιτισμού*. Ο Nida⁵⁰ αποδίδει την ίδια βαρύνουσα σημασία στη γλώσσα και στον πολιτισμό υπογραμμίζοντας ότι οι διαφορές μεταξύ πολιτισμών μπορεί να είναι εντονότερες και με μεγαλύτερες προεκτάσεις από τις διαφορές στο γλωσσικό επίπεδο. Ο Mounin⁵¹ σημειώνει ότι δύο είναι οι απαραίτητες προϋποθέσεις στη μετάφραση: να γνωρίζει κανείς αφενός τη γλώσσα και αφετέρου τον πολιτισμό για τον οποίο μιλάει η γλώσσα αυτή. Δεν αρκεί η απλή μεταφορά της σημασίας γλωσσικών εννοιών αλλά είναι εξίσου απαραίτητη η μελέτη εξωγλωσσικών παραγόντων για τη μεταφορά πολιτισμικών στοιχείων.

Ορισμένοι ερευνητές μελέτησαν τη χρήση της μεταφοράς, της παρομοίωσης και γενικότερα των σχημάτων λόγου σε κείμενα που περιείχαν νέες και δύσκολες αφηρημένες έννοιες⁵². Κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι τα σχήματα λόγου γενικότερα και ειδικότερα η μεταφορά και παρομοίωση αποτελούν ένα αναγκαίο συστατικό της γλώσσας, και αρκετά συχνά χρησιμοποιούνται σε κείμενα για να αποσαφηνιστούν καινούργιες αφηρημένες και νοηματικά δύσκολες έννοιες.

Οι Pickens, Pollio και Pollio⁵³, ασχολήθηκαν με το ρόλο της μεταφοράς και της παρομοίωσης στην κατανόηση κειμένων. Υποστηρίζουν ότι τα σχήματα λόγου όχι μόνο βοηθούν στην καλύτερη κατανόηση του κειμένου, αλλά και στην εύκολη απομνημόνευση των εννοιών που περιέχει. Έρευνες που έγιναν σε παιδιά ηλικίας 8 και 11 ετών, έδειξαν ευεργετικά αποτελέσματα κυρίως στην ανάγνωση κειμένων⁵⁴. Αναλυτικά, τα παιδιά θυμούνταν καλύτερα γεγονότα που παρουσιάζονταν σε ένα κείμενο με γλώσσα που περιείχε μεταφορές και παρομοιώσεις, παρά με κυριολεκτική γλώσσα, και κυρίως όταν το κείμενο ήταν άγνωστο. Σε ομόφωνα συμπεράσματα κατέληξαν και οι Reynolds and Schwartz⁵⁵ σε μία παρόμοια έρευνα με τη διαφορά ότι υποκείμενα της μελέτης ήταν φοιτητές πανεπιστημίου.

⁴⁹ Bassnett Susan (1981). *Translation studies* (2nd Edition). Routledge, Taylor & Francis Group

⁵⁰ Nida E., Taber Ch. (1969). *The theory and practice of translation*, Leiden: E.J. Brill

⁵¹ Mounin Georges (1994). *Κλειδιά για τη γλωσσολογία*. Μετάφραση: Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Άννα, Μορφωτικό ίδρυμα Εθνικής τραπεζής

⁵² Gibson E.J and Levin H. (1978). *The psychology of Reading*. Boston MIT Press

⁵³ Pickens J.D., Pollio M.R. and Pollio H.R. (1985). *A Developmental Analysis of Metaphoric Competence and Reading*. in Paprotte, W and Driven, R (eds) *The Ubiquity of Metaphor*, John Benjamins B.V., Amsterdam / Philadelphia

⁵⁴ Pearson P., Raphael R., Hyser H. and TePaske R., 1981, *The Function of Metaphor in Children's Recall of Expository Passages*, *Journal of Reading Behavior* 13, pp 246-261

⁵⁵ Reynolds R.E. and Schwarz R.M., 1983, *The Relations of Metaphoric Processing to Comprehension and Memory*, *Journal of Educational Psychology* 75 No 3, pp 450-459

Θα επιχειρήσουμε να αποδείξουμε αμέσως παρακάτω την ύπαρξη ομοιοτήτων και διαφορών στο πολιτισμικό επίπεδο χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα ελληνικούς και ρωσικούς φρασσεολογισμούς.

4.1. Ελληνο-ρωσικές σχέσεις (19^{ος} αι.-αρχές 20^{ου})

Είναι γεγονός ότι μελετώντας πολλές φορές την ιστορία του ελληνισμού της διασποράς στη Ρωσία, οι περιγραφές περιορίζονται στη γέννηση και τη δράση της Φιλικής Εταιρείας. Στο σημείο αυτό θα επιχειρηθεί να περιγραφούν με αδρές γραμμές οι δραστηριότητες των Ελλήνων στη Ρωσία και τη Σοβιετική Ένωση τον 19^ο μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αι.

Ο Σακελλάριος Γ. Σακελλαρίου, γνωστός ιστορικός της Φιλικής Εταιρείας στην Οδησό, διασώζει μια πολύ ενδιαφέρουσα πολιτιστικού περιεχομένου πληροφορία: όταν μπήκαν τα ρωσικά στρατεύματα στην Οδησό θριαμβευτικά το 1794, στα εγκαίνια της πόλης, βρήκαν φιλοξενία σε σπίτια Ελλήνων και ότι το ελληνικό σχολείο εκεί αριθμούσε 72 μαθητές⁵⁶. Διαπιστώνεται εν ολίγοις, η εκπαιδευτική δραστηριότητα των πρώτων οικιστών της Οδησού, όταν ακόμα δεν είχε οργανωθεί η Ελληνική Κοινότητα στο ελεύθερο λιμάνι της Κάτω Ρωσίας.

Οι παλαιότεροι Έλληνες της Γεωργίας υποστηρίζουν ένθερμα σήμερα πως έχουν *ρίζα Βυζαντινή*. Οι Έλληνες της Μαριουπόλεως και γενικά της Κριμαίας στην Ουκρανία μετανάστευσαν εκεί από τον 15^ο αι. και έπειτα, όταν άρχισε να γίνεται αφόρητη η ζωή στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Σημειώθηκαν ομαδικές μεταναστεύσεις Ελλήνων στη Ρωσία, σε πολλές χιλιάδες, σημειώθηκαν κυρίως μετά τον ρωσο-τουρκικό πόλεμο του 1768-1774 και την υπογραφή της συνθήκης του Κιουτσούκ Καϊναρτζή. Τότε οι κάτοικοι των νησιών του Αιγαίου απέκτησαν το δικαίωμα μετανάστευσης στη Ρωσία επί ένα χρόνο από την υπογραφή της συνθήκης. Το μεταναστευτικό ρεύμα συνεχίστηκε όμως και μετά το 1775 και κλιμακώθηκε επί των ρωσο-τουρκικών πολέμων (1828-1823, 1853-1856, 1877-1878). Υπολογίζεται ότι σ' αυτές τις μεταναστεύσεις, μετακινήθηκαν γύρω στα 350.000 άτομα μόνο από τον Πόντο, εκτός από εκείνους που κατέφυγαν στη Ρωσία από άλλα μέρη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ασθενέστερα ήταν τα ρεύματα προς τη Ρωσία μετά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, ωστόσο αυξήθηκαν και πάλι κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, όταν ακριβώς οι ελληνικοί πληθυσμοί αναγκάστηκαν να

⁵⁶ Βλ. σχετικά: *Βαλκανικά σύμμεικτα 4* (1992), Παπουλίδης Κωνσταντίνος (επιμ.), Θεσσαλονίκη

εγκαταλείνουν τις εστίες τους ακολουθώντας τα ρωσικά στρατεύματα στην διάρκεια της υποχώρησής τους από τον Πόντο⁵⁷.

Οι Έλληνες λοιπόν έζησαν στη Ρωσία, από τα τέλη του 18^{ου} αι. και έπειτα, προσλαμβάνοντας την ιδιαίτερη συμπάθεια του ρωσικού λαού προς τους σκλαβωμένους Ορθοδόξους της βαλκανικής χερσονήσου. Είναι αρκετά ενδεικτική της αγάπης του ρωσικού λαού για τους ομόδοξους, η φράση: «Ο αδερφός μας ο Έλληνας» (Náš brat Grek).

Οι ελληνικές κοινότητες της Ρωσίας μπορούν να διαιρεθούν σε δύο κατηγορίες: σε εκείνες που είχαν αποκτήσει ειδικά προνόμια και σε εκείνες που λειτούργησαν ως συσσωματώσεις αλλοδαπών φιλοξενούμενων ή Ρώσων. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν οι ελληνικές κοινότητες της Νίζνας (Νιέζιν)⁵⁸, της Μαριουπόλεως⁵⁹ και της Οδησσού. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν πολλές ελληνικές κοινότητες σε πόλεις της Κάτω Ρωσίας και του Καυκάσου. Πολλές ελληνικές κοινότητες της Ρωσίας μετά την πρώτη κοινοτική τους διοργάνωση, κάτω από την προστασία της επίσημης κρατικής πολιτικής της Ρωσίας, είχαν να επιδείξουν μορφωτικές, εκκλησιαστικές και πολιτιστικές δραστηριότητες.

Οι κληρικοί ήταν πάντοτε σε σημαίνουσα θέση για τον ελληνισμό της Διασποράς στη Ρωσία. Είναι γνωστό ότι μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αι. τόσο ο Ευγένιος Βούλγαρης⁶⁰ (1736-1800), όσο και ο Νικηφόρος Θεοτόκης (1716-1806), άφησαν τη φήμη φωτισμένων και λόγιων ιεραρχών. Εκτός από τους κληρικούς και ακαδημαϊκούς⁶¹, ζηλευτή είναι η θέση των εθνικών ευεργετών στη Ρωσία. Επιγραμματικά, η συμβολή των Ζωσιμάδων σε εκδόσεις έργων του Ευγενίου Βούλγαρη και του Νικηφόρου Θεοτόκη που προαναφέρθηκαν, την ίδρυση ιδρυμάτων στην Κεφαλονιά και βιβλιοθήκης στην Αθήνα από τους αδελφούς Βαλλιάνοι, την ίδρυση και ανέγερση σχολείου και εκκλησίας στη Μαριούπολη από τον Φώτη Σβωρόνο και τέλος την

⁵⁷ Τότε υπολογίζεται ότι εγκατέλειψαν τον Πόντο περίπου 135.000 άτομα. Βλ. σχετικά: *Βαλκανικά σύμμεικτα* 4 (1992)

⁵⁸ Η ελληνική κοινότητα Νίζνας αναγνωρίστηκε με αυτοκρατορικό ουκάζιο στις 2 Μαΐου 1657. Αργότερα με ουκάζιο του Μ. Πέτρου από το 1710, οι Έλληνες της Νίζνας απέκτησαν αυτοδιοίκηση, δικά τους σχολεία και δικές εκκλησίες. Βλ. σχετικά: *όπ. παρ.*

⁵⁹ Ένα γλαφυρό «πορτρέτο» της Μαριουπολίτικης, της διαλέκτου της πιο συμπαγούς από τις ελληνικές κοινότητες της πρώην Σοβιετικής ένωσης (120.000 ομιλητές, εγκατεστημένοι σε 19 πόλεις, κωμοπόλεις και χωριά), που διατήρησε τον γλωσσικό της κώδικα, τις πατρογονικές της παραδόσεις και τη ορθόδοξη της πίστη. Αν και οι ομιλητές της ζούσαν σε τρίγλωσσο περιβάλλον: ουκρανικό, ρωσικό και ελληνικό. Βλ. σχετικά: Αικατερίνη Πάππου Ζουραβλιόβα (2009), *Γλώσσα και πολιτισμόστων Ελλήνων της Αζοφικής. Η συμβολή των μεταφράσεων στα Μαριουπολίτικα – Η περίπτωση του Α. Π. Τσέχοφ*, Εκδοτικός οίκος: Σταμούλης Αντ.

⁶⁰ Η βιογράφηση του Βούλγαρη ως αυλικού και αξιωματούχου στην υπηρεσία της Αικατερίνης Β' αποτελεί μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα μαρτυρία για την πολιτική δραστηριότητα των ελληνόφωνων λογίων του 18^{ου} αιώνα

⁶¹ Οι πιο σημαντικοί αντιπρόσωποι επιγραμματικά: Ο Ιωάννης Καποδίστριας, τακτικό μέλος της Ακαδημίας Επιστημών στην Πετρούπολη από το 1818, ο Ευγένιος Βούλγαρης, αντεπιστέλλον μέλος της ίδιας Ακαδημίας, ο Γαβριήλ Δεστούνης, επίτιμο μέλος της ίδιας Ακαδημίας, ο Τιμοθέων Τριανταφυλλίδης, που έζησε στις αρχές του 20^{ου} αι. στο Βατούμ, αντεπιστέλλον μέλος της ιατρικής Ακαδημίας του Παρισιού. Βλ. σχετικά: *Βαλκανικά σύμμεικτα* 4 (1992), Παπουλίδης Κωνσταντίνος (επιμ.), Θεσσαλονίκη

ίδρυση, συντήρηση και διανομή της «Βιβλιοθήκης Μαρασλή» από τον Έλληνα δήμαρχο της Οδησού Γ. Μαρασλή.

Κλείνοντας τη σύντομη αυτή αναφορά στις ελληνικές κοινότητες της Ρωσίας, δεν μπορεί να μη σταθεί κανείς στο βασικότερο πρόβλημα που αντιμετώπισαν στην τρίτη και τέταρτη δεκαετία του 20^{ου} αι., το γλωσσικό. Την εποχή εκείνη είχε παρέλθει βέβαια η διαμάχη μεταξύ δημοτικής και καθαρεύουσας και το 1926 η «Πανσυνδεδεμένη σύσκεψη», στην οποία έλαβαν μέρος αντιπρόσωποι των πνευματικών οργανώσεων των Ελλήνων της Σοβιετικής ένωσης, αποφάσισε να καταργηθεί η διδασκαλία της καθαρεύουσας και να διδάσκεται η δημοτική. Οι περισσότεροι όμως Έλληνες της Σοβιετικής Ένωσης κατάγονταν από τον Πόντο. Στις συζητήσεις τους, τους απασχολούσε το πρόβλημα αν στα σχολεία τους θα διδασκόταν η δημοτική ή το ποντιακό ιδίωμα. Το 1932, εκδόθηκε στο Ροστόβ και η «Γραμματική της Ποντιακής», με φωνητική γραφή και με ατονικό σύστημα από τον συγγραφέα Κ. Τοπχαρά. Τελικά, τον Απρίλιο του 1934 σε σχετικό συνέδριο στη Μόσχα αποφασίστηκε να διδάσκεται η δημοτική, παράλληλα όμως να χρησιμοποιούνται και τα τοπικά ιδιώματα.

4.2 Εθνικές γλώσσες: επιδράσεις ελληνικής και ρωσικής

4.2.1. Η περίπτωση της ελληνικής γλώσσας

«Ελληνικόν έθνος ονομάζονται όλοι οι άνθρωποι, όσοι ομιλούσι την Ελληνικήν γλώσσαν, ως ιδίαν αυτών γλώσσαν» έγραφε το 1853 ο Κ. Παπαρρηγόπουλος⁶². Η επιλογή της γλώσσας ως αποκλειστικού κριτηρίου για τον προσδιορισμό του έθνους -ως «διαγνωστικόν σημείον της ιδιοπροσωπείας», που έγραφε και ο Σπ. Ζαμπέλιος⁶³ - δεν αποτελεί βεβαίως εξαίρεση αλλά μάλλον κοινό τόπο για τους ευρωπαϊκούς εθνικισμούς του 19ου αιώνα. Στον δρόμο του γερμανικού ρομαντικού εθνικισμού, η εθνική κοινότητα ταυτίζεται με τη γλωσσική κοινότητα. Το γλωσσικό κριτήριο προσδιορισμού του έθνους υπήρξε εξάλλου πρωταρχικό και στην περίπτωση των βαλκανικών εθνικισμών, όπου το θρησκευτικό κριτήριο, λόγω του ομόδοξου, δεν ήταν επαρκές και ισχυρό. Αλλά και σήμερα, στο πλαίσιο της ενωμένης

⁶² Ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος (1815 – 1891) ήταν ιστορικός που χαρακτηρίζεται από τους σύγχρονους ιστορικούς ως ο «πατέρας» της ελληνικής ιστοριογραφίας. Είναι ο θεμελιωτής της αντίληψης της ιστορικής συνέχειας της Ελλάδας από την αρχαιότητα έως σήμερα, αφού καθιέρωσε στην διδασκαλία του στο Πανεπιστήμιο Αθηνών την τριμερή διαίρεση της ελληνικής ιστορίας (αρχαία, μεσαιωνική και νέα) και επιδίωξε να ανατρέψει τις κυρίαρχες εκείνη την εποχή απόψεις ότι η Βυζαντινή αυτοκρατορία ήταν περίοδος παρακμής και εκφυλισμού που δεν αναγνωριζόταν ως τμήμα της ελληνικής ιστορίας. Πιστεύεται ότι έθεσε τις βάσεις για τη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας της νεοελληνικής κοινωνίας. Πηγή: www.Philology.Uoc.Gr/conferences/6thICGL

⁶³ Ο Σπυρίδων Ζαμπέλιος (Λευκάδα 1815- Ελβετία 1881) ήταν Έλληνας σπουδαίος ιστορικός και λογοτέχνης. Χαρακτηρίστηκε ο θεωρητικός της ιστορικής ενότητας αρχαίου, μεσαιωνικού και νεότερου Ελληνισμού και μαζί με τον Κ. Παπαρρηγόπουλο αποτελούν τους "Διόσκουρους" της ελληνικής ιστοριογραφίας του 19ου αιώνα. Πηγή: www.Philology.Uoc.Gr/conferences/6thICGL

Ευρώπης, οι αναφορές σε *ισχυρές* και *ασθενείς* γλώσσες κατ' αναλογία προς *ισχυρά* και *ασθενή* έθνη, καθώς και η υπεράσπιση της εθνικής ιδιαιτερότητας μέσω της γλωσσικής έκφρασης ενισχύουν αυτή τη σύνδεση γλώσσας και έθνους.

Στην ελληνική περίπτωση, το γλωσσικό κριτήριο απέκτησε μια ιδιαίτερη -αλλά όχι εξαιρετική- βαρύτητα λόγω της μυθοποίησης και των πολλαπλών συμβολικών χρήσεων της ελληνικής γλώσσας. Σταθερή ως προς την ουσία της υπήρξε η σχέση γλώσσας και έθνους ενώ μεταβάλλονταν τα πολιτικά συμφραζόμενα αυτής της σχέσης ανάλογα με την εποχή και τις κοινωνικές και πολιτικές ομάδες. Το γεγονός ότι και η ελληνική γλώσσα έχει ιστορικότητα και δεν αποτελεί είδος σταθερό και αναλλοίωτο ανά τους αιώνες τεκμηριώθηκε με τις δύο πρόσφατες Ιστορίες της Ελληνικής Γλώσσας⁶⁴, οι οποίες δεν αναπαρήγαγαν στερεότυπα παλαιότερων ιστοριών σχετικά με την *εγγενή συντηρητικότητα* της ελληνικής γλώσσας, δηλαδή την αντίστασή της στην αλλαγή - νοούμενη βεβαίως ως *αλλοίωση*.

Το δυσανάλογα μεγάλο βάρος της αρχαιότητας στη νεότερη Ελλάδα, το άγχος για την απόδειξη της αρχαιοελληνικής καταγωγής απέναντι στη «δύσπιστη» Δύση, η προσπάθεια να προσεγγιστεί το κλασικό πρότυπο μέσω της μίμησης ανέδειξαν το πρόβλημα της *εθνικής γλώσσας* σε κεντρικό πολιτισμικό, ιδεολογικό, πολιτικό και κοινωνικό ζήτημα. Ο 19ος αιώνας επέλεξε, χωρίς σοβαρές διαφωνίες, την καθαρεύουσα ως τη γλώσσα που μπορούσε να αποδείξει τη συνέχεια και την ενότητα του Ελληνισμού και που θα λειτουργούσε, ως γλώσσα της εκπαίδευσης και της διοίκησης, ενοποιητικά στο πλαίσιο του ελληνικού έθνους-κράτους. Η συνεχής τάση για εξαρχαϊσμό της γλώσσας, όπως εκφράστηκε από το έργο του Π. Σούτσου *Νέα Σχολή του γραφομένου λόγου* με υπότιτλο *Ανάστασις της αρχαίας ελληνικής γλώσσας εννοουμένης υπό πάντων* (1853), σημαίνει και τη σαφή βούληση για *καθαρισμό* της γλώσσας από τις *βάρβαρες* προσμειξίεις. Η γλωσσική κάθαρση, δηλαδή ο εξοβελισμός των ξενόγλωσσων στοιχείων, και μάλιστα των ιταλικών και των τουρκικών, συνοδεύεται από τον εξελληνισμό των τοπωνυμίων. Συστηματικά και από ειδικές επιτροπές, τα *αλλόγλωσσα* ή *κακόφωνα* ονόματα αντικαθίστανται από τα αντίστοιχα αρχαία ελληνικά. Η προφανής ιδεολογική διάσταση αυτής της επιχείρησης αποδεικνύεται από την απόφαση να αντικατασταθούν εκείνα τα τοπωνύμια που *δεν συνδέονται προς επίσημόν τι γεγονός της ελληνικής ιστορίας*. Έτσι, τοπωνύμια της νεότερης ιστορίας, όπως Δερβενάκια, Γραβιά, Ψαρά κ.ά., διατηρούνται.

Μετά τη σχετική ομοψυχία του 19ου αιώνα, ο 20ός αιώνας θα διχάσει την ελληνική κοινωνία γύρω από το γλωσσικό ζήτημα. Το κίνημα του δημοτικισμού θα προκρίνει τη δημοτική, ομιλούμενη γλώσσα ως εθνική γλώσσα και θα επιχειρήσει να την επιβάλει ως γλώσσα της εκπαίδευσης και ως μέσο εθνικής ομογενοποίησης. Οι αρχαϊστές θα πολεμήσουν με

⁶⁴ Η πρώτη εκδόθηκε από το ΕΛΙΑ στην Αθήνα με επιστημονική επιμέλεια του Μ. Ζ. Κοπιδάκη το 1999 και η δεύτερη από το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας στη Θεσσαλονίκη με επιστημονική επιμέλεια του Α.-Φ. Χριστίδη το 2001

σφοδρότητα τον *μαλλιαρισμό*⁶⁵ θεωρώντας τη δημοτική γλώσσα *χυδαία* και τους υποστηρικτές της *άθεους* και *προδότες του έθνους*. Η δημοτική ωστόσο θα επικρατήσει στη διάρκεια του Μεσοπολέμου ως γλώσσα της λογοτεχνίας ενώ σταδιακά η καθαρεύουσα θα περιοριστεί στον ρόλο της κρατικής γλώσσας. Η μακροβιότητα της καθαρεύουσας ως επίσημης γλώσσας οφείλεται στο γεγονός ότι στο μετεμφυλιακό κράτος η δημοτική ταυτίστηκε με την αριστερή πολιτική ταυτότητα ενώ αντίστοιχα η καθαρεύουσα αξιολογούνταν ως τεκμήριο εθνικής νομιμοφροσύνης και «πατριωτισμού». Εν τούτοις η γρήγορη εξαφάνιση της καθαρεύουσας από τον δημόσιο λόγο μετά την επίσημη καθιέρωση της δημοτικής το 1976 μας δείχνει ότι τελικά επρόκειτο για πλαστή και εύθραυστη μακροβιότητα.

Η γλώσσα δεν έχασε τη συμβολική της αξία και μετά τη λύση του γλωσσικού ζητήματος. Η συζήτηση για την αναγκαιότητα ή μη της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών στη δεκαετία του '80, η κινδυνολογία για τους ξενισμούς και τη *φτώχεια* της ομιλούμενης γλώσσας, αποτελούν κάποιες μόνο από τις όψεις του λόγου που διατυπώνεται γύρω από τη γλώσσα. Η γλώσσα δεν έπαψε να είναι *εθνική υπόθεση*, να μυθοποιείται συχνά και να συνδέεται στενά με τον εθνικό αυτοπροσδιορισμό.

4.2.2. Η περίπτωση της ρωσικής γλώσσας

Ενώ τα ρωσικά διατηρούν ένα μεγάλο μέρος της ανατολικής σλαβικής συνθετικής-κλιτικής δομής και μιας κοινής σλαβικής βάσης λέξεων, τα σύγχρονα ρωσικά διαθέτουν ένα μεγάλο απόθεμα του δανεισμένου διεθνούς λεξιλογίου στην πολιτική, την επιστήμη, και την τεχνολογία. Εκ του καθεστώτος της Σοβιετικής Ένωσης ως υπερδύναμης, η ρωσική γλώσσα είχε τεράστια πολιτική σημασία στον 20ο αιώνα.

Η Ανατολική Σλαβική Αρχαία διάλεκτος του Νόβγκοροντ, αν και εξαφανίστηκε κατά το 15ο και 16ο αιώνα, θεωρείται ότι προόρισε το σχηματισμό της σύγχρονης Ρωσικής γλώσσας.

Το λεξιλόγιο (κυρίως αφηρημένες και λόγιες λέξεις), οι κανόνες σχηματισμού των λέξεων, και, καθ' έναν βαθμό, οι καταλήξεις των λέξεων και το λογοτεχνικό ύφος της ρωσικής έχουν επηρεαστεί επίσης από την Αρχαία εκκλησιαστική Σλαβονική, σε μια αναπτυγμένη και εν μέρει υιοθετημένη της μορφή από τη Νότιο Σλαβική η οποία είναι η Εκκλησιαστική Σλαβονική γλώσσα, χρησιμοποιηθείσα από τη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία ως λειτουργική γλώσσα.

⁶⁵ Όρος που μεταχειρίστηκε το κατεστημένο της καθαρεύουσας στα πρώτα 60 χρόνια του 20ου αιώνα, για να χαρακτηρίσει το δημοτικισμό στον προφορικό και γραπτό λόγο. Σταδιακά (καθώς η δημοτική κέρδιζε έδαφος) ο χαρακτηρισμός περιορίστηκε σε αυτό που η εξουσία θεωρούσε *ακραία δημοτική* έως ότου η λέξη *έσβησε* και σχεδόν εξαφανίστηκε.

Με τον εκχριστιανισμό της Ρωσίας άρχισαν να διεισδύουν στη Ρωσική (μέσω της εκκλησιαστικής σλαβονικής) ελληνικά στοιχεία, κατά κύριο λόγο λεξικά δάνεια. (Οι ονομασίες των μηνών π.χ. ενσωματώθηκαν στη ρωσική γλώσσα όχι απευθείας από τη Λατινική αλλά μέσω της Ελληνικής, αυτό εξηγεί γιατί μοιάζουν περισσότερο στον ελληνικό τύπο παρά στον λατινικό. Το λατινικό Augustus έγινε Август, προφέρεται σύμφωνα με το Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο: [ˈavgust] ≈ άβγκουστ, σύμφωνα με την ελληνική γραφή). Το Βυζάντιο έπαιξε σημαντικό ρόλο σε αυτήν τη διαδικασία. Την περίοδο μεταξύ 10ου και 17ου αι. διείσδυσαν στη Ρωσική πολλές ελληνικές λέξεις κυρίως από τη σφαίρα της θρησκείας, π.χ. анафема, ангел, епископ, демон, икона, монах, монастырь,

Σύμφωνα με πολλούς επιφανείς Ρώσους ανθρώπους των γραμμάτων και των επιστημών η ελληνική έπαιξε πολύ σπουδαίο ρόλο στην εξέλιξη της ρωσικής. Ο μεγάλος Ρώσος επιστήμονας Μ.В. Λομονόσοφ (το όνομα του οποίου φέρει και το μεγαλύτερο πανεπιστήμιο της Ρωσίας), ο εθνικός ποιητής Α.Σ. Πούσκιν και πολλοί άλλοι έγραψαν γι' αυτό το θέμα. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του ποιητή Β.Α. Ζουκόφσκι σε μια από τις επιστολές του: *Σκέφτομαι με θαυμασμό την ελληνική γλώσσα, η οποία ήταν απαραίτητη για την τελειοποίηση της ρωσικής, διότι η ρωσική μας γλώσσα ανατράφηκε από την ελληνική από την οποία μεταφράστηκαν τα πρώτα μας βιβλία... Ο Α.Σ. Πούσκιν έγραψε: Η Σλαβορωσική (έτσι αποκαλεί ο ποιητής τη ρωσική λογοτεχνική γλώσσα) αναμφίβολα υπερτερεί όλων των άλλων ευρωπαϊκών γλωσσών. Η ρωσική στάθηκε εξαιρετικά τυχερή. Τον 11ο αιώνα η αρχαία ελληνική γλώσσα άνοιξε στη ρωσική τις πύλες του λεξιλογίου της, το θησαυροφυλάκιο της αρμονίας της, της δώρισε τους νόμους της τέλειας γραμματικής της, τους υπέροχους τρόπους της, τον μεγαλοπρεπή λόγο της, με δυο λόγια η ελληνική υιοθέτησε τη ρωσική και τη γλίτωσε από τη διαδικασία της αργής εξέλιξης που επιφέρει ο χρόνος.*

Τον 17^ο αιώνα αρχίζουν και δημιουργούνται, οι εθνικές σχέσεις, θεμελιώνονται οι βάσεις του ρώσικου έθνους. Τον 18^ο και στις αρχές του 19^ο αιώνα, τα εκκλησιαστικά κείμενα σταδιακά περνούν σε δεύτερο πλάνο. Με πολύ γρήγορο ρυθμό αναπτύσσεται η επιστημονική, τεχνική, πολεμική, ναυτική, διοικητική ορολογία, ταυτόχρονα η ρώσικη γλώσσα δανείζεται πολλές λέξεις και εκφράσεις από τις δυτικό-ευρωπαϊκές γλώσσες (κυρίως από τη γερμανική και γαλλική).

Η σύγκρουση της υπό διαμόρφωση κοινής ρωσικής με έντονες τις επιρροές από τις δυτικο-ευρωπαϊκές γλώσσες με την εκκλησιαστική σλαβική, και η ανάγκη να υπάρχει μια κοινή λογοτεχνική γλώσσα έδειξαν ότι η δημιουργία ενιαίων εθνικών γλωσσικών κανόνων είναι απαραίτητη. Στην δημιουργία των κανόνων αυτών υπήρχε πολύ σκληρός ανταγωνισμός μεταξύ διαφόρων γλωσσικών ρευμάτων.

Μεγάλο ρόλο έπαιξε η γλωσσική θεωρία και η πρακτική του Μ. В. Λομονόσοφ, δημιουργού της πρώτης πλήρους γραμματικής της ρώσικης γλώσσας, ο οποίος πρότεινε να κατανεμηθούν τα διάφορα γλωσσικά μέσα ανάλογα με τον προορισμό των λογοτεχνικών έργων σε υψηλό,

μεσαίο και χαμηλό ύψος. Ο Μ. Β. Λομονόσοβ, Β. Κ. Τρεντιακόβσκι, Δ. Η. Φονβίζιν, Γ. Ρ. Ντερζάβιν, Α. Ν. Ράντισεβ, Ν. Μ. Καραμζίν και άλλοι ρώσοι συγγραφείς προετοίμασαν το έδαφος για τη μεγάλη αναδιάρθρωση της ρώσικης γλώσσας που έγινε από τον Α. Σ. Πούσκιν.

Η δημιουργική λογοτεχνική ιδιοφυΐα του Πούσκιν τον βοήθησε να συνθέσει ένα ενιαίο σύστημα, αποτελούμενο από διαφορετικά στοιχεία - τη ρώσικη λαϊκή, την εκκλησιαστική σλαβική, ενώ το θεμέλιο για τη συνένωση αυτή ήταν η προφορική λαϊκή γλώσσα. Από τον Πούσκιν αρχίζει η σύγχρονη λογοτεχνική ρώσικη γλώσσα, δημιουργούνται διαφορετικά λειτουργικά γλωσσικά ύφη (λογοτεχνικό, επιστημονικό, δημοσιογραφικό). Στην ανάπτυξη της ρωσικής λογοτεχνικής γλώσσας μεγάλο ρόλο έπαιξαν οι συγγραφείς του 19^{ου}-20^{ου} αιώνα (Α. Γκριμπογέντοβ, Μ. Λέρμοντοβ, Ν. Γκόγκολ, Ι. Τουργκένιεβ, Φ. Ντοστογιέβσκι, Λ. Τολστόι, Μ. Γκόρκι, Α. Τσέχοβ και άλλοι).

Στις αρχές του 20^{ου} αι., η σύγχρονη ρωσική γλώσσα καθώς και τα διάφορα λειτουργικά ύφη σημαντικά επηρεάστηκαν από τη Ρωσική Οκτωβριανή επανάσταση (αλλαγές στην ορθογραφία, εμπλουτισμός των ειδικών λεξιλογίων στους διάφορους τομείς της επιστήμης, της τεχνολογίας και της τέχνης).

Σήμερα και ιδίως μετά την περίοδο των πολιτικών κατακλυσμιαίων αλλαγών των τελευταίων δύο δεκαετιών, η ρωσική γλώσσα, αφομοιώνοντας ετερόκλητα στοιχεία, όπως πολλά δάνεια, κυρίως από την αγγλική και λέξεις και εκφράσεις από τον 19^ο αι. που είχαν περιπέσει σε λήθη, συνεχίζει να εξελίσσεται με νέα δυναμική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Είναι γεγονός ότι οι γλωσσικές ποικιλότητες δεν περιορίζονται σε μια διάσταση και ότι οι διαστάσεις με τη σειρά τους εμπλέκονται σε πολυσχιδές αποτέλεσμα. Για τον λόγο αυτό, απαιτείται όχι μόνο ευαισθησία εκ μέρους του ερευνητή, αλλά και μέθοδοι που θα παραχαράσσουν, ή έστω να περιορίζουν τα φαινόμενα. Μια τέτοια όμως προσπέλαση της πραγματικότητας συχνά προσκρούει στο *παράδοξο του παρατηρητή*: ο στόχος της συλλογής στοιχείων από την αυθόρμητη ομιλία των υποκειμένων της έρευνας υπονομεύεται ακριβώς λόγω της παρουσίας του ερευνητή, ενώ η απουσία του ερευνητή είναι απαγορευτική για την πραγματοποίηση του στόχου του. Υπάρχουν βέβαια, μέθοδοι, όπως αυτή της παρατήρησης με συμμετοχή, που μπορούν να μειώσουν αυτό το παράδοξο. Γεγονός όμως παραμένει ότι η επιλογή της μεθόδου μπορεί να αποβεί καθοριστική για το αποτέλεσμα.

Τελειώνοντας, πρέπει ακόμη να σημειώσουμε ότι δεν υπάρχει πάντα μία μονοσήμαντη απάντηση στο θέμα της καταλληλότητας μιας μεθόδου για τη διερεύνηση ενός θέματος και ότι μερικές φορές καταφεύγουμε στην παράλληλη εφαρμογή πολλών διαφορετικών μεθόδων. Είναι όμως αυτονόητο ότι οποιαδήποτε μέθοδο και αν διαλέξουμε, πρέπει να την εφαρμόσουμε με συστηματικότητα και συνέπεια. Επίσης, είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι απαιτείται η ίδια αυστηρότητα σε όλες τις εκφάνσεις της γλωσσολογίας είτε πρόκειται για τεμαχισμό και ταξινόμηση, είτε για τη διατύπωση και εφαρμογή κανόνων φραστικής δομής, ή τέλος για μια καθαρά μηχανιστική ανάλυση της γλώσσας στο πλαίσιο της πληροφορικής γλωσσολογίας.

5.1. Η μετάφραση

Μετάφραση σε ένα πολύ εισαγωγικό στάδιο σημαίνει η νοητική εκείνη διεργασία μέσω της οποίας ένα δεδομένο μήνυμα μεταφέρεται σε μια άλλη γλώσσα. Όπως δηλώνει η Bassnett (1980): *Πίσω από κάθε συζήτηση σχετικά με τη μετάφραση βρίσκεται η πεποίθηση ότι πράγματι υπάρχουν αρχές που μπορούν να οριστούν και να κατηγοριοποιηθούν, και τελικά να χρησιμοποιηθούν στον κύκλο: κείμενο - θεωρία - κείμενο, ανεξάρτητα από τις συγκεκριμένες γλώσσες.*

Η διεργασία αυτή περιλαμβάνει τρία στάδια: α) ανάλυση, β) μεταφορά, γ) αναδιατύπωση. Δηλαδή, ο μεταφράζων ακολουθεί τα εξής βήματα:

- Αποκωδικοποιεί τα σημεία του κειμένου-πηγή για να γίνει αντιληπτό το μήνυμα

- Αναλύει το μήνυμα
- Μεταφέρει το περιεχόμενο στην ξένη γλώσσα
- Αναδιατυπώνει το μήνυμα και το περιεχόμενο στη γλώσσα-στόχο.

Τόσο το πρωτότυπο όσο και του μετάφρασμα, συνιστούν κείμενα, τα οποία εκφέρουν συγκεκριμένο επικοινωνιακό σκοπό και λειτουργούν και αναλύονται σε σημασιολογικό, λεξιλογικό, υφολογικό, πραγματολογικό, μορφολογικό και συντακτικό επίπεδο. Η διαγλωσσική μεταφορά συνίσταται στην ανάλυση των σημασιολογικών σχέσεων και την αποκατάστασή τους στη γλώσσα-στόχο κατά την οποία απαιτείται ανεύρεση ισοδυναμιών σε έξι επίπεδα: σημασιολογικό, λεξιλογικό, υφολογικό, πραγματολογικό, μορφολογικό και συντακτικό.

Τέλος, ο Lefevere (1975) δεν αποφεύγει να δώσει έναν ορισμό της επιτυχούς κατά τη γνώμη του μετάφρασης. Καταλήγει λέγοντας ότι το έργο του μεταφραστή συνίσταται:

στο να αποδώσει με ακρίβεια το κείμενο - πηγή, την εκ μέρους του συγγραφέα ερμηνεία ενός δεδομένου θέματος εκφρασμένου σε έναν αριθμό παραλλαγών, με τρόπο ώστε αυτό το κείμενο να γίνει προσιτό στους αναγνώστες εκείνους που δεν είναι εξοικειωμένοι με αυτές τις παραλλαγές. Κι αυτό επιτυγχάνεται με την αντικατάσταση των αρχικών παραλλαγών του συγγραφέα με τις ισοδύναμές τους σε μια διαφορετική γλώσσα, χρόνο, τόπο και παράδοση.

Υποστηρίζει δε ότι πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στο γεγονός ότι ο μεταφραστής οφείλει ν' αντικαταστήσει όλες τις παραλλαγές οι οποίες περιέχονται στο κείμενο - πηγή, και όχι μόνον τις γλωσσικές, με τις ισοδύναμές τους.

Όμως είναι ακριβώς αυτή η διαδικασία αντικατάστασης και μεταφοράς που λείπει τόσο από τις περιγραφές των μεταφραστών όσο και από τα θεωρητικά μοντέλα. Ο Nida (1964) παρουσιάζει ένα διάγραμμα που δείχνει τον τρόπο με τον οποίο ένα μήνυμα στη γλώσσα - πηγή αποκωδικοποιείται από τον λήπτη και επανακωδικοποιείται σε μήνυμα στη γλώσσα - στόχο. Στο κέντρο του διαγράμματος βρίσκεται αυτή η διαδικασία την οποία χαρακτηρίζει ως *μηχανισμό μεταφοράς* και είναι ακριβώς αυτό το στάδιο της διαδικασίας του οποίου η ανάλυση παρουσιάζει και τις μεγαλύτερες δυσκολίες. Τα περισσότερα μοντέλα της μετάφρασης επικεντρώνονται είτε στην αποκωδικοποίηση του κειμένου - πηγής είτε στο αποτέλεσμα της επανακωδικοποίησής του στη γλώσσα - στόχο. Σχετικά με το πρόβλημα που παρουσιάζουν τα μεταφραστικά μοντέλα, ο Nida (1969) εύστοχα προειδοποιεί για τον κίνδυνο της χρησιμοποίησης «μηχανικών μοντέλων που περιγράφουν τη φύση της γλώσσας και τον πιθανολογούμενο τρόπο με τον οποίο ο ανθρώπινος εγκέφαλος λειτουργεί, όταν κωδικοποιεί ή αποκωδικοποιεί μηνύματα». Σύμφωνα με τον Nida, η επιλογή των μοντέλων

«πρέπει να υπαγορευείται από την πρακτική χρησιμότητά τους και την επεξηγηματική τους δύναμη»⁶⁶.

5.1.1. Μεταφραστικές αρχές

Είναι απαραίτητο να ερμηνεύονται οι συντακτικές δομές των συγκεκριμένων λέξεων και να δίνεται έμφαση στη φρασεολογία, κυρίως στα σημεία όπου αυτή δεν συμβιβάζεται με τη ρωσική. Για παράδειγμα, η φράση «κάθομαι όρθιος» δεν μπορεί παρά να αποδοθεί με το αντίστοιχο ρωσικό ρήμα «στέκομαι».

Καλό είναι επίσης, να δίνονται σταδιακά ερμηνείες και παραδείγματα συχνών ιδιωτισμών, όπως «μια και καλή», «από δω και μπρος», «στα τυφλά», «στα πεταχτά», «να χαρείς», «να ζήσεις», «να΄σαι καλά», «καλά να πάθεις», «καλό μήνα», «καλή εβδομάδα», «καλό καλοκαίρι» κ.ά.

Το ρωσικό αλφάβητο ικανοποιεί περισσότερο τις απαιτήσεις της φωνολογικής γραφής, δηλαδή 1 γράμμα-1 φώνημα.

Στην παρούσα εργασία, θα ασχοληθούμε ελάχιστα με τη μορφο-συντακτικές και γραμματικές διαφορές των δύο γλωσσών, παρά μόνο στο μέτρο που είναι απαραίτητο για την μεταφραστική ανάλυση των προς μελέτη φρασεολογισμών.

Η γλώσσα είναι ο φορέας, αλλά όχι ο κύριος, της μετάφρασης. Είναι απαραίτητη αλλά όχι καθοριστική. Δεν υπάρχει πλέον άστοχη και πιο επικίνδυνη προσπάθεια στη μεταφρασεολογία από το να προσπαθεί κανείς να περιορίσει τη μετάφραση στο επίπεδο της γλώσσας.

Σε κάθε περίπτωση, τρεις είναι οι καταστάσεις της μεταφραστικής διαδικασίας⁶⁷:

- Η μετακωδικοποίηση, δηλαδή η αντιστοιχία ενός προς ένα
- Η μετάφραση, υπό τη στενή ισοδυναμία ενός προς περισσότερα και
- Η ερμηνεία, δηλαδή η ελεύθερη από κάθε περιορισμένη αντιστοιχία ή ισοδυναμία δημιουργία.

⁶⁶ Όλες οι αναφορές που έγιναν στο κεφάλαιο αυτό, σε θεωρητικούς όπως: Nida, Lefevere, Bassnett, καθώς και οι αντίστοιχες παρένθετες παραπομπές, έχουν αντληθεί από: Connolly David (1998). *Λογοτεχνική μετάφραση: σε τι χρησιμεύει η θεωρία;*. Πρακτικά ημερίδας: Η γλώσσα της λογοτεχνίας και η γλώσσα της μετάφρασης, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Θεσσαλονίκη, σελ. 13-23

⁶⁷ Βλ. Κουτσιβίτης, Β. (1994). *Θεωρία της μετάφρασης*. Αθήνα: Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις

Συνεπώς στο δεοντολογικό ερώτημα, στο πώς πρέπει να είναι η μετάφραση, μπορεί κανείς να απαντήσει ότι πρέπει να πάρει μία από τις τρεις μορφές, ανάλογα με το πρωτότυπο κείμενο ή το τμήμα κειμένου και το συγκείμενό του. Όσον αφορά την αξιολόγηση του μεταφράσματος, πρέπει να κρίνεται, πρώτον, ως κείμενο καθ' αυτό, δεύτερον, σε σχέση με την πρόθεση του συγγραφέα, τρίτον, σε συνδυασμό με το αποτέλεσμα επί του αναγνώστη και τέλος, σε αντιπαράβολή με το πρωτότυπο.

Ο Jean Ren Ladmiral, υπό τον ερωτηματικό τίτλο *La traduction: des textes classiques?*, διακρίνει στη μεταφραστική θεωρία και πρακτική, δύο, αντικείμενες λίγο πολύ μεταξύ τους, επιλογές, φιλολογικών και λογοτεχνικών μεταφράσεων. Η μια επιλογή είναι των «πηγαίων» και η άλλη των «στοχευόντων» μεταφράσεων (οι όροι προφανώς αντιστοιχούν στο δίδυμο της μεταφρασεολογίας *γλώσσα-πηγή* και *γλώσσα-στόχος*) τις οποίες μελετά και ελέγχει από γλωσσολογική, φιλοσοφική, και εν μέρει από ψυχαναλυτική σκοπιά.

Το τελικό του πόρισμα είναι ότι: *η δογματική προσήλωση στην αξιολογική προτεραιότητα της γλώσσας-πηγής (την οποία οφείλει να υπηρετήσει και να μιμηθεί κατά το δυνατόν η γλώσσα-στόχος), οδηγεί σε μια θεολογία της κλασικής γλώσσας και των κλασικών κειμένων. Με την έννοια ότι εδώ προϋποτίθεται ένας αρχικός και πρότυπος Λόγος, η μετάφραση του οποίου, αν δεν είναι εξ' ορισμού αδύνατη, παραμένει εξ' αποτελέσματος γλωσσικά εξαρτημένη και πλημμελής*⁶⁸.

5.1.2. Μεταφραστικά ζητήματα

Ποιοι παράγοντες και σε ποιο βαθμό προσδιορίζουν την έννοια της μεταφραστικής δυσκολίας;

Η μεταφραστική δυσκολία ενός κειμένου εξαρτάται κατά κύριο λόγο από ενδοκειμενικούς παράγοντες, όπως για παράδειγμα τον αριθμό των μετατοπίσεων⁶⁹ ανά μεταφραστική ενότητα, όπως υποστηρίζουν η Φρειδερίκη Μπατσαλιά και η Ελένη Σελλά⁷⁰, αλλά και από

⁶⁸ Ladmiral Jean Rene, υπό τον ερωτηματικό τίτλο *La traduction: des textes classiques?* (1991), Στο *La traduzione dei testi classici. Teoria, prassi, storia* (Πρακτικά συνεδρίου, Παλέρμο 6-9 Απριλίου 1988), Nicosia, S. (επιμ.), σελ. 9-29

⁶⁹ Κάθε μετατόπιση είναι ταυτόχρονα και δείκτης της μεταφραστικής δυσκολίας που παρουσιάζει το κείμενο της γλώσσας-πηγής, καθώς με τον όρο «μετατόπιση» δηλώνεται το φαινόμενο της μεταφοράς ενός στοιχείου του κειμένου της γλώσσας-πηγής από την αρχική του θέση σε κάποιο άλλο σημείο μιας ιδεατής κοινής κλίμακας των συστημάτων της γλώσσας-πηγής και της γλώσσας-στόχου, έτσι όπως αυτό παρουσιάζεται στο μεταφρασμένο στη γλώσσα-στόχο κείμενο. Βλ. περαιτέρω: Φρ. Μπατσαλιά & Ε. Σελλά (1997). *Γλωσσολογική προσέγγιση στη θεωρία και τη διδακτική της μετάφρασης*. Αθήνα: Εκδόσεις Έλλην

⁷⁰ Οπ. παρ.

εξωκειμενικούς παράγοντες, όπως ο γνωσιακός εξοπλισμός και η πείρα του μεταφραστή, όπως η διαθεσιμότητα των πηγών τεκμηρίωσης. Με άλλα λόγια, η μεταφραστική δυσκολία ενός κειμένου μπορεί να προσδιοριστεί με βάση αντικειμενικούς παράγοντες τους οποίους εντοπίζουμε εντός του κειμένου, ή αποτελεί μια έννοια που χαρακτηρίζεται σε μεγάλο βαθμό από υποκειμενικότητα. Η έννοια της μεταφραστικής δυσκολίας έχει απασχολήσει την επιστημονική κοινότητα, αλλά δεν θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι υπάρχει σύμπτωση απόψεων, καθώς διαφέρουν οι επιστημονικές προσεγγίσεις του φαινομένου και η έρευνα στο σχετικό πεδίο δεν έχει ακόμη αξιοποιήσει επαρκώς πορίσματα ερευνών στα πεδία της Διδακτικής και της Γνωσιακής Ψυχολογίας.

Ωστόσο, εάν ήθελε κανείς να δώσει μια λακωνική και περιεκτική απάντηση στην παραπάνω ερώτηση, θα επεσήμανε τα εξής: ένα από τα κεντρικά προβλήματα καθορίζεται η ανακάλυψη της επικοινωνιακής πρόθεσης του συντάκτη και η αναπαραγωγή του ίδιου επικοινωνιακού αποτελέσματος επί του αναγνώστη. Η δυσχέρεια αυτή ανακύπτει από την πολυσημαντικότητα, την ορολογία και τη συνεκδοχή. Η γραμματική -με την ευρεία έννοια του όρου- αποτελεί ένα εξίσου σημαντικό εμπόδιο για τον μεταφραστή. Συγκεκριμένα, όχι διότι ένα όνομα πρέπει ενίοτε να αποδοθεί με ένα ρήμα, μια μετοχή ή ένα εμπρόθετο, αλλά κυρίως επειδή η γραμματική ως βασικός φορέας του κειμένου, μπορεί να περιέχει σημαντικά στοιχεία, τα οποία είτε διαφεύγουν του μεταφραστή είτε τον οδηγούν σε εσφαλμένες εκτιμήσεις. Επιπροσθέτως, το επίπεδο και ο τόνος της γλώσσας είναι ακόμη ένα εμπόδιο προς υπέρβαση: ποιος μιλάει σε ποιόν, περί τίνος, γιατί, πότε και πώς είναι απαραίτητο να διευκρινιστούν εναργώς χάριν της επιθυμητής μεταφραστικής λύσης. Κλείνοντας, εκτός από τα ζητήματα που συνδέονται άρρηκτα με τη γλώσσα (πηγής ή στόχου), υπάρχουν και τα εξωγλωσσικά που αφορούν τον πολιτισμικό χώρο που περιβάλλει και φωτίζει το πρωτότυπο και τη μετάφραση. Πρόκειται γενικά για την οπτική γωνία υπό την οποία αντικρίζουν τον κόσμο ο συντάκτης, ο μεταφραστής και οι αναγνώστες των δύο κειμένων. Οπότε καθίσταται προφανές ότι η γνώση της ιστορικής ή γενικότερα της χρονικής συγκυρίας, του σταδίου ανάπτυξης του πνευματικού και τεχνικού πολιτισμού, της περιρρέουσας ατμόσφαιρας, της εκάστοτε επικαιρότητας, των προσδοκιών και των φόβων της επικρατούσας ιδεολογίας, των θεσμών και των ηθών των πρωταγωνιστών του πρωτοτύπου, είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για μια όσο το δυνατόν πιο εύστοχη μετάφραση.

Δεν θα ήταν σκόπιμο να μην αναφερθεί η σημασία της σύνταξης για τη μετάφραση, όπως το δηλώνει ο Mounin *ήταν αδύνατον να βρεθεί μια λύση για τα συντακτικά προβλήματα πριν από την ανάλυση της απάντησης που δίνουν στα μεταφραστικά προβλήματα τα γλωσσικά καθολικά, αλλά και οι μη-γλωσσικές καταστάσεις*⁷¹. Οι συντακτικές δομές επιδεικνύουν ελάχιστα καθολικά σε διαφορετικές γλώσσες, γεγονός που καταδικάζει τον μεταφραστή σε απελπισία,

⁷¹ Mounin Georges (1994). *Κλειδιά για τη γλωσσολογία*. Μετάφραση: Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Άννα, Μορφωτικό ίδρυμα Εθνικής τραπεζής,

ωστόσο ακόμη κι όταν αυτά υπάρχουν, δεν έχουν καμία σημασία αν δεν εκφράζουν κοινές καταστάσεις. Κι εφόσον η *κατάσταση*, δηλαδή μια μη-γλωσσική έννοια, είναι το μόνο κοινό μέτρο από τη μία γλώσσα στην άλλη, καταλήγει ο Mounin, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι όπως μια κατάσταση ή κοινωνική πρακτική αρκεί ως σημείο αναφοράς, για να επικοινωνήσουν δύο ομιλητές της ίδιας γλώσσας, μπορεί να αρκεί και για την επικοινωνία ομιλητών διαφορετικών γλωσσών - *Απλώς, απαιτείται περισσότερη δουλειά* δηλώνει χαρακτηριστικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

Συνοψίζοντας σε αδρές γραμμές την παρουσίαση του προηγούμενου κεφαλαίου, θα μπορούσε να πει κανείς ότι η μεταφραστική διαδικασία στην εξέλιξή της, παύει να αποτελεί την αναζήτηση αντίστοιχων γλωσσικών σημείων και ορίζεται πλέον ως η απόδοση γλωσσικών σημείων που είναι ενταγμένα σε μία επικοινωνιακή πράξη. Στις σελίδες που ακολουθούν, επιχειρείται η κριτική προσέγγιση ελληνικών και ρωσικών μεταφρασμάτων, με σκοπό να αναδείξει ακριβώς τη σημασία της ίδιας της αντιπαραβολικής ανάλυσης, της μελέτης δηλαδή των σχέσεων και των διεργασιών που τίθενται σε λειτουργία σε ένα συγκεκριμένο ζεύγος γλωσσών, για τη διερεύνηση και διασαφήνιση, στο μέτρο του δυνατού πάντα, του μεταφραστικού φαινομένου. Μέσα από παραδείγματα αποδεικνύεται ότι η συγκεκριμένη μέθοδος συνδέει τη θεωρία με την πράξη και καταργεί το λανθασμένο δίλημμα που ταλανίζει εδώ και αιώνες τη σκέψη γύρω από τη μετάφραση: προτεραιότητα στο περιεχόμενο ή στη μορφή; Ακόμη, μας οδηγεί σε μία αντικειμενική προσέγγιση της μεταφραστικής πράξης όπως και σε μία αντιδογματική στάση ως προς τον τρόπο μετάφρασης. Επιτρέπει τέλος τον επαναπροσδιορισμό της έννοιας της ισοδυναμίας. Κατά συνέπεια, η μετάφραση θεωρείται πλέον ως γλωσσική δραστηριότητα, δηλαδή ως μία διεργασία αναγνώρισης και αναπαράστασης των σταθερών χαρακτηριστικών που υπάρχουν μεταξύ δύο γλωσσών.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η επιλογή να διεξαχθούν συμπεράσματα από τα συγκεκριμένα έργα του Καζαντζάκη και του Γκόγκολ, κάθε άλλο παρά τυχαία ήταν. Οι δύο συγγραφείς αν και δεν συναντήθηκαν χρονολογικά, χαίρουν παγκόσμιας και διαχρονικής αναγνώρισης, είναι πολυμεταφρασμένοι, έχουν επηρεάσει μεταγενέστερους τους και τα έργα τους διαπνέονται από την αρχή της ελευθεροστομίας. Τέλος, συνεκτικός παράγοντας είναι και η άριστη γνώση της ρωσικής λογοτεχνίας από τον Καζαντζάκη, ισάξια αυτής του Μπελίνσκι.

6.1 Στρατηγικές Μετάφρασης

Ο πατέρας της σύγχρονης γλωσσολογίας, ο Ελβετός Φερδινάντ Ντε Σωσσύρ, τόνιζε πως η λογοτεχνία αποτελεί *τη γραφική πλευρά της γλώσσας* και ότι «ο γλωσσολόγος αξίζει να ενδιαφέρεται και γι αυτήν. Συνδέεται με θαυμάσιο τρόπο η λογοτεχνία με τη γλωσσολογία.

Ο μεταφραστής δεν είναι ειδικός στον ιδιοματικό λόγο και κατά συνέπεια, είναι απίθανο να γνωρίζει όλο τον πλούτο σε ιδιωτισμούς, ακόμη και της μητρικής του γλώσσας. Το ίδιο συμβαίνει με κάθε φυσικό ομιλητή όσον αφορά και τις παγιωμένες εκφράσεις, παροιμίες, παρομοιώσεις, μεταφορές και αρκετά άλλα μέρη του λόγου. Αναγνωρίζει το είδος του εκφωνήματος που χρησιμοποιούνται ευρέως, παρά εκείνα που είναι λιγότερο διαδεδομένα.

Προτού προχωρήσει στην μεταφραστική διαδικασία, ο μεταφραστής πρέπει αφού αναγνωρίσει τον τύπο του κειμένου και κατανοήσει το πολιτισμικό του φορτίο, να επιλέξει την μεταφραστική τεχνική που θα υιοθετήσει. Τη διαδικασία της κατανόησης διαδέχεται το στάδιο της επανέκφρασης κατά το οποίο συντελείται η καθεαυτή μεταφραστική πράξη. Σ' αυτή τη φάση ο μεταφραστής, μέσω μιας σύνθετης και κυρίως αναλογικής διεργασίας, προσπαθεί να βρει στη γλώσσα στόχο τα κατάλληλα γλωσσικά μέσα για να εκφράσει το νόημα του κειμένου αφετηρίας σύμφωνα με τις επικοινωνιακές συνθήκες που διέπουν τη μεταφραστική πράξη. Η διεργασία αυτή μπορεί να τείνει είτε στην αναζήτηση της *ισοδυναμίας* είτε ενός αποτελέσματος που θα καλύπτει συγκεκριμένες λειτουργικές ανάγκες στο πλαίσιο της επικοινωνιακής πράξης.

Παρακάτω, αναφέρονται δύο βασικές τεχνικές⁷², με βάση τις οποίες θα εξεταστούν και τα επιμέρους αποσπάσματα που παρατίθενται στις επόμενες σελίδες, από τα έργα του Καζαντζάκη και του Γκόγκολ.

6.1.1 Η τυπική ισοδυναμία

Σύμφωνα με τον θεωρητικό Nida⁷³ η μετάφραση είναι δυνατή και συγχρόνως αδύνατη εξαιτίας τόσο γλωσσικών όσο και πολιτισμικών αιτιών. Έχουμε τη δυνατότητα να μεταφράσουμε χάρη στις δομικές ομοιότητες των γλωσσών στις κοινές σημασιολογικές κατηγορίες και σχέσεις, τις κλασικές οργανωτικές αρχές του λόγου, όπως επίσης και τις ομοιότητες που χαρακτηρίζουν τους πολιτισμούς.

⁷² Για περισσότερο επισταμένη μελέτη τεχνικών μετάφρασης, κυρίως όσον αφορά την παγίωση, βλ. σχετικά: Τσακνάκη Ολυμπία (2005). *Προβληματική της παροιμίας στη μετάφραση: Η χρήση της στη νέα ελληνική και η ηλεκτρονική επεξεργασία της*. Διδακτορική Διατριβή, Διατμηματικό πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών στις επιστήμες της γλώσσας και της επικοινωνίας, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη

⁷³ Nida E., Taber Ch. (1969). *The theory and practice of translation*. Leiden: E.J. Brill

Ο Nida έχοντας εκφράσει μία από τις πιο άρτιες θεωρίες για την έννοια της ισοδυναμίας, ταυτοχρόνως προτείνει δύο μορφές προσέγγισης. Η πρώτη προσέγγιση, η ισοδυναμία στη μετάφραση στο επίπεδο της μορφής, έχει ως έρεισμα τη γλώσσα-πηγή, γιατί ο μεταφραστής εμμένει ευλαβικά στη μορφή και το περιεχόμενο του κειμένου που μεταφράζει. Το πλεονέκτημα είναι ότι ο δέκτης λαμβάνει το μήνυμα, όπως αυτό μεταφέρεται μέσα από τα πολιτισμικά στοιχεία της γλώσσας-πηγής. Ο Newmark⁷⁴, από την άλλη πλευρά, δεν είναι το ίδιο απόλυτος με την πρακτική αυτή, βρίσκεται όμως κάπου στη μέση. Η σημασιολογική ισοδυναμία έχει στόχο την απόδοση συντακτικών και σημασιολογικών δομών της γλώσσας-στόχου, αποδίδοντας το συγκείμενο του πρωτοτύπου.

6.1.2 Η δυναμική ισοδυναμία

Σε αντιπαράθεση με την τυπική ισοδυναμία, η δυναμική εστιάζει στην γλώσσα-στόχο. Σκοπός της συγκεκριμένης πρακτικής, δεν είναι να αποδώσει απλώς το μήνυμα στη γλώσσα-στόχο, αλλά την πρόθεση του πρωτοτύπου. Κατά το Nida, λόγω του ότι ο δέκτης κατέχει περίοπτη θέση στη μεταφραστική διαδικασία, το περιεχόμενο υπερέρχει της μορφής.

Διάφοροι όροι εμφανίστηκαν – εκτός της δυναμικής - κατά καιρούς για τον ορισμό αυτού του είδους της ισοδυναμίας: εννοιολογική⁷⁵, επικοινωνιακή⁷⁶.

Η έννοια της ισοδυναμίας, απαντάται και στη διερμηνευτική θεωρία της Seleskovitch, καθώς και της διαδόχου της, Lederer⁷⁷. Συγκεκριμένα, υπάρχει η μετάφραση με αντιστοιχίες και μετάφραση με ισοδυναμίες. Η μετάφραση, σύμφωνα με την θεωρία αυτή, δημιουργεί στον δέκτη την ίδια εντύπωση με το πρωτότυπο κείμενο, υπηρετώντας πιστά τη σημασία του πρωτοτύπου και τον τρόπο σκέψης της γλώσσας-στόχου. Στην ουσία, ο μεταφραστής με βάση τη σημασία του πρωτοτύπου που έχει κατανοήσει, αναδομεί το κείμενο, επιστρατεύοντας τις κατάλληλες λέξεις στη γλώσσα-στόχο, ώστε να επιτευχθεί η σημασιολογική ισοδυναμία.

Όσον αφορά την ισοδυναμία σε περιπτώσεις παγιωμένων εκφράσεων (γενικά, αλλά και ειδικά: παροιμίες, μεταφορές κ.ά.), αλλά και φρασεολογισμών έχουν εκφράσει εναργώς την άποψή τους μεγάλοι θεωρητικοί. Οι εκπρόσωποι της συγκριτικής προσέγγισης J.-P. Vinay & Darbelnet⁷⁸, προτείνουν την ισοδυναμία όταν «δύο κείμενα αναφέρονται στην ίδια περίπτωση χρησιμοποιώντας καθ'ολοκληρίαν διαφορετικά υφολογικά και δομικά μέσα». Κατά τους

⁷⁴ Newmark, P., *A Textbook of Translation*. London: Longman, 1988

⁷⁵ Seville Muñoz Julia (2000). *Técnicas de la «traducción paremiológica»* (francés-español)

⁷⁶ Hervey, S., Higgins, I. and Haywood, L. M. (1995). *Thinking Spanish Translation*. London: Routledge

⁷⁷ Seleskovitch D. & Lederer, M. (1986). *Interpréter pour traduire*. Paris : Didier Erudition

⁷⁸ Vinay J.P. et Darbelnet J. (1977). *Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction*. Paris, Didier

Hervey, Higgins & Haywood, η μετάφραση μιας παγιωμένης έκφρασης με μια άλλη ισοδύναμή της, η οποία, ανεξαρτήτως αν διαθέτει διαφορετικά λεξικά στοιχεία, αποτυπώνει το ίδιο σημαινόμενο και μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε αντίστοιχη περίσταση επικοινωνίας στη γλώσσα-στόχο. Ο Catford⁷⁹, δεν στέκεται τόσο στο κριτήριο της «ίδιας σημασίας», όσο στο να μπορεί να αντικαταστήσει μια παγιωμένη έκφραση μian άλλη, στην ίδια ακριβώς περίσταση.

Κλείνοντας, όπως επισημαίνει και ο Nida (1964), η επικοινωνιακή ισοδυναμία στη μετάφραση, έχει ως πλεονέκτημα την μετάφραση ενός φρασεολογισμού με έναν άλλο, μιας παγιωμένης έκφρασης με μια άλλη κ.ο.κ. Ωστόσο, ο καθορισμός της ισοδυναμίας μεταξύ της γλώσσας-πηγής και της γλώσσας-στόχου, ενέχει πολλές δυσκολίες, καθώς το επόμενο βήμα είναι η έρευνα ισοδύναμων εκφράσεων στην υπάρχουσα βιβλιογραφία, διαδικασία που συχνά οδηγεί σε αδιέξοδο.

6.2 Φρασεολογισμοί στη ρωσική λογοτεχνική γλώσσα και η απόδοσή τους στη νέα ελληνική, με παράδειγμα το έργο του Νικολάι Γκόγκολ «Το ημερολόγιο ενός τρελού»

Ο Νικολάι Γκόγκολ (1809-1852), αποτελεί αστείρευτη πηγή της ρωσικής λογοτεχνίας και μοιραία της ρωσικής σκέψης.

Τα αριστουργήματά του επανεκτιμούνται και βρίσκονται στο ενδιαφέρον του πολιτιστικού κόσμου των αρχών του 21ου αιώνα, προσδίδοντάς τους αξία διαχρονική. Η Ρωσία του 19^{ου} αιώνα που όπως αποτυπώνεται στα έργα του Γκόγκολ έχει αρκετές ομοιότητες με τη σημερινή, δυσκολεύεται να προσδιορίσει τη μετασοβιετική της ταυτότητα. Όταν διαβάζει κανείς τα έργα του έχει την αίσθηση πως γίνεται λόγος και για τη σημερινή εποχή.

Η δεξιοτεχνία του αφιερώνεται στην περιγραφή του μικρόκοσμου της πόλης. Η εξαθλίωση των μικροαστών, το στίγμα της δουλοπαροικίας, η πολιτική και πολιτιστική ύφεση, συγκλονίζουν τον ευαίσθητο Γκόγκολ και καθίστανται οι αφορμές για να συνθέσει την πρώτη ουσιαστική προσωπογραφία της απολυταρχικής Ρωσίας του περασμένου αιώνα. Όπως εύστοχα σημειώνει ο Νίκος Καζαντζάκης στην «Ιστορία της Ρούσικης Λογοτεχνίας»: «Ο Γκόγκολ δεν βλέπει αξιοθρήνητους ήρωες, δεν είναι μαριονέτες του οποιουδήποτε εστέτ που τις γελοιοποιεί για να δώσει ένα κάποιο αδιέξοδο στην πλήξη και τη ρουτίνα του. Ο Γκόγκολ πονά ο ίδιος, κι ο πόνος ακριβώς αυτός είναι που γεννά την ευαισθησία και την ανθρωπιά του, γι' αυτό και όλο του το έργο διαχέεται από βαθύ οίκτο και μοναδική τρυφερότητα για

⁷⁹ Catford J.C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics*. Oxford University Press

τον καθημερινό άνθρωπο». Δύο έργα του που συντάραξαν την πνευματική Ρωσία και εντυπωσίασαν ακόμη και την δυτικόφιλη ρωσική διάνοηση, είναι το επικό του έργο «Νεκρές Ψυχές» και η θεατρική του κωμωδία «Ο Επιθεωρητής».

Ως γνωστόν «Ο Επιθεωρητής» άρχισε να γράφεται το 1836 όταν ζούσε στο Βεβέ της Ελβετίας και γι' αυτό διακρίνεται από ένα αίσθημα νοσταλγίας. Η πρώτη εμφάνιση του Γκόγκολ στο θεατρικό κοινό με ένα τόσο επαναστατικό από θεματολογικής και υφολογικής άποψης έργο, παραμερίζει το κλασικό θεατρικό του Πούσκιν: «Μπορίς Γκοντούνωφ». Με το θεατρικό αυτό ο Γκόγκολ γίνεται ο πρώτος σοβαρός λογοτεχνικός και κοινωνικός κριτικός της τσαρικής Ρωσίας, καθώς διχάζει το κοινό: σ' αυτούς που ενοχλημένοι ζητούν την τιμωρία του στη Σιβηρία, και στους μεταρρυθμιστές, οι οποίοι το θεωρούν σαν μία σκληρή γροθιά στη ρωσική κοινωνική πραγματικότητα της εποχής. Από λογοτεχνικής σκοπιάς, ανέτρεψε το αισθητικό πλαίσιο, που στηριζόταν ο θεατρικός και λογοτεχνικός ακαδημαϊκός. Από κοινωνικής δε, ανέδειξε ένα κοινωνικό τόξο όπου συγκρούονται αριστοκράτες, γραφειοκράτες, μεσοαστοί, υπάλληλοι μέχρι τα φτωχότερα κοινωνικά στρώματα.

Καυστικός και ελευθερόστομος, άριστος στην πλοκή ιλαροτραγικών στοιχείων έθεσε τις βάσεις για μία αυθεντική κοινωνική σάτιρα. Καταφανώς επηρεασμένος από τα έργα του Μολιέρου και άλλων δυτικοευρωπαίων κορυφαίων του θεάτρου, χωρίς όμως διάθεση μίμησης. Πίστευε, όπως αναφέρουν οι ιστορικοί του ρωσικού θεάτρου στην καθαρτήρια ιδιότητα του γέλιου.

Το παραπάνω θεατρικό του έργο, όπως και «Οι Νεκρές Ψυχές» τον πολιτικοποίησαν παρά τη θέλησή του. Ο ίδιος, αρνούμενος να επωμισθεί ένα πολιτικό ρόλο, και ως σταθερά συντηρητικός, φοβισμένος από τις ανελέητες επιθέσεις αξιωματούχων ομοϊδεατών του, αποφασίζει να αυτομολήσει στη Νότια Ευρώπη. Ο συγγραφέας των «Νεκρών Ψυχών» απέφυγε τη σύγκρουση με το καθεστώς του τσάρου. Στο πρόσωπο του Γκόγκολ δεν έχουμε ούτε ένα νεανικό Ντοστογιέφσκι, μέτοχο των προοδευτικών ή και επαναστατικών ιδεών της εποχής του. Οι θεσμοί της κοινωνίας ικανοποιούσαν τον Γκόγκολ, όπως και αυτή η δουλοπαροικία αργότερα.

Είναι δυνατόν να παραλληλίσουμε τον Γκόγκολ με το μεγάλο Γάλλο ομοϊδεάτη του φιλομοναρχικό Ονόρε ντε Μπαλζάκ, που το έργο του αντικειμενικά υποσκάπτει την κυρίαρχη κουλτούρα και ανοίγει νέους ορίζοντες. Αδιαμφισβήτητα κατάφερε με το σπάνιο ταλέντο του να ανατρέψει στην εποχή του την πρωτοκαθεδρία του ρομαντικού μυθιστορήματος.

Αξίζει να μνημονεύσει κανείς τον Νίκο Καζαντζάκη, άριστο γνώστη της Ρωσικής λογοτεχνίας, ισάξιο και αυτού του Μπελίνσκι, που θέλει τον Γκόγκολ να πλαταίνει το δρόμο της λογοτεχνίας που άνοιξαν στις αρχές του 19ου αιώνα οι μεγάλοι Ρώσοι κλασικοί Πούσκιν και Λέρμοντωφ και να παραδίδει την σκυτάλη σε μία ολόκληρη γενιά συγγραφέων με κορυφαίους τους Τολστόι, Ντοστογιέφσκι και Τουργένιεφ.

Το ημερολόγιο ενός τρελού, η ανάλυση του οποίου ακολουθεί στις παρακάτω σελίδες, δημοσιεύτηκε το 1835 με τη συλλογή διηγημάτων «Αραβουργήματα». Είναι ένα μικρό διήγημα, και μιλάει για αυτό που ίσως καίει ακόμα και σήμερα όλους τους ενήλικες νεαρής ηλικίας: ποιος είμαι, τι με χαρακτηρίζει- η δουλειά και τα χρήματα και η καταγωγή-, με προσδιορίζει μια εργασία κατά βάση ανιαρή, αλλά χρήσιμη για να ζήσω, πιθανόν πάλι να είμαι ο βασιλιάς της Ισπανίας και να μην το ξέρω;

Στις επόμενες σελίδες παρατίθεται πίνακας με το πρωτότυπο κείμενο και τις αντίστοιχες μεταφράσεις του Ι. Ζαφειρόπουλου και της Κίρα Σίνου.

Πρωτότυπο κείμενο

Октября 3.

Сегодняшнего дня случилось необыкновенное приключение.

Я встал поутру довольно поздно, и когда Мавра принесла мне вычищенные сапоги, я спросил, который час.

Услышавши, что уже давно било десять, я поспешил поскорее одеться. Признаюсь, я бы совсем не пошел в департамент, зная заранее,

Μετάφραση από τα ρωσικά: Ι. Ζαφειρόπουλος (χ.χ.)⁸⁰

3^η Οκτώβρη

Κάτι αναπάντεχο μου τυχε σήμερα το πρωί.

Ξύπνησα κάμποσο αργά κι όταν η Μαύρα μου φερε τις λουστραρισμένες μπότες μου, την ρώτησα τι ώρα ήταν.

Σαν άκουσα πως ήταν περασμένες δέκα, τινάχτηκα και άρχισα να ντύνομαι όπως-όπως. Αλλά για να πούμε και την αλήθεια, δεν θα πήγαινα διόλου στο υπουργικό γραφείο, ξέροντας το πώς θα ξύνιζε τα μούτρα του ο τμηματάρχης για την

Μετάφραση από τα ρωσικά: Κίρα Σίνου⁸¹ (2006)⁸²

3 του Οκτώβρη

Σήμερα το πρωί μου συνέβη μια αναπάντεχη περιπέτεια.

Σηκώθηκα αρκετά αργά και, όταν η Μαύρα μου έφερε τις γυαλισμένες μπότες μου, τη ρώτησα για την ώρα.

Όταν έμαθα πως είχε χτυπήσει δέκα προ πολλού, βιάστηκα να ντυθώ το γρηγορότερο. Ομολογώ πως κόντευα να μην πάω καθόλου στο γραφείο, γιατί ήξερα από πριν πόσο θα ξύνιζε τα μούτρα του ο τμηματάρχης

⁸⁰ Εκδόσεις Δ. Κοροντζή

⁸¹ 1923 - 2007

⁸² Εκδόσεις Σ. Ι. Ζαχαρόπουλος Α.Ε.

⁸³ Жид: περιφρονητικός χαρακτηρισμός για τους Εβραίους.

⁸⁴ Μάλλον γίνεται αναφορά στο διήγημα του Γάλλου συγγραφέα Ζακ-Φρανσουά Τιμπώ, ευρέως γνωστός ως Ανατόλ Φρανς (1844 - 1924).

какую кислую мину сделает наш начальник отделения.

Он уже давно мне говорит:

«Что это у тебя, братец, в голове всегда ералаш такой? Ты иной раз метаешься как угорелый, дело подчас так спутаешь, что сам сатана не разберет, в титуле поставишь маленькую букву, не выставишь ни числа, ни номера».

Проклятая цапля! он, верно, завидует, что я сижу в директорском кабинете и очиниваю перья для его превосходительства. Словом, я не пошел бы в департамент, если бы не надежда видеться с казначеем и авось-либо выпросить у этого жида⁸³ хоть сколько-нибудь из жалованья вперед. Вот еще создание!

Чтобы он выдал когда-нибудь вперед за месяц деньги

– господи боже мой, да скорее Страшный суд

αργοπορία μου.

Είναι αρκετός καιρός τώρα που λέει:

«Τι σου συμβαίνει φίλε μου; Πώς τα έχεις σωροκούβαρο όλα έτσι μέσα στο κεφάλι σου; Σβουρίζεις από δω και από 'κει σα να κάθεσαι σε πυρωμένα κάρβουνα. Μπουρδουκλώνεις τόσο τις υποθέσεις που ούτε ο ζερζεβούλης δεν μπορεί να τις ξεμπλέξει. Στις επικεφαλίδες βάζεις μικρά γράμματα και στα έγγραφα παραλείπεις ημερομηνία κι αριθμό.»

Καταραμένε τσαλαπετεινέ! Με ζηλεύει στα σίγουρα γιατί αράζω στο γραφείο του διευθυντού και ξύνω πένες για την αυτού εξοχότητα. Μ' άλλα λόγια, δεν θα πάταγα ποδάρι στο γραφείο σήμερα αν δεν έλπιζα να δω τον ταμία, και ποιος ξέρει, μπορεί να τον κατάφερνα τον παλιοκλειστοχέρη να μου δώσει μια κάποια προστάντζα.

Μα τι κουμάσι, που σου είναι αυτός ο ξεροτσιφούτης!

Να μου δώσει μπροστά μηνιάτικο;

Θεέ και κύριε! Πιο εύκολα φτάνει η δευτέρα παρουσία! Όσο κι αν τον εκλιπαρείς, όσο κι αν σκάζεις από το κακό σου, δεν

μου, επειδή είχα αργήσει.

Πάει καιρός τώρα που μου λέει:

- Μα τι σαλάτα είναι αυτή στο κεφάλι σου πάντοτε; Γυροφέρνεις καμιά φορά σαν παλαβός και μπερδεύεις μερικές φορές έτσι τις υποθέσεις, που ούτε ο ίδιος ο Σατανάς δε βγάζει άκρη. Αρχίζεις μια φράση με μικρό γράμμα και δε βάζεις ούτε ημερομηνία ούτε αριθμό στο έγγραφο.

Καταραμένο λελέκι! Ζηλεύει, φαίνεται, επειδή κάθομαι στο γραφείο του Διευθυντή και καθαρίζω τις πένες για την Εξοχότητά του. Με άλλα λόγια, δεν θα πήγαινα σήμερα στο γραφείο, αν δεν είχα κάποια ελπίδα να δω τον ταμία και να εκλιπαρήσω αυτόν το γύφτο να μου δώσει έστω και κάτι λίγα ως προκαταβολή απ' το μηνιάτικο.

Θεέ και Κύριε! Πιο εύκολα μπορεί να'ρθει η Δευτέρα Παρουσία! Παρακάλα τον όσο θες, σκάσε από το κακό σου, δεν πάει αν καίγεσαι – δεν θα σου

придет. Проси, хоть тресни, хоть будь в разнужде, – не выдаст, седой черт.

Α на квартире собственная кухарка бьет его по щекам. Это всему свету известно.

Я не понимаю выгод служить в департаменте.

Никаких совершенно ресурсов. Вот в губернском правлении, гражданских и казенных палатах совсем другое дело: там, смотришь, иной прижался в самом уголку и пописывает. Фрачишка на нем гадкий, рожа такая, что плюнуть хочется, а посмотри ты, какую он дачу нанимает!

Φαρφоровой вызолоченной чашки и не носи к нему:

«Это», говорит, «докторский подарок»; а ему давай пару рысаков, или дрожки, или бобер рублей в триста. С виду такой тихенький, говорит так деликатно:

σου δίνει δεκαράκι ο ασπρογένης κερατάς!

Κι ωστόσο, σπίτι του, η δούλα του του τις βρέχει για τα καλά.

Αυτό το 'χει τούμπανο όλος ο κόσμος κι ο ντουινιάς. Δεν καταλαβαίνω τι συμφέρον υπάρχει στο να βρίσκεται κανείς σε μια τέτοια δημόσια υπηρεσία.

Δεν προσφέρει απολύτως τίποτα. Στις επαρχιακές ωστόσο υπηρεσίες ή στις δημοτικές αλλάζει βέβαια το πράγμα: Εκεί βλέπεις τον υπάλληλο, χωμένο στη γωνιά, να γράφει με την ησυχία του. Το φράκο του είναι της κακιάς ώρας. Τα μούτρα του, στο πρώτο αντίκρισμα σου 'ρχεται να τα φτύσεις δυνατά, για δεξ όμως τι σπιταρώνα νοικιάζει!

Να του πας κανένα αλαβάστρινο χρυσωμένο φλυτζάνι; ούτε να το σκεφτείς.

«Αυτό» θα σου πει «Είναι δώρο για κανά γιατροδάκο, όχι για μένα!». Κατάλληλα του μοιάζουν για ελόγου του, ένα ζευγάρι καθαρόαιμα άλογα ή καν' αμάξι ή γουναρικά, αξίας το λιγότερο, τριακόσια ρούβλια. Έχει μιαν όψη ψύχραιμη και σου μοιάζει όταν μιλά μελιστάλακτος και ντροπαλός:

δώσει ο γερο-διάβολος δεκάρα.

Και στο σπίτι του; Η ίδια του η μαγείρισσα του δίνει σκαμπίλια. Αυτό το ξέρει πια όλος ο κόσμος. Δε βλέπω ποιο είναι το όφελος να εργάζεται κανείς στην υπηρεσία μας.

Δεν σου προσφέρει τίποτα απολύτως! Ενώ στην επαρχιακή διοίκηση ή στις δημοτικές υπηρεσίες τα πράγματα είναι τελείως διαφορετικά. Εκεί βλέπεις κάποιον υπάλληλο, στριμωγμένο στην πιο απόμερη γωνίτσα, να γράφει αργά αργά. Το φράκο του είναι της κακιάς ώρας. Το μούτρο του είναι τέτοιο που σου 'ρχεται να το φτύσεις, δεξ τον όμως τι βίλα νοικιάζει!

Ούτε να βάλεις στο νου σου να του πας κανένα πορσελάνινο, χρυσωμένο φλιτζάνι.

- Αυτό, θα σου πει, κάνει μόνο για δώρο σε γιατρό.

Σ' αυτόν όμως πρέπει να κουβαλήσεις ή ένα ζευγάρι καθαρόαιμα άλογα ή ένα αμάξι ή καμιά καστόρινη γούνα, που να στοιχίζει πάνω-κάτω τριακόσια ρούβλια. Και μοιάζει τόσο ντροπαλός,

«Одолжите ножичка починить перышко», –

а там обчистит так, что только одну рубашку оставит на просителе.

Правда, у нас зато служба благородная, чистота во всем такая, какой вовеки не видеть губернскому правлению: столы из красного дерева, и все начальники на *вы*. Да, признаюсь, если бы не благородство службы, я бы давно оставил департамент.

Я надел старую шинель и взял зонтик, потому что шел проливной дождик. На улицах не было никого; одни только бабы, накрывшись полами платья, да русские купцы под зонтиками, да курьеры попадались мне на глаза. Из благородных только наш брат чиновник попался мне. Я увидел его на перекрестке. Я, как увидел его, тотчас сказал себе:

«Κάντε μου, παρακαλώ τη χάρη, να μου δανείσετε το μαχαιράκι σας, να ξύσω το μολυβάκι μου...»

κι ύστερα παστρεύει τόσο έξυπνα, εκείνον που' ρχεται να υποβάλει αίτηση που δεν του αφήνει ούτε το σώβρακο.

Αντίθετα σ' εμάς, για να λέμε και την αλήθεια, η υπηρεσία μας ξεχωρίζει. Έχει τέτοια παστράδα που ποτέ δεν θα βρεις σε κυβερνείο: Τραπέζια από μαόνι κι όλοι οι ανώτεροι σου μιλάνε με το «σεις» και με το «σας». Κι ομολογώ πως αν έλυπε τούτη η ευγένεια από πολύ καιρό, θα τά 'χα βροντίξει...

Είχα βάλει το φθαρμένο μου παλτό κι είχα πάρει μαζί μου και την ομπρέλα μου γιατί έβρεχε με το τουλούμι. Εγκαταλελειμμένοι οι δρόμοι. Δεν υπάρχει ψυχή, μόνο κάποιες βιαστικές γυναίκες που σκέπαζαν με το καστορένιο γουνικό τους το μουσκεμένο τους κεφάλι, κάποιους Ρώσους εμπόρους κρυμένους στις ομπρέλες τους και αμαξάδες. Από ευγενείς, δεν ήταν παρά μόνον ένας υπάλληλος σαν ελόγου μου, που τριγυρνούσε ανήσυχα. Τον είδα στο σταυροδρόμι κι είπα μέσα μου:

μιλάει τόσο ευγενικά:

- Κάντε μου τη χάρη να μου δανείσετε το σουγιαδάκι σας, να καθαρίσω την πένα μου...

Και μετά θα καθαρίσει με τέτοιο τρόπο εκείνον που έρχεται να υποβάλλει μια αίτηση, που θα του πάρει και το σώβρακο.

Όμως, από την άλλη μεριά η υπηρεσία μας είναι πολύ καθωσπρέπει. Είναι τόσο καθαρή, που η Νομαρχία δεν το είχε δει ούτε στο όνειρό της: όλα τα γραφεία είναι φτιαγμένα από μαόνι και όλοι οι προϊστάμενοι σου μιλούν με το «σεις» και το «σας». Ναι, πρέπει να ομολογήσω πως, αν δεν ήταν τόσο καθωσπρέπει η υπηρεσία μας, θα την είχα παρατήσει προ πολλού.

Έβαλα το παλιό μου παλτό και πήρα και την ομπρέλα, γιατί έβρεχε με το τουλούμι. Στο δρόμο δεν υπήρχε ψυχή. Το μάτι μου έπιανε μόνο κάποιες γυναικούλες που προφυλάγονταν από τη βροχή με τους ποδόγυρους κάτω από τις ομπρέλες τους, καθώς και κάποιους αγγελιαφόρους. Από τους ευγενείς μόνο έναν αντάμωσα από το συνάφι μου,

«Эге! нет, голубчик, ты не в департамент идешь, ты спешишь вон за тою, что бежит впереди, и глядишь на ее ножки». Что это за бестия наш брат чиновник! Ей-богу, не уступит никакому офицеру: пройди какая-нибудь в шляпке, непременно зацепит.

Когда я думал это, увидел подъехавшую карету к магазину, мимо которого я проходил.

Я сейчас узнал ее: это была карета нашего директора. «Но ему незачем в магазин, – я подумал, – верно, это его дочка».

Я прижался к стенке. Лакей отворил дверцы, и она выпорхнула из кареты, как птичка. Как взглянула она направо и налево, как мелькнула своими бровями и глазами...

Господи, боже мой! пропал я, пропал совсем. И

«Χε-χε! Όχι χρυσέ μου, δεν πας στο υπουργείο, όχι, έχεις πάρει ξοπίσω εκείνην εκεί που τρέχει και κυτάς τις γάμπες της.» Και τι σου είναι το συνάφι μας, οι δημόσιοι υπάλληλοι; Μα τον θεό δεν υστερούν σε τίποτα απ' ένα караβανά! Μόλις περάσει καμιά με καπελάκι, στα σίγουρα θα την πειράξει!

Καθώς έκανα τις σκέψεις μου, πρόσεξα ένα αμάξι να σταματά έξω απ' το μαγαζί όπου περνούσα κείνη τη στιγμή.

Το γνώρισα αμέσως: ήταν τ' αμάξι του Διευθυντή μας. Μα εκείνος δεν είχε καμιά δουλειά να βολτάρει στα μαγαζιά και σκέφτηκα: «Θα είναι η κόρη του». Στριμώχθηκα στον τοίχο. Ο Λακές άνοιξε την πόρτα κι εκείνη κατέβηκε ανάλαφρα σαν πουλί. Πώς έστρεψε δεξιά – αριστερά το βλέμμα, πώς άστραψαν τα μάτια της και τα φρύδια της...

Κύριε και Θεέ μου! Χάθηκα, χάθηκα εντελώς! Και τι θέλει και βγαίνει με τέτοιο άραχνο καιρό. Έλα τώρα να πεις πώς

κάποιον δημόσιο υπάλληλο. Τον είδα στο σταυροδρόμι. Μόλις τον είδα, είπα μέσα μου:

«όχι, χρυσέ μου, δεν πας στην υπηρεσία, όχι. Έχεις πάρει ξοπίσω εκείνην εκεί που τρέχει και κοιτάς τα ποδαράκια της». Και τι σου είναι εκείνο το συνάφι μας, οι δημόσιοι υπάλληλοι! Μα το θεό, δεν υστερούν σε τίποτα σε σχέση μ' έναν αξιωματικό! Μόλις περάσει καμιά με καπελάκι, οπωσδήποτε θα την πειράξουν.

Καθώς σκεφτόμουν αυτά, είδα ένα αμάξι να σταματά μπροστά στο μαγαζί, έξω από το οποίο περνούσα εκείνη τη στιγμή.

Το αναγνώρισα αμέσως: ήταν το αμάξι του Διευθυντή μας. Μα εκείνος έχει καμιά δουλειά να πάει στα μαγαζιά και σκέφτηκα: «Θα είναι η κόρη του». Στριμώχθηκα στον τοίχο. Ο λακές άνοιξε την πόρτα και κείνη φτερούγισε από μέσα, ίδια πουλάκι. Πώς κοίταξε αριστερά και δεξιά, πως άστραψαν τα μάτια της και τα φρύδια της...

Θεέ και Κύριε! Χάθηκα, χάθηκα εντελώς! Και τι θέλει και βγαίνει με τέτοιο βροχερό καιρό; Και μετά

зачем ей выезжать в такую дождевую пору. Утверждай теперь, что у женщин не велика страсть до всех этих тряпок. Она не узнала меня, да и я сам нарочно старался закутаться как можно более, потому что на мне была шинель очень запачканная и притом старого фасона. Теперь плащи носят с длинными воротниками, а на мне были коротенькие, один на другом; да и сукно совсем не дегатированное.

Собачонка ее, не успевши вскочить в дверь магазина, осталась на улице. Я знаю эту собачонку. Ее зовут Меджи. Не успел я пробыть минуту, как вдруг слышу тоненький голосок:

- «Здравствуй, Меджи!»

Вот тебе на! кто это говорит? Я обсмотрелся и увидел под зонтиком шедших двух дам: одну старушку, другую молоденькую; но они уже прошли, а возле меня опять раздалось:

δεν έχουν μανία οι γυναίκες μ' όλες αυτές τις πατσαβούρες. Δεν με γνώρισε, μα και 'γώ πάσχιζα να κουκουλωθώ όσο γίνονταν περισσότερο γιατί το παλτό μου ήταν βρωμισμένο κι είχε ξεπερασμένο κόψιμο. Τώρα φοριούνται πανωφόρια με μακρούς γιακάδες, ενώ εγώ φορούσα δυο κοντούς, τον έναν πάνω στον άλλο και το ύφασμα του παλτού μου ήταν τελευταίας ποιότητας.

Το σκυλάκι της δεν πρόφτασε να τρυπώσει απ' την πόρτα του μαγαζιού κι έμεινε στο δρόμο. Το ξέρω αυτό το σκυλάκι. Το λένε Μέτζι. Δεν πέρασε μια στιγμή και ξαφνικά ακούω μια λεπτή φωνή:

- Καλή σου μέρα Μέτζι.

Ορίστε μας! Και ποιος μιλάει; Έστρεψα ολόγυρα και πρόσεξα δυο κυρίες που περνούσαν με ανοιγμένη την ομπρέλα. Η μια γριά η άλλη νεαρή μα είχαν κι όλας προσπεράσει όταν άκουσα ξανά:

- «ντροπή σου Μέτζι».

λέγε εσύ πως οι γυναίκες δεν έχουν μανία με όλα τούτα τα κουρέλια! Εκείνη δεν με γνώρισε, μα κι εγώ πάσχισα να κουκουλωθώ όσο μπορούσα περισσότερο, γιατί το παλτό μου ήταν πολύ βρόμικο και της παλιάς μόδας. Τώρα φορούν μπέρτες με μακριούς γιακάδες, ενώ εγώ φορούσα δύο κοντούς, τον έναν πάνω στον άλλο, και το ύφασμα του παλτού μου δεν ήταν καλής ποιότητας.

Το σκυλάκι της, που δεν πρόλαβε να περάσει από την πόρτα του μαγαζιού, έμεινε απ' έξω. Το ξέρω αυτό το σκυλάκι.

Το λένε Μέτζι. Δεν πέρασε ούτε ένα λεπτό και άκουσα ξαφνικά μια λεπτούλα φωνίτσα:

- Γεια σου, Μέτζι.

Ορίστε μας! Και ποιος είναι αυτός που της μιλάει; Έριξα μια ματιά ολόγυρα και είδα δύο κυρίες που περνούσαν με ανοιγμένη την ομπρέλα τους. Η μια ήταν γριούλα, η άλλη νεαρή, μα είχαν περάσει κίόλας, ενώ δίπλα μου ακούστηκε πάλι:

«Γρεχ тебе, Меджи!»

Что за черт! я увидел, что Меджи обнюхивалась с собачонкою, шедшею за дамами. «Эге!» сказал я сам себе: «да полно, не пьян ли я? Только это, кажется, со мною редко случается».

- «Нет, Фидель, ты напрасно думаешь», – я видел сам, что произнесла Меджи: «я была, ав! ав! я была, ав, ав, ав! очень больна».

Αχ ты ж, собачонка! Признаюсь, я очень удивился, услышав ее говорящею по-человечески. Но после, когда я сообразил все это хорошенько, то тогда же перестал удивляться. Действительно, на свете уже случилось множество подобных примеров.

Говорят, в Англии выплыла рыба, которая сказала два слова на таком странном языке, что ученые уже три года стараются определить и еще до сих пор ничего не открыли. Я читал тоже в газетах о двух коровах, которые пришли в лавку и

Τι στο διάβολο! Βλέπω την Μέτζι να μυρίζεται με το σκυλάκι που ακολουθούσε τις κυρίες. «Γιούχα!» είπα μέσα μου «Μην είμαι σουρωμένος; Α! μπα τούτο σπανίως μου συμβαίνει.»

- Όχι Φιντέλ, λαθεύεις».

Είδα με τα μάτια μου να προφέρει η Μέτζι.

- «... ήμουν γαβ, γαβ, ήμουν... γαβ πολύ εξασθετισμένη!»

Αι! Το βρωμόσκυλο! Παραδέχομαι πως με ξάφνιασε η ανθρώπινη λαλιά του, μα το καλοσκεφτικά κι έπαψα αμέσως να απορώ.

Και πράγματι, στον κόσμο έχουν συμβεί πολλά τέτοια παράξενα.

Λέγεται πως στην Αγγλία, βγήκε ένα ψάρι και είπε δύο λόγια σε αλλόκοτη γλώσσα, τόσο που οι επιστήμονες, τρία χρόνια σπάζουν το κεφάλι τους να τα ερμηνεύσουν μα άδικα. Κι άλλοτε πάλι διάβασα στις εφημερίδες πως δυο αγελάδες

- Ντροπή σου, Μέτζι!

Τι διάβολο! Και είδα τη Μέτζι να μυρίζει το σκυλάκι που ακολουθούσε τις κυρίες. «Αχά!» είπα μέσα μου. «Μα τι στο καλό, μεθυσμένος είμαι; Μόνο αυτό δε μου συμβαίνει συχνά».

- Όχι, Φιντέλ, άδικα βάζεις τέτοιο πράγμα στο νου σου, άκουσα με τα ίδια μου τ' αυτιά να λέει η Μέτζι. Ήμουν, γαβ, γαβ, ήμουν, γαβ, γαβ, πολύ άρρωστη.

Για δεξ το σκυλάκι! Ομολογώ πως ξαφνιάστηκα πολύ που το άκουσα να μιλά με ανθρώπινη λαλιά. Μα μετά, όταν το σκέφτηκα καλύτερα, έπαψα αμέσως να απορώ.

Και, πραγματικά, στον κόσμο έχουν συμβεί πολλά τέτοια παράξενα.

Λένε πως στην Αγγλία βγήκε ένα ψάρι και είπε μερικά λόγια και μάλιστα σε μια γλώσσα τόσο παράξενη, που οι σοφοί εδώ και τρία χρόνια προσπαθούν να την προσδιορίσουν και δεν το κατόρθωσαν μέχρι σήμερα. Διάβασα επίσης στις

спросили себе фунт чаю.

Но, признаюсь, я гораздо более удивился, когда Меджи сказала:

«Я писала к тебе, Фидель; верно, Полкан не принес письма моего!» Да чтоб я не получил жалованья! Я еще в жизни не слыхивал, чтобы собака могла писать. Правильно писать может только дворянин. Оно, конечно, некоторые и купчики-конторщики и даже крепостной народ дописывает иногда; но их писание большею частью механическое: ни запятых, ни точек, ни слога.

Это меня удивило. Признаюсь, с недавнего времени я начинаю иногда слышать и видеть такие вещи, которых никто еще не видывал и не слыхивал. «Пойду-ка я», сказал я сам себе: «за этой собачонкою и узнаю, что она и что такое думает».

Я развернул свой зонтик и отправился за

πρόσταξαν μαγαζάτορα να τις σερβίρει τσάι.

Μα πιότερο ξαφνιάστικα σαν άκουσα την Μέτζι να προφέρει:

- «Σου έγραψα Φιντέλ, φαίνεται όμως πως ο Πολκάν δεν σου 'φερε το γράμμα.» Να μην αξιωθώ να πάρω ρούβλι! Στην ζωή μου ως τα σήμερα δεν άκουσα σκυλί να καταφέρνει να γράφει. Σωστά μπορεί και γράφει μόνον ένας πατριώτης! Κι αλήθεια είναι πως και μερικοί εμπορευόμενοι που κρατούν βιβλία κι ακόμα οι δουλοπάροικοι ξέρουν καμιά φορά να γράφουν, μα η γραφή τους είναι περισσότερο μηχανική. Δεν έχει κόμματα ούτε τελείες ούτε καν συντακτικό.

Αυτό με ξάφνιασε. Παραδέχομαι πώς εδώ και μερικό καιρό ακούω και βλέπω πράγματα πρωτόγνωρα.

«Ας πάω» είπα μέσα μου «να βρω εκείνο το σκυλάκι να δω τι είναι και πώς σκέφτεται». Άνοιξα την ομπρέλα μου και προχώρησα ξοπίσω απ' τις δυο κυρίες.

εφημερίδες για δυο αγελάδες που μπήκαν σ' ένα μαγαζί και ζήτησαν μισό κιλό τσάι.

Ομολογώ όμως πως ξαφνιάστηκα ακόμα περισσότερο, όταν άκουσα τη Μέτζι να λέει:

- Σου έγραψα, Φιντέλ. Φαίνεται όμως πως ο Πολκάν δε σου έφερε το γράμμα μου.

Που να πάρει ο διάβολος! Στη ζωή μου δεν είχα ακούσει ως τώρα πως τα σκυλιά ξέρουν να γράφουν. Σωστά μπορεί να γράφει μόνο ένας ευπατριδής. Είναι βέβαια αλήθεια πως και μερικοί εμπορευόμενοι που κρατούν βιβλία και ακόμη και δουλοπάροικοι ξέρουν καμιά φορά να γράψουν, μα το γράψιμό τους είναι πιο πολύ μηχανικό: δε βάζουν ούτε κόμματα ούτε τελείες ούτε έχουν συντακτικό.

Αυτό με ξάφνιασε. Ομολογώ πως εδώ και λίγο καιρό ακούω και βλέπω τέτοια πράγματα, που δεν έχω ούτε ξαναδεί ούτε ξανακούσει.

«Ας πάρω από πίσω», είπα μέσα μου, «εκείνο το σκυλάκι, για να δω τι πράγμα είναι και πώς σκέφτεται».

двумя дамами.

Перешли в Гороховую, поворотили в Мещанскую, оттуда в Столярную, наконец к Кокушкину мосту и остановились перед большим домом.

«Этот дом я знаю», сказал я сам себе. «Это дом Зверкова». Эка машина! Какого в нем народа не живет: сколько кухарок, сколько приезжих! а нашей братьи чиновников – как собак, один на другом сидит. Там есть и у меня один приятель, который хорошо играет на трубе. Дамы взошли в пятый этаж. «Хорошо», подумал я: «теперь не пойду, а замечу место и при первом случае не премину воспользоваться».

Оκτωβρία 4.

Сегодня среда, и потому я был у нашего начальника в кабинете. Я нарочно пришел

Εκείνες πέρασαν στην οδό των Μπιζελιών, έστριψαν στην οδό των Αστών κι απ' εκεί στον Λειτουργών κι επί τέλους στη γέφυρα Κοκόσκιν και στάθηκαν μπροστά σε ένα μεγάλο σπίτι.

«Το ξέρω αυτό το σπίτι» είπα με τον νου μου. «Είναι το σπίτι του Ζβερκόφ». Σωστός στρατώνας! Μένουν σ' αυτό τόσων λογιών άνθρωποι. Πόσες μαγειρίσσες, πόσοι ταξιδιώτες... Ενώ εμείς τα φιλαράκια, οι υπάλληλοι, σαν κόπροι ο ένας καβαλαρία πάνω στον άλλον. Εκεί μένει ένας φίλος μου που πέζει καλά το τρομπόνι. Οι κυρίες ανέβηκαν στο πέμπτο πάτωμα. «Καλά» σκέφτηκα «Τώρα δεν θα πάω. Θα σημειώσω όμως το μέρος, και με την πρώτη ευκαιρία θα βρεθώ σ' αυτό οπωσδήποτε.»

4^η Οκτώβρη

Σήμερα είναι Τετάρτη και γι' αυτό ήμουν στο γραφείο του προϊσταμένου μας. Επίτηδες ήλθα νωρίτερα και του έξιψα όλες τις πέννες.

Ανοιξα την ομπρέλα μου και ξεκίνησα πίσω από τις δύο κυρίες.

Εκείνες έκοψαν στην οδό Γκορόχοβαγια, έστριψαν στη Μεσάνσκαγια, από κει στη Στολιάρναγια, έφτασαν επιτέλους στη γέφυρα Κουκούσκιν και σταμάτησαν μπροστά σ' ένα μεγάλο σπίτι.

«Αυτό το σπίτι το ξέρω», είπα μέσα μου. «Είναι το σπίτι του Ζβερκόφ». Για δεσ πράγματα! Και πόσος κόσμος δεν κάθεται σ' αυτό: πόσες μαγειρίσσες, πόσοι ταξιδιώτες! Ενώ εμείς οι δημόσιοι υπάλληλοι καθόμαστε ο ένας πάνω στον άλλο. Σ' αυτό μένει ένας φίλος μου που παίζει καλό τρομπόνι. Οι κυρίες ανέβηκαν στο πέμπτο πάτωμα. «Καλά», είπα από μέσα μου. «Τώρα δε θα ανέβω, θα σημειώσω όμως αυτό το μέρος και με την πρώτη ευκαιρία θα έρθω οπωσδήποτε.»

4 του Οκτώβρη

Σήμερα είναι Τετάρτη και γι' αυτό ήμουν στο γραφείο του προϊσταμένου μου. Ήρθα επίτηδες πιο νωρίς και κάθισα και καθάρισα όλες τις πέννες.

пораньше и, засевши, перечинил все перья.

Наш директор должен быть очень умный человек. Весь кабинет его уставлен шкафами с книгами. Я читал название некоторых: все ученость, такая ученость, что нашему брату и приступа нет: все или на французском, или на немецком. А посмотреть в лицо ему: фу, какая важность сияет в глазах! Я еще никогда не слышал, чтобы он сказал лишнее слово. Только разве, когда подашь бумага, спросит:

- «Каково на дворе?»

- «Сыро, ваше превосходительство!»

Да, не нашему брату чета! Государственный человек. Я замечаю, однако же, что он меня особенно любит. Если бы и дочка...

эх, канальство!.. Ничего, ничего, молчание! Читал «Пчелку»⁸⁴. Эка глупый народ французы! Ну, чего хотят они?

Взял бы, ей-богу, их всех, да и перепорол розгами! Там же читал очень приятное изображение бала, описанное курским помещиком.

Ο διευθυντής μας είναι στα σίγουρα άνθρωπος πολύ έξυπνος. Όλο το γραφείο του καλύπτεται τριγύρω από ράφια με βιβλία. Διάβασα τους τίτλους μερικών. Όλο σοφία. Μια τέτοια σοφία, απρόσιτη σε μας τους κακομοιρίδες. Όλα στα γαλλικά ή γερμανικά. Κι όταν τον κυτάξεις. Θεέ μου! Τι σοβαρότητα φωσφορίζει στα μάτια του! Ποτέ μου δεν τον άκουσα να πει περιττή κουβέντα. Με το στανιό, καθώς του δίνεις ένα έγγραφο, μπορεί να σε ρωτήσει:

- «Πώς είναι ο καιρός;»

- «Υγρασία, εξοχότατε.»

Ναι, δεν είναι από το συνάφι μας. Κυβερνητικός χαρακτήρας. Ωστόσο παρατηρώ, ότι ιδιαίτερα μ' αγαπά. Να μ' αγαπούσε και η κόρη...

Αι ανθρωπίσκε! Καλά, καλά... σωπαίνω! Διάβασα την «Μέλισσα του Βορρά». Τι ζαβλακωμένοι αυτοί οι Γάλλοι. Τι γυρεύουν στο φινάλε;

Στο Θεό μου, αν το μπόραγα, θα τους τσαλάκωνα στο ξύλο. Διάβασα ακόμα, μια χαριτωμένη περιγραφή ενός χορού,

Ο Διευθυντής μας πρέπει να είναι πολύ έξυπνος άνθρωπος. Όλο το γραφείο του είναι γεμάτο με ντουλάπες με βιβλία. Διάβασα μερικούς τίτλους: είναι όλα σοφά, τόσο σοφά που ούτε να τα πλησιάσουμε δεν μπορούμε: είναι όλα γραμμένα στα γαλλικά ή στα γερμανικά. Και φτάνει να δεις το πρόσωπό του! Ποπό, τι σοβαρότητα είναι αυτή που λάμπει στα μάτια του! Δεν τον άκουσα ποτέ να λέει μια λέξη παραπάνω. Μπορεί μόνο να σε ρωτήσει, την ώρα που βάζεις τα έγγραφα μπροστά του:

-Τι καιρό κάνει έξω;

- Έχει υγρασία, Εξοχότατε!

Δεν μπορεί να συγκριθεί με το συνάφι μας. Είναι δημόσιος άνδρας! Πρόσεξα πάντως πως εμένα με αγαπάει ιδιαίτερα. Αν και η κόρη του...

αυτό πια είναι παλιανθρωπιά!... Τίποτα, τίποτα, σιωπή! Διάβασα τη *Μικρή Μέλισσα*. Τι ανόητος λαός που είναι οι Γάλλοι! Μα τι θέλουν επιτέλους; Μα το Θεό, θα τους ξυλοφόρτωνα όλους! Διάβασα εκεί και μια πολύ όμορφη περιγραφή κάποιου χορού, που την έγραψε ένας κτηματίας του Κουρσκ. Οι κτηματίες του Κουρσκ

Курские помещики хорошо пишут. После этого заметил я, что уже било половину первого, а наш не выходил из своей спальни. Но около половины второго случилось происшествие, которого никакое перо не опишет.

Отворилась дверь, я думал, что директор, и вскочил со стула с бумагами; но это была она, она сама! Святители, как она была одета! πлатье на ней было белое, как лебедь: фу, какое пыρшноε! а как глянула: солнце, ей-богу, солнце!

Она поклонилась и сказала:

«Папа здесь не было?»

Αχ, ай, ай! какой голос! Канарейка, право, канарейка!

«Ваше превосходительство, – хотел я было сказать, – не прикажите казнить, а если уже хотите

γραμμένη από κτηματία του Κουρσκ. Οι κτηματίες του Κουρσκ γράφουν καλά. Κατοπινά πρόσεξα πως ήταν δώδεκα και μισή περασμένες κι ο διευθυντής δεν έβγαινε απ' την κάμαρά του. Ωστόσο, κατά την μιάμιση, έγινε κάτι που καμιά πέννα δεν μπορεί να περιγράψει.

Η πόρτα άνοιξε. Νόμισα πως ήταν ο διευθυντής κι αναπήδησα με τα έγγραφα. Ωστόσο ήταν εκείνη. Εκείνη αυτοπροσώπως! Άγιοί μου! Πώς ήταν ντυμένη... Κύκνινο λευκό φόρεμα πολυτελείας! Και το βλέμμα της, ένας ήλιος! Θεέ μου! Προσωποποιημένος ήλιος!

Με χαιρέτησε και είπε:

- «Δεν είναι εδώ ο μπαμπάς;»

Τι φωνή, διάβoλε! Σκέτο καναρίνι!

«Εξοχoτάτη» ήθελα να πω «μη διατάξετε το θάνατό μου,

γράφουν πολύ ωραία. Πρόσεξα μετά πως το ρολόι είχε κιάλας σημάνει δωδεκάμισι, μα ο Διευθυντής δεν έχει βγει ακόμα από την κρεβατοκάμαρά του. Κατά τη μιάμισι όμως συνέβη ένα γεγονός που καμιά πένα δε θα μπορέσει να το περιγράψει.

Η πόρτα άνοιξε κι εγώ, νομίζοντας πως είναι ο Διευθυντής, πετάχτηκα από την καρέκλα μου με τα έγγραφα: ήταν όμως εκείνη, εκείνη προσωπικά!

Παναγιά μου, πως ήταν ντυμένη! Το φόρεμά της ήταν ολόλευκο και την έκανε να μοιάζει με κύκνο και – ποπό!- πόσο πλούσιο ήταν! Και, σαν με κοίταξε, ήταν ο ήλιος, Θεέ μου, ο ήλιος προσωποποιημένος!

Με χαιρέτησε και είπε:

- Δεν ήρθε ο μπαμπάς μου ακόμα:

Ποπό! Και τη φωνή ήταν τούτη: Καναρίνι, σωστό καναρίνι!

«Εξοχoτάτη», πήγα να της πω, «μη διατάξετε να με κρεμάσουν, κρεμάστε με εσείς, με τα αριστοκρατικά

казнить, то казните вашу генеральскую ручкою». Да, черт возьми, как-то язык не поворотился, и я сказал только:

«Никак нет-с». Она поглядела на меня, на книги и уронила платок. Я кинулся со всех ног, подскользнулся на проклятом паркете и чуть-чуть не расклеил носа, однако ж удержался и достал платок. Святые, какой платок! тончайший, батистовый – амбра, совершенная амбра! так и дышит от него генеральством.

Она поблагодарила и чуть-чуть усмехнулась, так что сахарные губки ее почти не тронулись, и после этого ушла. Я еще час сидел, как вдруг пришел лакей и сказал:

«Ступайте, Аксентий Иванович, домой, барин уже уехал из дому».

Я терпеть не могу лакейского круга: всегда

αλλά αν θέλετε την καταδίκη μου, σκοτώσατε με το ραφινάτο σας χέρι». Να με πάρει και να με σηκώσει. Η γλώσσα κομποδέθηκε κι είπα μόνον:

- «Όχι».

Με κύταξε, κύταξε τα βιβλία και της έπεσε το μανδήλι. Όρμησα στα τέσσερα, τσούλισα στο τρισκατάρατο παρκέτο και λίγο έλειψε να στραπατσάρω την μύτη μου. Στηρίχθηκα όπως-όπως και έπιασα το μαντήλι. Θεέ και διάβOLE! Τι μαντήλι. Αραχνούφαντο! Μύριζε, νόμιζες, αφεντίκι!

Μ' ευχαρίστησε μ' ένα χαμόγελο ελαφρό που μόλις και διαγράφηκε στα χείλη της κι έφυγε. Παρέμεινα άλλη μια ώρα, όταν κάποτε μπήκε ο λακές και διέταξε:

- «Πηγαίνετε Αυξέντη Ιβάνοβιτς, ο αφέντης έχει φύγει».

Δεν μπορώ να υποφέρω το συνάφι των υπηρετών. Ξαπλάρουν πάντα στους προθαλάμους κι ούτε κάνουν τον κόπο να σε χαιρετίσουν, τουλάχιστον γνέφοντας. Και δεν φθάνει αυτό, κάποτε ενός, από δαύτους τους μασκαράδες, του κάπνισε

σας χεράκια!» Μα, που να πάρει ο διάβολος, δεν πήγε η γλώσσα μου και είπα μονάχα:

- Όχι, δεσποινίς μου.

Εκείνη με κοίταξε, κοίταξε τα βιβλία και άφησε να της πέσει το μαντηλάκι της. Όρμησα σαν παλαβός, γλίστρησα στο καταραμένο παρκέτο και κόντεψα να χτυπήσω τη μύτη μου, τα κατάφερα όμως να ισορροπήσω και σήκωσα το μαντήλι. Παναγιά μου, τι μαντήλι ήταν τούτο! Αραχνοϋφαντο, από βατίστα! Μοσχομύριζε ολόκληρο! Θαρρείς και μύριζε αριστοκρατία!

Με ευχαρίστησε χαμογελώντας μου μόλις λιγάκι, έτσι που τα ζαχαρένια της χειλάκια δεν κουνήθηκαν σχεδόν καθόλου, και ύστερα έφυγε. Κάθισα ακόμη μια ώρα, οπότε ξαφνικά μπήκε ένας λακές και μου είπε:

- Φευγάτε, Ακσέντι Ιβάνοβιτς, ο κύριος έφυγε κιάλας από το σπίτι.

Αυτοί οι λακέδες μου κάθονται στο στομάχι. Ξαπλάρουν πάντοτε στο χολ και ούτε που κουνούν το

развалится в передней, и хоть бы головою потрудились кивнуть.

Этого мало: один раз одна из этих бестий вздумала меня, не вставая с места, потчевать табачком. Да знаешь ли ты, глупый холоп, что я чиновник, я благородного происхождения.

Однако ж я взял шляпу и надел сам на себя шинель, потому что эти господа никогда не подадут, и вышел. Дома большею частью лежал на кровати. Потом переписал очень хорошие стишки:

«Душеньки часок не видя, Думал, год уж не видал; Жизнь мою возненавидя, Лъзя ли жить мне, я сказал». Должно быть, Пушкина сочинение. Вечеру, закутавшись в шинель, ходил к подъезду ее превосходительства и поджидал долго, не выйдет ли сесть в карету, чтобы посмотреть еще разик, – но нет, не выходила.

χωρίς να σαλέψει απ' την θέση του, να με τρατάρει ταμπάκο! Μα ξέρεις, βλακόμουτρε δούλε, ότι εγώ είμαι δημόσιος υπάλληλος, ευγενής την καταγωγή;

Όπως και να 'χει, πήρα το καπέλο μου και φόρεσα μόνος το παλτό μου, επειδή οι κύριοι αυτοί ποτέ δεν το κρατούν, και απεχώρησα. Στο σπίτι μου, έμεινα κατά πολύ, τεντωμένος στο κρεβάτι. Κατοπινά αντέγραφα εξαιρετικούς στίχους:

«Μια ώρα, μακριά από εκείνη

Μοιάζει χρόνος.

Μισητή η ζωή μου

Στην απουσία της δεν το τολμώ να ζήσω.»

Μοιάζει να το 'χει γράψει ο Πούσκιν.

Το βράδι χωμένος στο παλτό μου, πήγα ίσα με τα σκαλοπάτια της Αυτού εξοχότητας και κρυφοκύταζα αρκετήν ώρα να βγει εκείνη, να καθίσει στ' αμάξι της για να την δω, ακόμη μια φορά... αλλά τίποτα... Δεν φάνηκε.

κεφάλι τους να σε χαιρετήσουν.

Και δεν είναι μόνο αυτό. Μια φορά ένα απ'αυτά τα κτήνη σκέφτηκε να με κεράσει καπνό δίχως να σηκωθεί από τη θέση του. Μα δεν το ξέρεις, ανόητε δούλε, πως είμαι δημόσιος υπάλληλος, πως είμαι ευγενικής καταγωγής;

Πήρα όμως το καπέλο μου και φόρεσα μόνος μου το παλτό μου, γιατί αυτοί οι κύριοι δε θα σου το κρατήσουν ποτέ, και βγήκα. Όταν πήγα σπίτι, πέρασα την περισσότερη ώρα ξαπλωμένος στο κρεβάτι. Μετά αντέγραφα ένα πολύ ωραίο ποιηματάκι:

Μια ώρα έχω να δω την καρδούλα μου

Νόμιζα πως είχα ένα χρόνο να τη δω

Μίσησα τη ζωή μου

Δεν μπορώ να ζήσω, είπα μέσα μου.

Πρέπει να είναι ποίημα του Πούσκιν. Το βραδάκι πήγα τυλιγμένος στο παλτό μου έξω από την πόρτα της Εξοχότητάς της, όπου περίμενα πολλή ώρα μην τύχει

Ноября 6.

Разбесил начальник отделения. Когда я пришел в департамент, он позвал меня к себе и начал мне говорить так:

- «Ну, скажи, пожалуйста, что ты делаешь?»

- «Как что? Я ничего не делаю», отвечал я.

- «Ну, размысли хорошенько! ведь тебе уже за сорок лет - пора бы ума набраться. Что ты воображаешь себе?

Ты думаешь, я не знаю всех твоих проказ? Ведь ты волочишься за директорскою дочерью! Ну, посмотри на себя, подумай только, что ты? ведь ты нуль, более ничего. Ведь у тебя нет ни гроша за душою. Взгляни хоть в зеркало на свое лицо, куды

6^η Νοέμβρη

Μ' έσκασε ο τμηματάρχης. Με το που πάτισα στο γραφείο με υποδέχθηκε με τα εξής:

- «Δεν μου λες, σε παρακαλώ, τι κάνεις;»
- Τι θα πει αυτό; Τίποτα δεν κάνω» απάντησα.
- «Για συγκεντρώσου!
- Πέρασες πλέον τα σαράντα. Καιρός να συμμαζέψεις τα μυαλά σου.

Τι φαντάζεσαι; Νομίζεις δεν γνωρίζω τις παλαβομάρες σου; Εσύ κάνεις κόρτε στην κόρη του Διευθυντού! Για καλοπρόσεξε τα μούτρα σου. Αναλογίσου τι είσαι!

Είσαι μηδενικό, τίποτα παραπάνω. Παρά τσακιστό δεν έχεις. Για βάλε την φάτσα σου στον καθρέφτη... σαν να

και βγει εκείνη, για να φύγει με το αμάξι της, ώστε να τη δω μια φορά ακόμη... μα όχι, εκείνη δε βγήκε.

6 του Νοέμβρη

Λύσσαξε από το κακό του ο τμηματάρχης μου. Όταν έφτασα στο γραφείο, με φώναξε και άρχισε να μου λέει:

- Να χαρείς, πες μου, τι είναι αυτά που κάνεις;
- Και τι κάνω; Δεν κάνω τίποτα του απάντησα.
- Σκέψου το καλά! Έχεις περάσει τα σαράντα, καιρός είναι να βάλεις μυαλό.

Τι νομίζεις πως είσαι; Λες να μην ξέρω όλα τα καμώματά σου; Φλερτάρεις την κόρη του Διευθυντή. Κοίταξε μόνο τον εαυτό σου, σκέψου μονάχα ποιος είσαι!

Είσαι ένα μηδενικό, τίποτα παραπάνω. Δεν έχεις πεντάρα τσακιστή. Μόνο να δεις τα μούτρα σου στον καθρέφτη! Πώς μπορείς να βάζεις στο νου σου τέτοιο πράγμα;

тебе думать о том!»

Черт возьми, что у него лицо похоже несколько на аптекарский пузырек, да на голове клочок волос, завитый хохолком, да держит ее кверху, да примазывает ее какою-то розеткою, так уже думает, что ему только одному все можно. Понимаю, понимаю, отчего он злится на меня.

Ему завидно; он увидел, может быть, предпочтительно мне оказываемые знаки благорасположенности. Да я плюю на него!

Велика важность надворный советник! вывесил золотую цепочку к часам, заказывает сапоги по тридцати рублей – да черт его побери!

я разве из какие-нибудь разночинцев, из портных

το παραπήρες επάνω σου...».

Αι στον κόρακα αυτουνού τα μούτρα μοιάζουν με ουρομπουκάλα φαρμακοχημείου, και στην κεφαλα του όλες κι όλες δυο σιδερωμένες τρίχες, πασαλειμμένες με ροζέττα και γι' αυτό κορδώνεται και νομίζει πως η μόστρα του έχει δικαίωμα για όλα. Καταλαβαίνω γιατί λύσσαξε μαζί μου.

Ζηλεύει. Πήρε είδηση ίσως, τις ιδιαίτερες θερμές εκδηλώσεις προς εμένα. Του ρίχνω ρογάλα!

Σπουδαία σούπα! Τμηματάρχης! Χα! Κρεμάει χρυσή καδένα στο ρολόι, και παραγγέλνει πατούμενα τριάντα ρουβλιών! Τρομάρα να του 'ρθει!

Μήπως η σκούφια η δικιά μου είναι από παρακατιανά κεφαλα; Μήπως είμαι γιός ράφτη ή κανενός δεκανέα.

Που να πάρει ο διάβολος, η δικιά του η φάτσα μοιάζει λιγάκι με μπουκαλάκι του φαρμακείου και πάνω στην κεφαλα του έχει ένα κατσαρωμένο τσουλούφι, καμαρώνει γι' αυτό και το πασαλείβει τόσο, που γίνεται σαν ροζέτα και γι' αυτό νομίζει πως σ' εκείνον μόνο επιτρέπονται τα πάντα. Καταλαβαίνω, καταλαβαίνω πολύ καλά γιατί τα έχει μαζί μου.

Με ζηλεύει: ίσως να πρόσεξε πως σε μένα προπαντός δείχνουν την εύνοιά τους. Τον γράφω στα παλιά μου τα παπούτσια!

Σπουδαία τα λάχανα, τμηματάρχης! Κρέμασε και σε μια χρυσή καδένα το ρολόι του και παραγγέλνει παπούτσια των τριάντα ρουβλιών, που να τον πάρει ο διάβολος!

Μήπως βαστάω από τίποτα παρακατιανούς; Μήπως είμαι γιος κανενός ράφτη ή κανενός υπαξιωματικού;

или из унтер-офицерских детей?

Я дворянин.

Что ж, и я могу дослужиться.

Мне еще сорок два года – время такое, в которое, по-настоящему, только что начинается служба. Погоди, приятель!

будем и мы полковником, а может быть, если бог даст, то чем-нибудь и побольше.

Заведем и мы себе репутацию еще и получше твоей. Что ж ты себе забрал в голову, что, кроме тебя, уже нет вовсе порядочного человека?

Дай-ка мне ручевский фрак, сшитый по моде, да повяжи я себе такой же, как ты, галстук, – тебе тогда не стать мне и в подметки. Достатков нет – вот беда.

Είμαι ευγενής!

Τον βαθμό σου τον φθάνω κι εγώ, γιατί όχι.

Είμαι σαρανταδύο χρόνων και σε τέτοια εποχή απ' αυτήν την ηλικία ανοίγεται η καριέρα.

Κάνε κράτει φιλαράκο!

Θα σου γίνω κι εγώ τμηματάρχης κι αν δώσει ο ύψιστος και κάτι παραπάνω.

Θα σου σεργιανίσω όνομα καλλίτερο απ' το δικό σου! Τι διάβολο; Σου καρφώθηκε στο νου, πως εκτός απ' τα μούτρα σου δεν υπάρχουν κι άλλα καθώς πρέπει;

Δώσε μου μια παλταδούρα της προκοπής, κομμένη ραμμένη στη μόδα, βάλε μου γραβαντικό σαν το δικό σου, τότε του λόγου σου δεν θ' αξίζεις την παλιοσόλα μου! Δεν περισεύει χρήμα! Αυτό είναι το κακό!

Είμαι αριστοκράτης.

Κι εγώ μπορώ να πάρω αυτόν τον βαθμό, άμα περάσουν τα χρόνια.

Είμαι σαράντα δύο χρόνων, σ' αυτή την ηλικία αρχίζει πραγματικά να κάνει κανείς καριέρα. Βάστα, φίλε μου!

Και εγώ θα γίνω συνταγματάρχης και μπορεί, αν δώσει ο Θεός, και κάτι παραπάνω.

Θα κάνω κι εγώ όνομα και καλύτερο από το δικό σου. Γιατί έβαλες στο μυαλό σου πως, εκτός από σένα, δεν υπάρχουν άλλοι τίμιοι άνθρωποι;

Δώσε μου ένα φράκο της προκοπής, ραμμένο με την τελευταία λέξη της μόδας, βάλε μου μια γραβάτα σαν τη δικιά σου και δε θ' αξίζεις φράγκο μπροστά μου. Δεν έχω εισοδήματα, αυτό είναι το κακό.

6.2.1. Σημασιολογική και μορφο-συντακτική ανάλυση του πρωτοτύπου

«Το ημερολόγιο ενός τρελού» είναι βαθιά βιογραφικό, χιουμοριστικό και τελείως δεικτικό και δραματικό. Αναδεικνύει την δίψα του σύγχρονου ανθρώπου να ανακαλύψει πως γεννήθηκε για κάτι σημαντικό, πως είναι διαφορετικός από όλους τους άλλους και την πικρή συνειδητοποίηση πως τελικά είναι ένα φτωχός και αναλώσιμος δημόσιος υπάλληλος. Παράλληλα καυτηριάζει το κοινωνικό σύστημα της εποχής, σατιρίζοντας την κόρη του Διευθυντή που θα παντρευτεί ή θαλαμηπόλο ή Στρατηγό, τα σκυλιά της πλουτοκρατίας που είναι τόσο σνομπ όταν γράφουν γράμματα το ένα στο άλλο. Καταλήγοντας στο ίσως μοναδικό καταφύγιο των υγιώς σκεπτόμενων ανθρώπων, την τρέλα.

Αναλυτικά, το παραπάνω απόσπασμα αποτελείται από τρεις ημερολογιακές καταγραφές, οι οποίες μάλιστα ενώ οι δύο πρώτες είναι συνεχόμενες ημ/νίες, η τρίτη απέχει περίπου έναν ολόκληρο μήνα: 3 και 4 Οκτώβρη, και 6 Νοέμβρη. Το κενό αυτό, δεν είναι παράδοξο⁸⁵ καθώς οδηγεί τον αναγνώστη να υποθέσει ότι δεν έγινε κάτι άξιο καταγραφής σε εκείνο το χρονικό διάστημα.

Η γλώσσα είναι απλή, όπως και η συντακτική του δομή. Ο λόγος είναι κοφτός και γρήγορος, με μικρές, σύντομες προτάσεις. Η αφήγηση είναι πρωτοπρόσωπη, καθώς πρόκειται για ημερολογιακές, βιογραφικές σημειώσεις. Παρατηρούμε συχνές εναλλαγές πλάγιου και ευθύ λόγου, κυρίως από την παράθεση ατόφιων διαλόγων από τη ζωή του ήρωα-αφηγητή. Αυτό, σε συνδυασμό με την συχνή χρήση επιφωνημάτων (Эге, господи боже мой, эх...), το ειρωνικό/σατιρικό ύφος και το δεικτικό χιούμορ, θυμίζει αρκετά θεατρικό σενάριο.

Ως προς τους ρηματικούς τύπους, είναι ελάχιστες οι μετοχές, γεγονός που στερεί από το κείμενο, λόγια χαρακτηριστικά.

Τέλος, από εννοιολογικά σχήματα λόγου, σημειώνουμε μονάχα παρομοιώσεις (ενδεικτικά: *платье на ней было белое, как лебедь*), μεταφορές (ενδεικτικά: *а как глянула: солнце, ейдбогу, солнце!*) και φυσικά, την προσωποποίηση των δύο σκύλων (Φιντέλ και Μέτζι) στο τέλος της πρώτης ημέρας καταγραφής, τα οποία όχι μόνο συνομιλούν με ανθρώπινη φωνή, αλλά καθώς αναφέρουν τα ίδια, γράφουν και γράμματα. Όσον αφορά τα δύο πρώτα, δεν εξυπηρετούν κανένα είδος λυρικότητας, τουναντίον την ρεαλιστικότερη απόδοση στα μάτια του αναγνώστη ότι πρόκειται όντως για σημειώσεις από ημερολόγιο, καθώς ο κάθε άνθρωπος γράφοντας κάτι τόσο μύχιο και προσωπικό και με την ασφάλεια που του προσφέρει το συγκεκριμένο μέσο, εκφράζεται με έντονους γλαφυρούς – πολλές φορές υπερβολικούς χαρακτηρισμούς, για πρόσωπα ή καταστάσεις που του συμβαίνουν. Τα περί μη διάθεσης λυρικότητας, ισχύουν και ως προς την προσωποποίηση, με την διαφορά ότι στόχος της είναι

⁸⁵ Τουλάχιστον τη δεδομένη στιγμή, που δεν έχει αρχίσει να γίνεται ασυνάρτητος ο λόγος του κειμένου και να υπάρχει σύγχυση.

να αρχίσει δειλά να εισάγει τον αναγνώστη στον συγκεκριμένο ψυχισμό του ήρωα-αφηγητή, ο οποίος μέχρι την στιγμή αυτή δεν έχει δείξει σημάδια αποκλίνουσας ή παράλογης συμπεριφοράς.

6.2.2. Αντιπαραθετική μελέτη μεταφρασμάτων

Αφού «ψηλαφήσαμε» τις γενικές γραμμές του πρωτοτύπου σε εννοιολογικό και μορφο-συντακτικό επίπεδο, παρουσιάζει ενδιαφέρον να αντιπαραβάλουμε τα δύο μεταφράσματα όπως παρατίθενται στον πιο πάνω πίνακα. Σκοπός της διαδικασίας αυτής, δηλαδή της σύγκρισης φρασεολογισμών, παγιωμένων και μη εκφράσεων, σχημάτων λόγου, συντακτικών δομών, πάντοτε υπό το πρίσμα της γλώσσας –στόχου (νέο-ελληνική), είναι ο εκάστοτε αναγνώστης (κυρίως ο φυσικός ομιλητής της νέο-ελληνικής) να μπορέσει να αναπτύξει μια επισταμένη κριτική αξιολόγηση και να διεξάγει δικά του συμπεράσματα για τα δύο μεταφράσματα.

Λακωνικά, εφεξής το μετάφρασμα του Ζαφειρόπουλου, θα αναφέρεται ως μετάφραση Α και της Σίνου, ως μετάφραση Β. Στο σημείο αυτό, θα ήταν χρήσιμο να αναφέρουμε ότι η Κίρα Σίνου γεννήθηκε στο Ροστόφ της Ρωσίας και έμαθε τα ελληνικά σε ηλικία 9 ετών, οπότε και ήρθε στη Ελλάδα⁸⁶. Επιπλέον, παρόλο που υπάρχει χρονολόγηση μόνο για τη μετάφραση Β (2006), θέτουμε ως κοινό παρονομαστή και στις δύο, την ελληνική γλώσσα όπως ομιλείται σήμερα, καθώς δεν παρουσιάζουν χάσματα ή ανομοιομορφίες από την επίσημη γραμματική της Νέο-ελληνικής γλώσσας.

Ξεκινώντας την αντιπαραβολή των μεταφρασμάτων, παραθέτουμε την πρώτη κιάλας φράση: *Сегодняшнего дня случилось необыкновенное приключение*, το οποίο στο Α αποδίδεται

⁸⁶ Δημοσίευσε τα πρώτα της διηγήματα στο περιοδικό *Διάπλαση των Παίδων*. Από το ίδιο περιοδικό πήρε και το πρώτο της λογοτεχνικό βραβείο. Μεγάλωσε στη Θεσσαλονίκη, όπου πήρε το απολυτήριο της Γερμανικής Σχολής, το Proficiency του Πανεπιστημίου του Cambridge στα αγγλικά και το πτυχίο της Σχολής Ξεναγών. Εκτός από τα αγγλικά και τα γερμανικά, γνώριζε πολύ καλά τα ρωσικά και τα γαλλικά. Εργάστηκε ως υπάλληλος στη ΔΕΗ, όπου η δουλειά της την έφερνε σε επαφή με παιδιά, σπουδαστές τεχνικών σχολών – πράγμα που καθόρισε τη λογοτεχνική της πορεία. Όταν παραιτήθηκε από τη ΔΕΗ, ασχολήθηκε αρχικά με λογοτεχνικές μεταφράσεις και στη συνέχεια άρχισε να γράφει δικά της βιβλία. Αντλούσε τα θέματά της από την παλαιοντολογία και την προϊστορία, από την ιστορία και τη σύγχρονη ζωή και προσπαθούσε να δώσει στα παιδιά, μέσα από κείμενα με ενδιαφέρουσα πλοκή και πολλή δράση, στοιχεία ελεγμένα γύρω από τα θέματά της. Για τα βιβλία της, όπως και για τις μεταφράσεις της, βραβεύτηκε πολλές φορές, εδώ και στο εξωτερικό. Υπήρξε τακτικό μέλος της Εταιρίας Ελλήνων Λογοτεχνών, του Κύκλου Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου, της Γυναικείας Λογοτεχνικής Συντροφιάς, της Εταιρίας Μεταφραστών Λογοτεχνίας, διαφόρων λογοτεχνικών σωματείων. Μετέφρασε πάνω από 100 βιβλία από τέσσερις γλώσσες και έγραψε 33 δικά της βιβλία. Απεβίωσε αιφνιδιαστικά το Σεπτέμβριο του 2007.

ως: (...) *κάτι αναπάντεχο*, ενώ στο Β: (...) *μια αναπάντεχη περιπέτεια*, που είναι και η ακριβής, αυτολεξεί ερμηνεία του. Ωστόσο, στην καθομιλουμένη, πιο εύστοχα λέει κανείς τη φράση όπως αποδίδεται στο Α.

Πιο κάτω: *Признаюсь, я бы совсем не пошел в департамент, зная заранее, какую кислюю мину сделает наш начальник отделения*. Πρόκειται για περίπτωση δυνητικής έγκλισης σημασίας: δεν θα έκανα κάτι, γνωρίζοντας ότι θα ισχύει κάτι άλλο. Ως προς αυτή τη συνθήκη, εγγύτερα βρίσκεται η μετάφραση Α: *Αλλά για να πούμε και την αλήθεια, δεν θα πήγαινα διόλου στο υπουργικό γραφείο, ξέροντας το πώς θα ζύνιζε τα μούτρα του ο τμηματάρχης για την αργοπορία μου*. Παρόλ' αυτά, εννοιολογικά δένει περισσότερο με το συγκεκριμένο, η Β: *Ομολογώ πως κόντεψα να μην πάω καθόλου στο γραφείο, γιατί ήξερα από πριν πόσο θα ζύνιζε τα μούτρα του ο τμηματάρχης μου, επειδή είχα αργήσει*.

Η παρομοίωση: *Ты иной раз метаешься как угорелый*, προσεγγίζεται τελείως διαφορετικά:

Στο Α, υιοθετείται μια παγιωμένη έκφραση της νεο-ελληνικής, η οποία χρησιμοποιείται για να δηλώσει ανήσυχη ψυχική κατάσταση: *Σβουρίζεις από δω και από εκεί σα να κάθεται σε πυρωμένα κάρβουνα*. Από την άλλη, στο Β, έχουμε αυτολεξεί μετάφραση της παρομοίωσης: *Γυροφέρνεις καμιά φορά σαν παλαβός*.

Συνεχίζοντας, εντοπίζουμε έναν ρωσικό φρασεολογισμό: *а там обчистит так, что только одну рубашку оставит на прокутеле*, ο οποίος μεταφράζεται ομοίως και στα δύο κείμενα και συγκεκριμένα με το μεταφραστικό ισοδύναμο της νέας ελληνικής (περίπτωση δυναμικής ισοδυναμίας), καθώς αντί για αυτολεξεί μετάφραση (δεν του άφησε παρά μόνο το πουκάμισό του), έχουμε:

Α: *κι ύστερα παστρεύει τόσο έξυπνα, εκείνον πού' ρχεται να υποβάλει αίτηση που δεν του αφήνει ούτε το σώβρακο*,

Β: *Και μετά θα καθαρίσει με τέτοιον τρόπο εκείνον που έρχεται να υποβάλλει μια αίτηση, που θα του πάρει και το σώβρακο*.

Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με άλλους δύο φρασεολογισμούς παρακάτω:

бьет ego по щекам, όπου όμως μόνο στο κείμενο Α έχουμε δυναμική ισοδυναμία: *του τις βρέχει για τα καλά*, σε αντίθεση με την αυτολεξεί απόδοση του κειμένου Β: *δίνει σκαμπίλια*. Όσον αφορά τον δεύτερο φρασεολογισμό: *у что шел проливной дождик*, έχουμε υιοθέτηση της δυναμικής ισοδυναμίας και στα δύο μεταφράσματα: Α: *γιατί έβρεχε με το τουλούμι*, Β: *γιατί έβρεχε με το τουλούμι*.

Στη φράση *я видел сам, что произнесла Меджи*, η αίσθηση της όρασης (*видел*= βλέπω) αποδίδεται μόνο στο Α: *Είδα με τα μάτια μου να προφέρει η Μέτζι*, ενώ στο Β, υιοθετείται η αίσθηση της ακοής για να περιγράψει μια εικόνα που περιλαμβάνει το στοιχείο της ομιλίας: *άκουσα με τα ίδια μου τ' αυτιά να λέει η Μέτζι*.

Στις επόμενες σειρές: *и спросили себе фунт чаю*, το μετάφρασμα Α επιλέγει τη γενική και «ασφαλή» διατύπωση: *να τις σερβίρει τσάι*, αντί της λέξη προς λέξη απόδοσης του μεταφράσματος Β, με αποτέλεσμα μια όχι και τόσο δόκιμη έκφραση στα νεο-ελληνικά: *και ζήτησαν μισό κιλό τσάι*.

Παρακάτω, ο ήρωας-αφηγητής, χρησιμοποιεί ένα είδος όρκου, προς επίρρωση των όσων ισχυρίζεται ότι είδε και άκουσε: *Да чтоб я не получил жалованья!* Το Α, με βάση τις αρχές της τυπικής ισοδυναμίας, δηλαδή με σημείο αναφοράς το πρωτότυπο, αποδίδει: *Να μην αξιωθώ να πάρω ρούβλι!*, σε ευθεία αντιπαραβολή με το Β, το οποίο χρησιμοποιεί μια φράση που μεταχειριζόμαστε όταν συμβαίνει κάτι που δεν έχουμε λόγια να περιγράψουμε/σχολιάσουμε: *Που να πάρει ο διάβολος*.

Στην περιγραφή κατεύθυνσης που ακολουθεί: *Перешли в Гороховую, поворнули в Мещанскую, оттуда в Столярную, наконец к Кокучикину мосту...*, εντύπωση προκαλεί ο διαφορετικός τρόπος μετάφρασης των ρωσικών οδών: Α: *Εκείνες πέρασαν στην οδό των Μπιζελιών, έστριψαν στην οδό των Αστών κι απ' εκεί στον Λειτουργών κι επί τέλους στη γέφυρα Κοκόσκιν...*, Β: *Εκείνες έκοψαν στην οδό Γκορόχοβαγια, έστριψαν στη Μεσάνσκαγια, από κει στη Στολιάρναγια, έφτασαν επιτέλους στη γέφυρα Κουκούσκιν...* Όπως παρατηρούμε, στο κείμενο Α, ο μεταφραστής αποδίδει τις ονομασίες, μεταφράζοντάς τις εννοιολογικά στα ελληνικά, ενώ στο Β, έχουμε την απλή φωνολογική μεταγραφή τους. Από τις δύο μεθόδους, στη συγκεκριμένη περίπτωση θα θεωρήσουμε πιο δόκιμη την μεταγραφή, καθώς ο αναγνώστης έχει στο μυαλό του ότι η ιστορία διαδραματίζεται σε κάποια άλλη χώρα και δεν έχει να κερδίσει τίποτα από την μετάφραση των οδών αυτής, από τη στιγμή μάλιστα που δεν έχουν εννοιολογικό αντίκρισμα στα ελληνικά.

Η πρόταση: *Я терпеть не могу лакейского круга*, αποδίδεται αυτολεξεί: *Δεν μπορώ να υποφέρω το συνάφι των υπηρετών*, στο μετάφρασμα Α, ενώ στο δε Β, με δυναμική ισοδυναμία, που παράλληλα χαρίζει και μια πιο παραστατική απόδοση: *Αυτοί οι λακέδες μου κάθονται στο στομάχι*. Ομοίως και αντιστοίχως και στο απόσπασμα:

тебе тогда не стать мне и в подметки, όπου Α: *τότε του λόγου σου δεν θ' αξίζεις την παλιοσόλα μου!*, και Β: *και δε θ' αξίζεις φράγκο μπροστά μου*.

Η έκφραση *Да я плюю на него!*, μια έκφραση υποτίμησης, περιφρόνησης και απαξίωσης μεταφράζεται στο κείμενο Α ως: *Τον ρίχνω ροχάλα!*, έκφραση μη δόκιμη στην καθομιλούμενη ελληνική γλώσσα, σε αντίθεση με την δυναμική ισοδυναμία του κειμένου Β που αποδίδει ο ευρέως διαδεδομένος φρασεολογισμός: *Τον γράφω στα παλιά μου τα παπούτσια!*

Τέλος, το *да черт его поберу!*, μεταφράζεται στο μεν κείμενο Α με πιο ελεύθερο νόημα ως: *Τρομάρα να του 'ρθει!*, και στο δε κείμενο Β: *που να τον πάρει ο διάβολος!*, δηλαδή με τυπική

ισοδυναμία, καθώς ταυτίζεται πλήρως νοηματικώς με το πρωτότυπο και παράλληλα έχει εύστοχη χρήση στην γλώσσα-στόχο.

6.3. Μεταφρασολογικές και φιλολογικές προσεγγίσεις με παράδειγμα το έργο του Νίκου Καζαντζάκη «Ο τελευταίος πειρασμός».

Ο Ν. Καζαντζάκης γεννήθηκε στις 18 Φεβρουαρίου του 1883 στο Ηράκλειο της Κρήτης. Αποφοίτησε από τη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, πήγε για μετεκπαίδευση στο Παρίσι, όπου κι έγινε Υφηγητής της Νομικής Σχολής. Στα πέντε χρόνια που ταξίδεψε σ' όλη την Ευρώπη έμαθε επτά ξένες γλώσσες, με εξαίρεση τα Λατινικά και τ' Αρχαία Ελληνικά, στα οποία είχε εντρυφήσει στα χρόνια που φοίτησε στο Γυμνάσιο και Πανεπιστήμιο. Συνέχισε ταξιδεύοντας στην Παλαιστίνη, την Αίγυπτο, την Κίνα, την Ιαπωνία. Στη Ρωσία έμεινε περίπου δυο χρόνια και τρεις μήνες στο Άγιον Όρος. Στα 1919 διορίστηκε Γενικός Διευθυντής στο Υπουργείο Οικονομικών από τον Βενιζέλο και τότε οργάνωσε μια αποστολή στον Καύκασο και Νότια Ρωσία, για τη μεταφορά 150.000 Ελλήνων στη Μακεδονία και Θράκη. Κατά τη γερμανο-ιταλική κατοχή έζησε σε απομόνωση στην Αίγινα, με μεγάλη στέρηση. Στα 1945, διατέλεσε για σύντομο διάστημα Υπουργός Πολιτισμού στην Κυβέρνηση Σοφούλη. Στα 1947 διορίστηκε Διευθυντής των κλασικών μεταφράσεων της Ουνέσκο, στο Παρίσι, ως εκπρόσωπος της Ελλάδας. Έπειτα όμως από ένα χρόνο αποσύρθηκε αυτοβούλως και εγκαταστάθηκε στην αρχαία ελληνική πόλη της Νότιας Γαλλίας, Αντίπαλη, για ν' αφοσιωθεί ολοκληρωτικά στη λογοτεχνία. Παντρεύτηκε δυο φορές, πρώτα με τη Γαλάτεια Αλεξίου (Καζαντζάκη) κι υστέρτα με την Ελένη Σαμίου.

Το πρώτο του βιβλίο, «Όφισ και κρίνο», κυκλοφόρησε το 1906, μα το απέσυρε αργότερα ο ίδιος. Το 1907 ταξιδεύει στη Ρώμη, έπειτα στο Παρίσι, όπου μένει τρία χρόνια και μελετά τη φιλοσοφία του Μπέρξον. Το 1910 έγραψε το μυθόδραμα «Ο Πρωτομάστορας», εγκαινιάζοντας μια καινούρια περίοδο στη ζωή του, με ταξίδια και παραμονή του έξω από την Ελλάδα. Βαθιά επηρεασμένος από τη φιλοσοφία του δασκάλου του Μπέρξον για «τη ζωτική ορμή»⁸⁷, όπως την αναπτύσσει στο κύριο φιλοσοφικό του έργο, «Δημιουργική εξέλιξη», το 1913 γράφει ο Καζαντζάκης μια μελέτη, που δημοσιεύτηκε στο «Δελτίον του Εκπαιδευτικού Ομίλου», όπου αναλύει τη φιλοσοφία του Μπέρξον. Ταυτόχρονα γνωρίζει και μελετά τις θεωρίες του Νίτσε, με κυριότερη τη θεωρία του υπερανθρώπου⁸⁸ που τον έκανε να μην πιστεύει σε καμιά μεταφυσική ελπίδα. Αργότερα θα μεταφράσει τα κύρια έργα: «Έτσι μίλησε ο Ζαρατούστρα» και «Η γέννηση της Τραγωδίας».

⁸⁷ Για περισσότερες πληροφορίες: <http://www.tovima.gr>, (δημοσίευση: 18/08/1996)

⁸⁸ Για περισσότερες πληροφορίες: <http://www.historyreport.gr>

Όπως είναι εύλογο, ένα τόσο μεγάλο έργο, απαρτίζεται από ποικίλα γνωστικά πεδία, με διαφορετικά κοινωνικά και ψυχολογικά και χρονικά επίπεδα, και με ποικίλα λογοτεχνικά είδη (έπος, θέατρο, φιλοσοφικό δοκίμιο, μυθιστόρημα, μεταφράσεις Ιλιάδας και Οδύσσειας). Ο Νίκος Καζαντζάκης συγκαταλέγεται, σε παγκόσμιο επίπεδο, στις ακραίες περιπτώσεις πνευματικών δημιουργών που παρουσίασαν ασυνήθιστα μεγάλη για τα κοινά μέτρα παραγωγικότητα, με αντίστοιχη βέβαια ποιότητα. Οι ανησυχίες και οι αναζητήσεις που διέπουν όλο το έργο του, κάλυψαν πολλές πτυχές των ανθρωπιστικών επιστημών: υπήρξε διεθνώς καταξιωμένος πεζογράφος, καινοτόμος θεατρικός και ταξιδιωτικός συγγραφέας, πραγματικός, πλην όμως αμφιλεγόμενος, ποιητής, πολύγλωσσος μεταφραστής, χαρισματικός δοκιμογράφος, ανήσυχος πολιτικός, με την ευρύτερη έννοια του όρου, θρησκευολόγος και φιλόσοφος, με αισθητικές, γλωσσικές, κοινωνικές, μεταφυσικές, παιδαγωγικές, ψυχολογικές και άλλες αγωνίες που τον κρατούσαν διαρκώς σε πυρετώδη εγρήγορση. Με λίγα λόγια, πρόκειται για μια αξιοθαύμαστη, μοναδική και ανεπανάληπτη ηγετική φυσιογνωμία, μα πάνω απ' όλα αιγιματική.

Ακολουθεί πίνακας με απόσπασμα από τις πρώτες σελίδες του «Τελευταίου Πειρασμού» στο πρωτότυπο και στις δύο μεταφράσεις των Vasiljiev A. και Lanina M

Πρωτότυπο κείμενο

Κεφάλαιο 1

Ανάλαφρο, δροσερό αγεράκι του Θεού φύσηξε και τον συνεπήρε.

Απάνωθ' του περιπλοκάδιζαν ξεφουντωμένα τ'άστρα,

Μετάφραση από τα ελληνικά: Васильев А. (2006)

Глава 1

Легкий свежий ветерок Божий подул и очаровал его.

Над головой у него извивались россыпи звезд и расцветало небо, а внизу, не тверди земной, дымились все

Μετάφραση από τα ελληνικά: Ланина М. (1998)

Глава 1

Подул ветер. Небеса разверзлись усыпанные плотным узором звезд внизу на земле остывали на земле остывали нагретые за день камни.

⁸⁹ η μπόχα: Κλειστές οι τζαμόπορτες, μύριζε ο αγέρας ανθρώπινη βόχα και φασκόμηλο (Ν.Καζαντζάκης, Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά)

⁹⁰ Αρχαίος εβραϊκός όρος: Κύριος

⁹¹ Συσηλίζει (ο νους) (ρήμα) τρεμουλιάζει η ατμόσφαιρα από τη μεγάλη άνοδο της θερμοκρασίας. Βλ. σχετικά: Μαρινάκης Θεοχάρης (2004). *Με πωξίδα ένα γλωσσάρι: Το Γλωσσάριο του Παντελή Πρεβελάκη για την Οδύσσεια του Νίκου Καζαντζάκη (Ραψωδίες Α-Κ)*. Διπλωματική εργασία στο Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

⁹² Σύνθετο ουσιαστικό, η φλέβα του βασιλιά. Βλ. σχετικά: *Το Γλωσσάριο του Παντελή Πρεβελάκη για την Οδύσσεια του Νίκου Καζαντζάκη (Ραψωδίες Α-Κ)*

⁹³ Σύνθετη μετοχή, αυτός που έχει πάρει και αντανακλά ένα ρόδινο χρώμα. Βλ. σχετικά: όπ. παρ.

⁹⁴ Την συναντούμε σε όλη την Ελλάδα (ιδιαίτερα σε Πελοπόννησο και νησιά) με τα ονόματα Φραγκοσουκιά, Αγριοσουκιά, Μπαρμπαροσουκιά, Κλαψοσουκιά, Κλαποσουκιά, Παπουτσοσουκιά, Φαραοσουκιά. Ανήκει στην οικογένεια των Κακτοειδών που περιλαμβάνει περίπου 200 φυτά. Πηγή: <http://www.herb.gr>

⁹⁵ Ετυμολογία: άλλος + σουσούμι < συσσήμιον < σύσσημον = συνθηματικό σημείο. Αυτός που έχει αλλοιωμένη, μεταβλημένη όψη: "σαν αλλοσούσουμος μου φαίνεσαι".

Πηγή: <http://www.livopedia.gr>

⁹⁶ Το πλήρωμα του карабиού. Βλ. σχετικά: όπ.παρ.

⁹⁷ Χοχλάδι=χαλίκι

⁹⁸ Κλωθογυρνών: για κάτι που στριφογυρνά επίμονα στο μυαλό μου, που με απασχολεί συνεχώς, συνήθως γιατί δεν θέλω ή δεν μπορώ να δώσω λύση ή διέξοδο.

⁹⁹ Ακανθώδης θάμνος

¹⁰⁰ Σέρνω τη σβάρνα πάνω στο χώμα//σέρνω κάποιον στο χώμα.

¹⁰¹ Κιβούρι < κιβώριον από το αραβικό / εβραϊκό *keber* (και όχι μέσω της τουρκικής, διότι ο όρος «κιβώριον» είναι ασφαλώς προγενέστερος του 15^{ου} αι.), που σημαίνει τάφος αγίου στον οποίο γινόταν προσκύνημα. Κιβούρι, ποιητικά πια, σημαίνει τάφος. Πηγή: <http://www.slang.gr/lemma>

ανθισμένος ο ουρανός, και κάτω, στη γη, άχνιζαν οι πέτρες, πυρωμένες ακόμα από τη λαύρα της μέρας

γης κι ουρανού βαθιά σιγή, καμωμένη από τις αιώνιες, πιο σιωπηλές κι από τη σιωπή, φωνές της νύχτας.

Ησυχία, γλύκα' είχε σκεπάσει τα μάτια του ο Θεός, τον ήλιο, το φεγγάρι, κι αποκοιμήθηκε.

Σκοτάδι, θά'ταν μεσάνυχτα'

κι εκεί που στοχάζονταν, συνεπαρμένος,

τι Παράδεισο είναι ετούτη, τι ερημιά! Απότομα άλλαξε ο αγέρας, βάρυνε' δεν ήταν αγεράκι πια του Θεού, παρά λιπαρή, βαριόχνοτη βόχα⁸⁹, σα ν'ασκοφυσούσε και να μάχουνταν να κοιμηθεί, και να μην μπορεί, κάτω χαμηλά, μέσα σε θρασότοπους για σε ογρά βαρικά περιβόλια, ένα θεριό ή ένα χωριό' ο αγέρας είχε γίνει πηχτός, ανησυχαστικός, ανέβαιναν χλιαρές αναπνοές από ζώα, ανθρώπους και μαλλιαρά πνέματα' και μια

еще полыхающие дневным зноем камни.

Глубокая тишина владела небом и землей — тишина, сотворенная вечными, еще более молчаливыми, чем само молчание, голосами ночи. Покой, блаженство, Бог смежил очи свои — солнце и месяц, смежил и уснул.

Темно, как в полночь...

«Как прекрасен этот мир, эта безмятежность!» — подумал очарованный.

Но едва он подумал это, как воздух вдруг переменялся, стал тяжелым. Это был уже не ветерок Божий: тучный, тяжкий смрад клубился, тщетно пытаюсь улечься где-то там внизу, среди дикой пустоши, или в обильно орошенных, плодоносных садах, напоминая своими очертаниями то ли хищного зверя, то ли селение. Воздух стал густым, будоражащим, в нем было тепловатое

Мир наполненный вечными ночными голосами был покоен и тих. Время шло к полуночи. Очи Господни-закрылись. Господь спал и молодой человек безмятежно наблюдал за пролетавшими в его голове мыслями которые тут же уносились легким ветром.

Какой покой! Какой рай! Но вот что-то переменялось. легкое божественное дуновение иссякло. Над землей начал стелиться туман тяжелых влажных испарений: будто большое животное билось и задыхалось в зарослях сырого пышного сада будто вся деревня тщетно пыталась побороть кого-то во сне. Воздух тревожно сгустился. Теплое дыхание людей животных и духов поднималось смешиваясь с острыми запахами прокисшего человеческого пота свежего хлеба и лаврового масла которым женщины умачали свои волосы.

¹⁰² Φουρφούρισμα: φουρφοур (από τον ήχο φουρ φουρ του νερού): κάνω ένα σιγανό και μονότονο θόρυβο, βγάζοντας τον χαρακτηριστικό ομώνυμο ήχο. Πηγή: <http://www.livepedia.gr>

¹⁰³ Профанώς, έχει τη σημασία του συναρμολογώ

δριμιά μυρωδιά από νιοξεφούρνιστο ψωμί κι από ξινόν ανθρώπινον ιδρώτα κι από το δαφνόλαδο που αλείφουν οι γυναίκες τα μαλλιά τους.

Ψυχανεμίζουσουν, σμίζουσουν, όμως δεν έβλεπες τίποτα'

αγάλια αγάλια τα μάτια συνήθιζαν, ξεχώριζες τώρα μέσα στο σκοτάδι σιντριβάνια χουρμαδιές, ένα ορθόκορμο, αυστηρό, πιο μαύρο από τη νύχτα, κυπαρίσσι, αναριοφύλλωτες ελιές, αγέρας τις κουνούσε κι ασημόφεγγαν μέσα στη μαυρίλα.

Κι απάνω σ'ένα πράσινο στήθωμα της γης, πεταμένα, πότε σωρούς σωρούς, πότε ξεμοναχμένα, τετράγκωνα φτωχόσπιτα, καμωμένα από νύχτα, λάσπη και τούβλο, πασαλειμμένα ασβέστη' κι απάνω στις ταράτσες, άλλα σκεπασμένα με άσπρα σεντόνια, άλλα ξέσκεπα, ένιωθες, από τη μυρωδιά κι από τη βρώμα, ανθρώπινα κορμιά να κοιμούνται.

Δεν ήταν πια ετούτη σιωπή' η μακάρια έρημη νύχτα

дыхание животных, людей, косматых духов, был резкий запах свежеспеченного хлеба, кислого человеческого пота и лаврового масла, которым умашают волосы женщины.

Приходит настороженность, ноздри начинают втягивать запахи, но разглядеть хоть что-нибудь невозможно. Постепенно глаза свыкаются с темнотой, и вот уже можно различить взмывающие вверх фонтанами финиковые пальмы, строгий, стройный, более черный, чем сама ночь, кипарис, колышущиеся в воздухе и серебристо поблескивающие в черноте редколистые маслины.

На одной из зеленых грудей земли то кучками, то порознь разбросаны прямоугольники убогих хижин, сотворенных из ночи, глины и кирпича и обмазанных известью, а на террасах — укрытые белыми простынями, а то и вовсе лишенные покровов спящие человеческие тела, присутствие которых ощутимо благодаря исходящим от них благоуханию и зловонию.

И канула в ничто тишина. Блаженный покой ночи

Ночной мрак пугал -в нем можно было ориентироваться лишь ощупью.

Но мало-помалу глаз привыкал к темноте: и вот уже проступил кипарис, чернее ночи, финиковые пальмы, раскинувшие свои ветви струями фонтана, раскачивающиеся на ветру и отливающие во мгле серебром оливы.

А дальше на живой земле были разбросаны группами и поодиночке ветхие дома слепленные из тьмы грязи и кирпича обмазанные известью.

И лишь по запаху и звукам можно было угадать спящих на крышах людей прикрытых простынями или вовсе обнаженных.

Тишина иссякла. Чистая блаженная ночь

γέμισε αγωνία’

ανθρώπινα χέρια και πόδια, που δεν έβρισκαν αναπαμό, αναδεύουνταν, στήθια αναστέναζαν, μυριοστόματες φωνές μάχουνταν να συνταχτούν, απελπισμένες, πεισματωμένες, μέσα στο βουβό θεοβάδιστο χάος’ τι λαχτάριζαν να φωνάξουν, μοχτούσαν μα δεν μπορούσαν να βρουν και κατασκορπίζονταν και χάνονταν σε ασυνάρτητα παραμιλητά.

Μα άξαφνα, καταμεσής από το χωριό, από την πιο αψηγή ταράτσα, μια κραυγή στριγγιά, σπαραχτικά, ένα σπλάγχο που σκίζονταν:

«Θεέ του Ισραήλ, Θεέ του Ισραήλ, Αδωνάι, ως πότε;» Δεν ήταν άνθρωπος, ήταν ολάκερο χωριό, που ονειρεύονταν και φώναζε, ολάκερη, με τα κόκαλα των πεθαμένων, με τις ρίζες των δένδρων, η γης του Ισραήλ. Η γης του Ισραήλ, που κοιλοπονούσε, δεν μπορούσε να γεννήσει, και φώναζε.

наполнился смятением.

Сплетаются так и не обретшие покоя человеческие руки и ноги, вздохи рвутся из грудей; исторгаемые тысячами уст голоса, отчаявшиеся и упорствующие, пытаются упорядочение зазвучать в немом, богоисполненном хаосе. Что жаждут возгласить они, к чему стремятся и чего не могут обрести, рассеиваясь и исчезая в бессвязном бормотании?

Вдруг с самой высокой террасы посреди селения раздается пронзительный, истошный, душераздирающий вопль:

- Боже Израиля, Боже Израиля, Адонаи, доколе?! Это вызывает не один человек, но все спящее и возглашающее во сне селение, вся — вплоть до покоящихся внутри нее костей усопших, до корней растущих в ней деревьев — земля Израиля. Земля Израиля, терпящая боли в утробе и вопиющая, не в силах разрешиться от бремени.

На какое-то время возвращается тишина, а затем вдруг снова раздается теперь уже исполненный упрека и гнева

насыщалась болью.

Не в силах обрести покой человеческие ноги и руки ерзали и подрагивали. Вздохи полнили груди и Но голоса таяли рассеивались и терялись в разрозненном бреде.

И вдруг с самой высокой крыши в центре деревни раздался резкий идущий из самого сердца разрывающий сердце надвое пронзительный крик.

- Бог Израиля Адонай долго ли еще ждать?!

Словно не человек но вся деревня вся земля Израиля впитавшая в себя кости умерших пронизанная корнями деревьев и покрытая истощенными полями потерявшими способность рожать взывала к Господу.

И снова после глотка тишины еще более

Κάμποση ώρα σιωπή' κι άξαφνα πάλι, μα όλο παράπονο τώρα, όλο θυμό:

«Ως πότε; Ως πότε;»

ξανακούστηκε η κραυγή να σκίζει, από τη γης στον ουρανό, τον αγέρα. Τα σκυλιά του χωριού μεταξύπνησαν κι άρχισαν να γαβγίζουν, κι οι γυναίκες απάνω στα δωμάτια τρόμαξαν και χώθηκαν μέσα στις αμασκάλες των αντρών.

Κι ο νέος που κοιμόταν κι ονειρεύονταν άκουσε μέσα στον ύπνο του την κραυγή, μετακουνήθηκε, και τ' όνειρο τρόμαξε κι έκαμε να φύγει'

το βουνό αραίωσε, φάνηκαν τα σωθικά του: δεν ήταν από πέτρα παρά από ύπνο και ζάλη'

κι η τσούρμα οι αντρακλαράδες που το ανηφόριζαν κι αδροπατούσαν άγριοι, όλο μουστάκια και γένια και φρύδια και μακριές χερούκλες, αραίωσαν κι αυτοί,

крик, рассекающий воздух от земли до самого неба:

— Доколе?! Доколе?!

Проснулись и подняли лай деревенские псы, а женщины наверху, в палатах, испуганно прильнули к держащим их в объятиях мужчинам.

Спавший и грезивший во сне юноша тоже услышал этот крик сквозь дремотное забытьё. Он шевельнулся, сновидение встрепенулось, желая исчезнуть.

Гора растаяла и явила недра свои, ибо она была сотворена не из камня, а из грезы и смятения Исполины,

целая толпа исполинов, тяжким шагом восходивших на эту гору, дикие исполины, состоящие из одних только усов, бород, бровей и огромных ручищ, таяли, росли ввысь и вширь, меняли свои очертания и растворялись скоплениями нитей, словно облака, разгоняемые сильным ветром. — еще немного, и они совсем исчезли бы в

ожесточенный и горестный крик пропорол воздух от земли до неба.

- Долго ли ждать? Долго ли?

Проснулись и залаяли деревенские собаки на пыльных плоских крышах испуганные женщины еще глубже спрятали головы под мышки своим мужьям.

Человеку снился сон. Сквозь него он услышал крик и тело его напряглось сон начал испуганно таять.

Силуэт горы размылся заколебался и проступили ее недра сотканые из сна и бреда.

Группа мужчин поднимавшихся по каменистым выступам - сплошь усы бороды брови длинные руки

μάκρυναν, φάρδυναν, μεταπλάθονταν και μαδούσαν κλωστές κλωστές, σα σύννεφα που τα ξεπαράλυσε αγέρας δυνατός’ λίγο ακόμα και θ’ αφανίζονταν ανάμεσα στα δυο μελίγγια του κοιμισμένου.

Μα πρόλαβε, βάρυνε ο νους, ξαναβούλιαξε στον ύπνο και το βουνό πάλι έπηξε όλο πέτρα, τα σύννεφα πύκνωσαν, γίνηκαν σάρκα και κόκαλα, ακούστηκαν λαχανιασμένες αναπνοές, πατήματα γοργά, κι ο κοκκινογένης ξαναπρόβαλε στην κορφή του βουνού, ξεστήθωτος, ξυπόλητος, ξαναμμένος, και πίσω του, καταχωμένη ακόμα στα κατσάβραχα, η πολυκέφαλη αγκομαχούσα τσούρμα.

Και ξαστεγάστηκε από πάνω, καλοχτισμένος, ο θόλος τ’ ουρανού, μ’ ένα μονάχα τώρα άστρο κρεμάμενο κατά την ανατολή, μεγάλο σα μια μπουκιά φωτιά.

Ξημέρωνε.

Ο νέος, ξαπλωμένος απάνω στα ροκανίδια, ανάπνεε

пространстве, заключенном между висками спящего.

Но это не успело произойти: рассудок его отяжелел и вновь канул в сновидение, гора снова затвердела, превратилась в сплошную скалу, сгустившиеся облака стали плотью и костью, послышалось прерывистое дыхание, торопливые шаги, и рыжебородый снова устремился к вершине горы. Грудь его была обнажена, он был бос и разгорячен, а за его спиной все так же карабкалась по скалам многоглавая, тяжело дышащая толпа.

И вновь сомкнулся в высях искусно возведенный небосвод, но теперь на нем была уже только одна-единственная звезда, повисшая на востоке огромным сгустком огня.

Светало.

Лежащий на опилках юноша сделал глубокий вздох: он отдышал после тяжелого трудового дня. На мгновение

- тоже начала расплываться таять пока окончательно не превратилась в разрозненные мелкие клочки словно облако рассеянное сильным ветром. Еще немного - и они исчезнут из сна.

Но вот голова снова наливается тяжестью и он снова погружается в глубокий сон. Расплывшиеся очертания вновь обретают облик горы легкие облака сгущаются образуя человеческие фигуры. Он слышит чье-то дыхание быстрые шаги и на вершине показывается рыжебородый. Хитон его распоясан он бос и взмок от пота. За ним карабкаются его задыхающиеся спутники но выступы горы пока мешают их рассмотреть.

В вышине снова раскинулся купол небес но теперь там сияет одна-единственная звезда огромная как факел.

Занимается день.

βαθιά, βαρύς ο κάματος της μέρας, αναπαύουνταν' μια στιγμή τα βλέφαρά του, λες και τα χτύπησε ο Αυγερινός, αναπετάρισαν' μα δεν ξύπνησε' τον είχε πάλι πιτήδεια συντυλίζει τ' όνειρο, νειρεύουνταν.

Ο κοκκινογένης είχε σταθεί, κουρνάριζε ο ιδρώτας από το στενό, βαθιά χαρακωμένο κούτελό του, από τις αμασκάλες του κι από τα σκέλια. Άχνιζε από το θυμό και από την τρεχάλα' έκαμε να βλαστημήσει, κρατήθηκε.

«Ως πότε, Αδωνάι⁹⁰, ως πότε;» μουρμούρισε μονάχα παραπονεμένα και κατάπτε τη βλαστήμια.

Μα η μάνητα αποκρατούσε ακόμα' στράφηκε πίσω του, ξετυλίχτηκε μέσα του, μοναστραλίσ, η μακρινή πορεία: τα βουνά χαμήλωσαν, μετασάλεψε τ' όνειρο, αφανίστηκαν οι άνθρωποι, κι ο κοιμισμένος είδε απάνω από το κεφάλι του, στο χαμηλό καλαμόπλεχτο ταβάνι, να ξεδιπλώνεται, κεντημένος αγέρας, πολύχρωμη,

ресницы его дрогнули, словно потревоженные Денницей. Но юноша не проснулся. Сон вновь легко овладел им, юноша продолжал грезить.

Рыжебородый остановился. По его узкому, изрезанному глубокими морщинами лбу, под мышками, по ногам струился пот. Он весь дымился от гнева и бега. Ему хотелось выругаться, но он сдержался.

— Доколе, Адонаи, доколе? — только и смог жалобно прошептать рыжебородый, проглотив ругательства.

Однако ярость его не улеглась. Он обернулся, и пройденный длинный путь с быстротой молнии вдруг развернулся перед его мысленным взором: горы стали ниже, видение внезапно переметнулось, люди исчезли, и юноша увидел, как у него над головой, на низком потолке из плетеного тростника распахнулась воздушной вышивкой трепетно играющая обилием цветов и узоров

Разметавшись на своей постели из древесной стружки человек глубоко дышал отдыхая после тяжелого дня. Словно услышав зов Утренней звезды он открыл на мгновение глаза но не проснулся сон сызнова осторожно обнял его.

Ему снилось что рыжебородый остановился весь в поту стекающем из подмышек струящемся по ногам и узкому веснущатому лбу. Задыхаясь не то из-за крутого подъема не то от переполнявшего его гнева он с трудом подавил проклятие и сдавленно прорычал.

- Сколько еще ждать Адонай сколько еще?

Но ярость не отпустила слепила ему глаза. Он оглянулся и вся история его народа молнией промелькнула перед его взором.

Γορα растаяла исчезли люди сон свернул в другую сторону и перед спящим развернулась вся земля

πολύπλομη, τρεμάμενη, η Γη Χαναάν.

Κατανότου, η έρημος της Ιδουμαίας συσήλιζε⁹¹ και κουνιούνταν σαν την ράχη της λιόπαρδης' πιο πέρα έπνιγε κι έπινε το φως, πηχτή, φαρμακούσα, η Νεκρή Θάλασσα'

πιο πέρα, γυροτραφισμένη με τις εντολές του Ιεχωβά, η απάνθρωπη Ιερουσαλήμ, κι έτρεχαν στα καλντερίμια της τα αίματα από τα σφαγάρια του Θεού - αρνιά και προφητάδες' πιο πέρα, η ειδωλοπατημένη, μολεμένη Σαμάρεια, μ' ένα πηγάδι στη μέση και μια βαμμένη γυναίκα που ανάσερνε νερό' πιο πέρα στην κορφή του βορρά, ηλιόχαρη, χαμογελούσα, καταπράσινη, η Γαλιλαία.

Κι από την μιαν άκρα του ονείρου ως την άλλη, ο Ιορδάνης ποταμός, βασιλόφλεβα⁹² του Θεού, που περνάει και ποτίζει, αδιαφόρετα, τις στέρφες αμμούδες και τα περιβόλια, τον Ιωάννη το Βαφτιστή και τους αιρετικούς της Σαμάρειας, τις πόρνες και τους ψαράδες

Земля Ханаанская.

На юге колыхалась изгибающаяся, словно спина пантеры, Идумейская пустыня. За ней душило и поглощало свет ядовитое Мертвое море.

Далее обращенный вспять заповедями Иеговы бесчеловечный Иерусалим, по стогнам коего струилась кровь приносимых в жертву Богу агнцев и пророков. За ним — идолопоклонствующая, заразой пораженная Самария с колодцем посредине, из которого черпала воду размалеванная женщина. За ней, на северном краю — лучезарная и улыбающаяся сочно-зеленая Галилея.

Из конца в конец видение пересекала река Иордан, кровеносная жила Божья, с равной щедростью орошая в течении своем зыбучие пески и сады, давая испить Иоанну Крестителю и еретикам самаритянским, блудницам и рыбакам геннисаретским.

Возрадовался юноша, узрев во сне своем святую землю и

Израиля на камышовом потолке его жилища. Многоцветная и трепещущая она охватила его своей благоухающей свежестью.

С юга - словно леопардовая шкура - пустыня Идумеи безжизненное и и убийственное мертвое море и над всем – Иерусалим, укрепленный со всех сторон заповедями Яхве. По его мощным улицам струилась жертвенная кровь агнцев и пророков.

Чуть дальше - грязная Самария вытоптанная женщинами. на самом севере- солнечная зеленеющая тихая Галилея.

И из конца в конец струящийся Иордан- артерия Господа без разбора питающая пустынные пески и богатые сады Иоанна Крестителя и самаритянских отступников блудниц и рыбаков Генисарета.

της Γεννησαρέτ.

Αναγάλιασε ο νέος στον ύπνο του να δει τ' άγια χώματα και τ' άγια νερά κι άπλωσε το χέρι να τ' αγγίξει' μα ολομεμιάς τρεμόπαιξε, μέσα στο χνουδωτό σκοτάδι, η Γη της Επαγγελίας, ροδοφωτισμένη⁹³ από την αυγή, καμωμένη από δροσούλα κι άνεμο και παμπάλαιο ανθρώπινο πόθο – κι έσβησε.

Κι ως έσβησε, μουγκαλιστές ακούστηκαν φωνές και βλαστήμιες, και φάνηκε να ξεπροβαίνει πάλι, μέσα από τα κατσαβραχα και τις φαραωσυκιές⁹⁴, αλλοσούσουμη⁹⁵ τώρα, αγνώριστη, η πολυκέφαλη τσούρμα⁹⁶

πώς είχαν ζαρώσει, σουφρώσει οι αντρακλαράδες, πώς κάτσιασαν, και τα γένια τους σούρνουνταν χάμω!

Αντράκια, χαμαντράκια λαχανιασμένα, ξεπνεμένα, και καθένα τους κρατούσε παράξενα σύνεργα παιδωμής – άλλοι αιματωμένα λουριά με σίδερα, άλλοι σουγγιά και βουκέντρες, άλλοι χοντρά φαρδιοκέφαλα καρφιά, τρεις κοντόκωλοι νάνοι ένα ασήκωτο σταυρό, κι ο στερνός, ο πιο παρακατιανός, ο αλλήθωρος, ένα στεφάνι από

воды святые, и простер уж было длань свою, желая коснуться их, но дрогнула вдруг в Мягком сумраке алеющая зарею Земля Обетованная, сотворенная из росы и воздуха и прадавних чаяний человеческих, дрогнула и угасла.

И едва угасла Земля Обетованная, раздались мычанию подобные голоса и ругань, и снова появилась продирающаяся сквозь скалы и заросли кактусов, но теперь уже обретшая иной облик, неведомая многоглавая толпа.

Как поистрепались, как исхудали и сморщились исполины, как жалко свисают долу их бороды! Людишки, жалкие, запыхавшиеся людишки, с трудом переводящие дыхание, каждый из которых держал в руках странные орудия пыток: кто ремни с железом, кто щипцы и стрекала, кто толстые, с широкой шляпкой гвозди, трое приземистых коротышек несли невообразимо тяжелый крест, и, наконец, последний, самый невзрачный на вид, косоглазый, — терновый венец.

Ликуя взирал во сне человек на эти святые земли и воды. Он протянул руку чтобы коснуться их но Обетованная земля сотканная из росы ветра и вековых упований свежая как роза на заре внезапно задрожала в мохнатом мраке и рассыпалась.

И стоило ей исчезнуть как он вновь услышал проклятия рев голосов и увидел людей выходящих из-за острых скал и колючего кустарника. Но как они изменились!

Как они сгорбились съежились превратившись в дрожащих карликов чьи бороды теперь волочились по земле. И каждый сжимал в руках орудие пыток. кожаные ремни обитые железом и вымазанные кровью ножи стрекала толсте гвозди с плоскими шляпками. Трое уродцев с огромными задницами несли массивный тяжелый крест а замыкал процессию косоглазый коротышка с терновым

αγκάθια.

Ο κοκκινογένης έσκυψε, τους κοίταξε και κούνησε με καταφρόνια την χοντροκόκαλη κεφάλα:

«Δεν πιστεύουν, γι' αυτό κάτσιασαν δεν πιστεύουν, γι' αυτό τυραννιέμαι...» τον άκουσε ο κοιμισμένος να συλλογίζεται. Άπλωσε τη μαλλιαρή χερούκλα:

- Κοιτάχτε! Έκαμε κι έδειξε κάτω τον κάμπο, πνιμένο στην πρωινή πάχνη.

- Δεν βλέπουμε τίποτα, καπετάνιο σκοτάδι.

- Τίποτα! Δεν πιστεύετε το λοιπόν;

- Πιστεύουμε, καπετάνιο, πιστεύουμε, γι' αυτό σε ακολουθούμε' μα δε βλέπουμε τίποτα.

- Κοιτάχτε πάλι!

Σα σπαθί κατέβασε τη χερούκλα του, έσκισε την πάχνη, φάνηκε ο κάμπος' μια γαλανή λίμνη χαμογέλασε και

Рыжебородый наклонился, посмотрел на них и презрительно покачал массивной головой.

- Не веруют, потому и сил у них не хватает... Не веруют и потому я должен мучиться... — услышал спящий слова, которые тот произнес, словно размышляя вслух.

Рыжебородый вытянул вперед волосатую ручищу.

— Смотрите! — указал он вниз, на укутанное утренним туманом поле.

— Ничего не видно, атаман... Темно...

— Не видно?! Стало быть, вы не веруете?!

— Веруем, атаман... Веруем, потому и идем за тобой, но там ничего не видно...

— Посмотрите еще раз!

Ручища рыжебородого опустилась, словно мечом разрубив туман, и показалась равнина. С улыбкой и сиянием просыпалось голубое озеро, раздвигая дымку.

венцом в руках.

Рыжебородый смотрел на них и лицо его брезгливо подергивалось. Спящий понимал его мысли.

"Они не верят. Вот почему они вырождаются вот где корень моих страданий. Они не верят".

- Смотрите! - он протянул свою огромную волосатую руку указывая вниз где расстилалась долина покрытая седым утренним туманом.

- Ничего не видно там темно!

- Ничего не видите? Так почему же тогда вы не верите?

- Мы верим. Только потому и следуем за тобой. Но мы ничего не видим.

- Смотрите снова!

Опустив руку словно меч он схватил туман и сдернул его с долины. Голубое озеро пробудилось и

γυάλισε, αναμέριζε την πάχνη, ξυπνούσε. Μέσα στα σπαρτά, κάτω από τις χουρμαδιές κι ολούθε στα χοχλαδερά⁹⁷ γυρόλιμνα, μεγάλες φωλιές αυγά, χωριά και χωριουδάκια, ασπρολογούσαν.

- Εκεί είναι! Έκαμε ο μπροστάρης κι έδειξε ένα μεγάλο χωριό μέσα στις πρασινάδες.

Тρεις ανεμόμυλοι από πάνω του είχαν κιόλα ανοίξει πρωί πρωί τις φτερωτές τους και γύριζαν.

Στο σιταρομελάχρινο υπνωμένο πρόσωπο του νέου χύθηκε ξάφνου τρόμος. Κούνησε το χέρι του να διώξει τ' όνειρο που 'χε καθίσει απάνω στα βλέφαρά του και τα κλωσούσε' έβαλε όλη του τη δύναμη να ξυπνήσει, όνειρο είναι, συλλογίστηκε, να ξυπνήσω, να γλιτώσω.

Μα τα χαμαντράκια τον κλωθογύριζαν⁹⁸ πεισματικά, δεν ήθελαν να φύγουν'

κι ο αγριόθωρος κοκκινογένης κουνούσε τώρα φοβεριστικά το δάχτυλό του κατά το μεγάλο χωριό του κάμπου και τους μιλούσε:

Среди посевов, под пальмами и всюду на округлых заводях белели, словно яйца в просторных гнездах, большие и малые села.

— Он там! — сказал предводитель, указывая на утонувшее в зелени большое село.

Три ветряные мельницы уже распахнули над ним спозаранку свои крылья и вращали ими.

По пшенично-смуглому лицу спящего юноши вдруг пробежал испуг. Он повел рукой, силясь прогнать сновидение, отягощавшее ресницы. Изо всех сил он старался проснуться.

«Это всего лишь сон, — думал юноша. — Вот сейчас я проснусь и буду в безопасности».

Но упорно кружившие вокруг него людишки не желали исчезать.

Свирепого вида рыжебородый указал пальцем на большое селение посреди равнины и сказал:

засияло как только с него сорвали покрывало тумана. Деревушки и селеньица раскинувшиеся на его берегах покрытых галькой и колосющимися полями засверкали белизной под финиковыми пальмами словно гнезда полные яиц.

Он там! - вскричал предводитель указывая на большую деревню окруженную зелеными лугами.

На лице спящего внезапно отразился ужас. Сон повис на самых кончиках ресниц и человек ожесточенно начал тереть глаза чтобы прогнать его изо всех сил пытаясь проснуться.

"Это сон - повторял он- я должен проснуться и тогда я спасен". Но карлики продолжали назойливо витья вокруг не желая исчезать.

Рыжебородый что-то говорил им угрожающе указывая пальцем на деревню лежащую в долине.

- Εκεί είναι! Εκεί μέσα ζει και κρύβεται, φοράει κουρέλια, περπατάει ξυπόλητος, κάνει το μαραγκό, καμώνεται πως δεν είναι αυτός, για να γλιτώσει' μα πού θα μας πάει! Τον πήρε το μάτι του Θεού, απάνω του, παιδιά!

Ανασήκωσε την πατούσα του να πάρει φόρα, μα ανακρεμάστηκαν, από τα πόδια του κι από τα μπράτσα του, τα χαμαντράκια' κατέβασε πάλι την πατούσα.

- Πολλοί οι κουρελήδες κι οι ξυπόλυτοι, καπετάνιο, πολλοί οι μαραγκοί' δώσε σημάδι ποιός είναι, πώς είναι, πού είναι, να τον γνωρίσουμε' αλλιώς δεν κινούμαι' να το ξέρεις, καπετά-νιο, δεν κινούμε, κουρασθήκαμε.

- Θα τον αρπάξω στην αγκαλιά μου να τον φιλήσω' να το σημάδι. Ομπρός τώρα, δρόμο' και σιγά, μη φωνάζετε' την ώρα ετούτη κοιμάται, το νου σας, μη ξυπνήσει και μας φύγει' στ' όνομα του Θεού, απάνω του, μωρέ παιδιά!

— Он там! Там он живет, скрываясь от людей. Носит рубище, ходит босой, выдает себя за плотника, делая вид, будто он вовсе не он, чтобы спастись, но от нас ему не уйти! Око Божье узрело его! Хватай его, ребята!

Рыжебородый оторвал уж было от земли ногу, чтобы рвануться вперед, но гут людишки повисли у него на руках и ногах, и огромная стопа вновь уперлась в землю.

— Оборванцев и босых много, атаман, и плотников тоже много. Дай нам знак, кто он, как он выглядит, где он находится, — мы должны узнать его, иначе с места не сдвинемся. Мы устали.

— Я схвачу его в объятия и поцелую — это и будет вам знак. А теперь — вперед, в путь! И не поднимайте шума: сейчас он спит, смотрите же, не разбудите его, не то он улизнет. Во имя Бога хватай его, ребята!

- Он там! Он прячется там босой одетый в лохмотья прикидывается плотником. Он хочет спастись улизнуть от нас! Но это у него не пройдет. Господь уже увидел его! За ним парни!

И рыжебородый дал знак спускаться но карлики окружили его со всех сторон не давая сделать не шагу.

- Многие одеты в лохмотья сотник многие босы да и плотник в этой земле не один. Скажи нам каков он где живет чтобы мы могли лучше распознать его. А иначе с места не тронемся - сил больше нет.

- Я прижму его к сердцу и расцелую - так узнаете вы его. А теперь вперед бегом! Но будьте осторожны не кричите! Он сейчас спит. Смотрите чтобы он не проснулся раньше времени и не улизнул от нас. Во имя Господа парни за ним!

- Απάνω του, καπετάνιο! Μονοφώναξαν τα χαμαντράκια κι ανασήκωσαν τις φαρδιές πατούσες να κινήσουν.

Μα ένας λιγνός, αλλήθωρος, καμπουράκος, αυτός που κρατούσε το αγκάθινο στεφάνι, αρπάχτηκε από ένα ασπάλαθο⁹⁹, αντιστάθηκε:

- Δεν πάω πουθενά! Φώναξε, βαρέθηκα. Πόσες νύχτες Τον κυνηγούμε; Πόσες χώρες και χωριά πατήσαμε; Μετράτε: Πήραμε αράδα τα Μοναστήρια των Εσσαίων στην

έρημο της Ιουδαίας, πατήσαμε τη Βηθανία, όπου κατασκοτώσαμε άδικα τον κατομοίρη το Λάζαρο, φτάσαμε στον Ιορδάνη, μα μας έδιωξε ο Βαφτιστής, δεν είναι, λέει, αυτός Εκείνος που ζητούμε, να φύγουμε!

Φύγαμε, μπήκαμε στην Ιερουσαλήμ, ψάξαμε στο Ναό, στα παλάτια του Άννα, του Καϊάφα, στα χαμώγια των Γραμματοφαρισαίων, κανένας! Όλοι άτιμοι, πόρνοι, ψεύτες, κλέφτες, φονιάδες, φύγαμε. Προσπεράσαμε πλάλα την αφορεσμένη Σαμάρεια, φτάσαμε στη Γαλιλαία, πήραμε σβάρνα¹⁰⁰ τα Μάγδαλα, την Κανά, την Καπερναούμ, τη Βηθσαϊδά. Ψάχναμε από καλύβι σε

- Хватай его, атаман! - в один голос закричали людишки; и уж было изготвились снова мерить дорогу широкими стопами, но тут один из них — худощавый, косоглазый и сутулый, тот, что держал терновый венец, — вдруг запротестовал, ухватившись за дрок.

-Никуда я не пойду! - закричал он. - Надоело! Сколько уже ночей мы охотимся за ним! Сколько земель и селений прошли! Помните! Мы обыскали все обители ессеев в Иудейской пустыне, были в Вифании, где преступно убили злополучного Лазаря, пришли на Иордан, но там Иоанн Креститель сказал нам, что он не Тот, кого мы ищем, и прогнал нас.

Мы снова отправились в путь, пришли в Иерусалим, искали его во Храме, во дворце Анны и Каиафы, в лачугах фарисеев-книжников, но тщетно! Повсюду нам попадались только нечестивцы, распутники, обманщики, воры да убийцы. Мы обшарили отверженную Самарию, побывали в Галилее, прочесали Магдалу, Кану, Капернаум, Вифсаиду, обыскали каждую хижину, каждый челнок, нам попадались самые что ни на есть

- За ним! - с готовностью завопили карлики.

И лишь тощий косо горбун который нес терновый венец завизжал вцепившись в колючий куст.

Я никуда не пойду. Я сыт по горло! Сколько ночей мы уже ищем его? Сколько деревень мы миновали? Посчитайте. в пустыне Идумейской мы обшарили все обители ессеев мы прошли через Вифанию где чуть до смерти не замучили бедного Лазаря дошли до Иордана и Иоанн Креститель прогнал нас сказав. "Я не Тот кого вы ищите убирайтесь вон!"

Мы пошли дальше и добрались до Иерусалима где обыскали Храм дворцы Анны и Каиафы дома книжников и фарисеев. никого! Мы снова отправились в путь. Мы прошли через Самарию и дошли до Галилеи. За один день мы миновали Магдалу, Кану, Капернаум, Вифсаиду. Переходя от дома к дому мы искали самого праведного избранного Богом.И каждый раз найдя мы кричали:

καλύβι, από καϊκι σε καϊκι, βρίσκαμε τον πιο ενάρετο, τον πιο θεοφοβούμενο.

«Εσύ'σαι», του φωνάζαμε, «τι κρύβεσαι; Σήκω να σώσεις τον Ισραήλ!» Κι αυτός έβλεπε τα σύνεργα που κρατούσαμε, τον έπιανε τρομάρα, κλοτσούσε και σκλήριζε: «Δεν είμαι! Δεν είμαι!» και ρίχνουνταν στο κρασί, στα χαρτιά, στις γυναίκες, μεθούσε, βλαστημούσε, πόρνευε, για να δούμε πως είναι αμαρτωλός, δεν ήταν Εκείνος που ζητούμε, να γλιτώσει...

Καπετάνιο, να με συμπαθάς, μα κι εδώ τα ίδια θα πάθουμε' του κάκου Τον κυνηγούμε, δε θα Τον βρούμε' ακόμα δεν γεννήθηκε.

- Άπιστε Θωμά, έκαμε ο κοκκινογέννης και τον άρπαξε από το σβέρκο και τον κρατούσε κάμποση ώρα κρεμάμενο ανάερα και γελούσε' άπιστε Θωμά, μου αρέσεις!

Στράφηκε στους συντρόφους:

добродетельные и богобоязненные.

«Наконец-то мы нашли тебя! — зывали мы к ним. — Что же ты прячешься? Иди спасать Израиль!» Но те с ужасом смотрели на орудия пыток в наших руках, шарахались от нас и вопили: «Это не я! Не я!» — и набрасывались на вино, на карты, на женщин, напивались допьяна, сквернословили, прелюбодействовали, желая на деле доказать, что перед нами грешник, а вовсе не Тот, кто нам нужен, и тем самым спастись...

Прости, атаман, но то же ожидает нас и здесь: мы зря охотимся за Ним, нам не найти Его, ибо Он еще не родился.

— Фома неверующий, — сказал рыжебородый, схватил говорившего за шиворот, оторвал от земли и, держа его так, приподнятым, засмеялся. — Молодец, Фома неверующий!

Затем рыжебородый обернулся к товарищам:

— Он — наше стрекало, а мы — рабочая скотина, так

"Ты - Мессия что же ты прячешься? Вставай и спаси Израиль!" Но как только он видел что у нас в руках у него в жилах застывала кровь. Он начинал упираться плеваться и кричать: " Это не я не я!" - бросался в распутство пьянство и разврат только чтобы избавиться от нас. Он напивался богохульствовал и прелюбодействовал - только чтобы убедить нас что он - грешник и не Тот кого мы ищем... Увы сотник но и там внизу нас ждет то же самое. Мы напрасно ищем. Мы не найдем Его: Он еще не родился.

Рыжебородый схватил горбуна за загривок и поднял в воздух.

- Ах ты Фома неверующий - рассмеялся он - люблю я тебя Фома! Мы - скот. Он - стрекало.

И он повернулся к остальным:

- Είναι η βουκέντρα, εμείς τα βόδια τα καματερά' αφήστε τον να μας αγκυλώνει, να μην ησυχάσουμε ποτέ μας!

Στρίγγλιξε ο σπανός, πονούσε' ο κοκκινογένης τον ακούμπησε κάτω στη γης. Γέλασε πάλι, σβάρνισε γύρα τους αλλοσούσουμους συντρόφους:

- Πόσοι είμαστε; είπε' δώδεκα' ένας από την κάθε φυλή του Ισραήλ. Διαόλοι, αγγέλοι, αντράκια, χαμαντράκια, όλες οι γένες και οι αποβολές του Θεού, διαλέγετε και παίρνετε!

Είχε κέφι' τα στρογγυλά γερακίσια μάτια του στραφτάλιζαν, άπλωσε τη φούχτα, έπιανε ένα ένα, από τον ώμο, με θυμό, με τρυφεράδα, τον περιεργάζονταν στον αγέρα, γελούσε' τον άφηνε, έπιανε άλλον:

пусть же он колет нас, ни на миг не давая покоя!

Плешивый человечиска завизжал от боли.

Рыжебородый опустил его на землю и снова засмеялся, обводя взглядом своих столь непохожих друг на друга товарищей.

— Сколько нас? — заговорил он. — Двенадцать. По одному от каждого колена Израилева. Дьяволы, ангелы, людишки, человечиски, порождения и выродки Божьи, решайтесь же наконец — и за дело!

Он был в приподнятом настроении, его круглые соколиные глаза сверкали. Вытянув вперед руку, рыжебородый поочередно опускал ее каждому на плечо, с гневом, с нежностью пристально вглядывался в лицо, смеялся и переходил к следующему:

— Вот ты, скряга и язва, загребущий и вечно сущий Абрамчик! И ты, молодчина, болтун и пустозвон! И ты,

- Так пусть же Он бьет нас пусть колет дабы мы не успокаивались.

Лысый Фома вопил от боли.

Рыжебородый смеясь опустил его на землю и снова обратился к своей разношерстной компании:

- Сколько нас? Двенадцать - дьяволы ангелы бесы и недоноски - все порождения и выкидыши Господни. Берите свою поклажу. Вперед!

Он был в хорошем настроении его круглые ястребиные глаза поблескивали. Протянув свою огромную лапищу с грубоватой лаской он начал подталкивать своих спутников по одному приподнимая их изучая с ног до головы и вновь опуская смеясь на землю.

- Ты - сизоносый скряга хапуга бессмертный сынок Авраама... А ты - сорвиголова болтун обжора... А ты - набожный молокосос:

- Γεια σου, τσιγκούνη, φαρμακομύτη, αρπαχτονύχη, αθάνατε Αβραμίκο. Κι εσύ, παλικαρά, φαφλατά και φαταούλα. Κι εσύ, θεοφοβούμενε και φοβητσιάρη’

δεν κλέφτεις, δε μοιχεύεις, δε σκοτώνεις, γιατί φοβάσαι’ όλες σου οι αρετές είναι θυγατέρες του φόβου.

Κι εσύ, γαϊδουράκι αγαθό, που σε σπάζουν στο ξύλο κι αντέχεις’ αντέχεις στην πείνα, στη δίψα, στο κρύο, στο βούρδουλα’ δουλευταράς, αφιλότιμος, σαγανογλείφτης’ όλες σου οι αρετές είναι θυγατέρες της φτώχειας. Κι εσύ, παμπόνηρη αλεπού, που στέκεσαι απόξω από τη σπηλιά του λιόντα, του Ιεχωβά, και δεν μπαίνεις.

Κι εσύ, πρόβατο αγαθό, που ακολουθάς το Θεό με το δράμι’

θεοταβερνιάρη, που κερνάς τους ανθρώπους Θεό και μεθούν και σου ανοίγουν το πουγγί τους και την καρδιά τους, θεοκατέργαρε.

трус и святоша, который не ворует, не прелюбодействует, не убивает, потому что боится, все твои добродетели — дочери страха!

И ты, кроткий ослик, которого охаживают дубиной, а он все сносит — сносит и голод, и жажду, и холод, и побои, — работяга, лишенный самолюбия, и блюдолиз, все твои добродетели — дочери нужды! И ты, хитрющая лиса, выжидающая у входа в пещеру, где устроил себе логово лев — Иегова!

И ты, добрый агнец, с бляением семенящий за Богом, которому предстоит сожрать тебя!

И ты, шарлатанствующий сын Левита, богопродавец, за гроши продающий Бога, кабатчик от Бога, Богом же потчующий людей, которые хмелеют и распахивают перед тобой и кошель и душу, мошенник Божий!

ты не убиваешь не крадешь и не изменяешь жене и все только потому что ты боишься. Все твои добродетели - дети страха...

И ты простодушный осел полудохлый от побоев: ты тащишь и тащишь свою поклажу несмотря на голод жажду холод и кнут.

Трудолюбивый и самоотверженный ты готов кормиться чужими объедками. Все твои добродетели - дети бедности... И ты хитрая лиса: ты стоишь перед логовом льва вратами Яхве и предпочитаешь не входить туда...

А ты - наивная овечка: блеешь и следуешь за Господом который так и норовит сожрать тебя...

А ты - сын левита шарлатан богопродовец

Κι εσύ, μοχθηρέ, παθιασμένε, σκληροτράχηλε ασκητή,
που θωράς το πρόσωπό σου και πλάθεις το Θεό
μοχθηρό, παθιασμένο και σκληροτράχηλο, και πέφτεις
και τον προσκυνάς, γιατί σου μοιάζει.

Κι εσύ που άνοιξε η ψυχή σου σαράφικο, κάθεται στο
κατώφλι, βουτάς το χέρι στη σακούλα, ελεείς το φτωχό,
δανείζεις το Θεό, κρατάς κατάστιχο και γράφεις – τόσες
πεντάρες έδωσα ελεημοσύνη στον τάδε, την τάδε μέρα,
την τάδε ώρα' και παραγγέλνεις να σου βάλουν στο
κιβούρι¹⁰¹ σου το κατάστιχο, να το ανοίξεις μπροστά
στο Θεό, να κάμετε λογαριασμό, να εισπράξεις τ'
αθάνατα μιλιούνια.

И ты, горемычный злопыхатель, твердолобый подвижник,
глядящий на собственный лик и сотворяющий Бога по
своему подобию злопыхателем, горемыкой и тупицей,
чтобы поклоняться ему, ибо он схож с тобой!

И ты, чья душа распахнута настежь, словно лавка
ростовщика, а сам ты сидишь у ее порога, запускаешь
руку в мешок, выдаешь бедняку милостыню, раздавая так
Бога в долг и записывая при этом в учетной книге:
«Выдана милостыня, на столько-то грошей, такому-то,
такого-то числа, в таком-то часу», — ты еще потребуешь
положить учетную книгу вместе с собой в могилу, чтобы
открыть ее перед Богом, вместе с ним подвести итог и
взыскать миллионы в вечной жизни.

И ты, лгун, болтун, пустомеля, нарушающий все заповеди
Божьи, воруя, прелюбодействуя, убивая, чтобы затем
проливать слезы, бить себя в грудь и воспевать свои
прегрешения под звон кифары, — ты, умник, четко уяснил

торгующий им за серебряник мошенник
подносящий Господа как вино своим покупателям
чтобы они подвыпили и раскошелились ты - плут из
плутов!..

Α ты - злобный самодовольный аскет: ты глядя на
собственную физиономию лепишь лицо Господа
такого же злобного и самодовольного как ты сам. Α
потом ты падаешь ниц и молишься ему лишь потому
что он похож на тебя...

И ты чья бессмертная душа открыта как лавка
менялы: ты сидишь на пороге и раздаешь
милостыню проходящим беднякам все аккуратно
записывая в свою расчетную книгу: сегодня подал
столько-то денариев дал их тому-то и тому-то в
такой-то и такой-то день в такой-то и такой-то час.
Ты уже и завешание написал чтобы эту книгу
положили вместе с тобой в гроб дабы ты мог
открыть ее перед Господом представить свой отчет
и получить миллионы бессмертия...

Α ты - лжец и болтун: ты пренебрегаешь всеми
заповедями Господа - ты убиваешь крадешь и
распутничаешь а потом рыдаешь бьешь себя в грудь

Κι εσύ, ψεύτη, λογά, παραμυθά, που πατάς όλες τις εντολές του Θεού, κλέβεις, μοιχεύεις, σκοτώνεις, κι ύστερα βάζεις τα κλάματα, στηθοδέρνεσαι, ξεκρεμάς την κιθάρα και κάνεις τραγούδι την αμαρτία' κατέχεις, τετραπέρατε, πως όλα τα συχωρνάει στον τραγουδιστή ο Θεός, γιατί ψοφάει για τραγούδι.

Κι εσύ, μυτερή βουκέντρα στα καπούλια μας, Θωμά, κι εγώ, εγώ, η ζουρλοπαντιγέρα, που πήραν αέρα τα μυαλά μου, παράτησα τη γυναίκα μου και τα παιδιά μου και ζητώ το Μεσσία! Όλοι μαζί, διάλοιοι, αγγέλιοι, αντράκια, χαμαντράκια, όλοι χρειάζονται στο μεγάλο μας σκοπό, απάνω του, μωρέ παιδιά!

Γέλασε, έφτυσε στις απαλάμες του, άπλωσε τις ποδάρες:

- Απάνω του, μωρέ παιδιά, φώναξε πάλι και πήρε τρέχοντας τον κατήφορο κατά τη Ναζαρέτ.

Άνθρωποι και βουνά καπνός ήταν και χάθηκαν, γέμισαν τα κοιμισμένα βλέφαρα ανονείρευτο σκοτάδι' και πια, στον απέραντο ύπνο, δεν ακούγονταν παρά βαριές,

Себе, что Бог эсе прощает певцу, ибо сам Он без ума от песен.

И ты, острое стрекало в нашем заду, Фома, и сам я, уמוπομραচিতелный стяг, уτративший рассудок, бросивший жену свою и детей своих и отправившийся на поиски Мессии! Давайте же все вместе — дьяволы, ангелы, людишки, человечиски, ибо все нужны для нашей великой цели, - давайте же схватим его, ребята!

Он засмеялся, поплевал на руки, распрямил громадные ножищи.

-Хватай его, ребята! - снова закричал рыжебородый и пустился бегом вниз с горы к Назарету.

Люди и горы расплылись дымкой и исчезли, сонные зеницы наполнились тьмой, лишенной сновидений, и уже ничего не было слышно в необъятном сне, кроме тяжелого топота ножищ, попирающих гору и

и взяв пластирь переκλαδύvαешь свои грехи на музыку. Хитрая бестия уж кому-кому но тебе-то известно что Господь многое прощает певцам...

И ты Фома наше стрекало...И я я: безумный наивный полудурок. Во имя того чтобы найти Мессию я бросил жену и детей. И все мы - дьяволы ангелы бесы недоноски - все мы плоть и кровь нашего дела!.. Вперед же ребята!

Он снова засмеялся поплевал на руки и тронулся в путь.

- За Нем ребята! - прокричал он еще раз пустившись бегом по склону горы ведущему к Назарету.

Горы и люди обратились в дымку и рассеялись. В

φαρδιές πατούσες, που κλοτσούσαν το βουνό και κατέβαιναν.

Η καρδιά του κοιμισμένου χτυπούσε δυνατά: «Έρχονται! Έρχονται!» ακούστηκε σπαραχτική φωνή, μέσα στο σπλάγχο του. «Έρχονται!» Τινάχτηκε, έτσι του φάνηκε μέσα στον ύπνο του, έβαλε τον πάγκο της δουλειάς του δυναμάρι στην πόρτα κι απάνω του σώριασε όλα του τα σύνεργα — ροκάνες, πλάνες, πριόνια, σκεπάρνια, σφυριά, βιδολόγους, κι ακόμα ένα ασήκωτο σταυρό, που μαστόρευε τις μέρες εκείνες' κι ύστερα θηκάρωσε πάλι μέσα στα ροκανίδια και στα πελεκούδια και περίμενε.

Παράξενη ησυχία, ανησυχαστικά, πηχτή, πνιχτή, δεν ακούγονταν η ανάσα του χωριού, μήτε του Θεού' τα πάντα, κι ο δαίμονας ακόμα ο ακοίμητος, είχαν βουλιάξει μέσα σε σε τρίσβαθο σκοτεινό ξεροπήγαδο — ύπνος ήταν ετούτο, θάνατος, αθανασία, Θεός; Ο νέος τρώμαξε' είδε τον κίντυνο, έβαλε όλη του τη δύναμη, άπλωσε το χέρι να πιάσει το λαιμό του που πνίγονταν και ξύπνησε.

устремляющихся Долю.

Сердце спящего учащенно забилося. «Они идут сюда! Идут! — кричала в отчаянии его душа. — Идут!»

Он встрепенулся — так ему показалось во сне — поспешно вытолкал столярный верстак за дверь, свалил на него все свои инструменты — большие и мощные рубанки, пилы, тесла, молотки, отвертки и, наконец, невообразимо тяжелый крест, над которым он трудился последние дни, — затем снова забился в опилки и стружки и стал ждать.

Станный покой — тревожный, сжатый, давящий, в котором не было слышно не только дыхания селения, но и дыхания Бога. Все, в том числе и бодрствующий демон, погрузилось в неизмеримо глубокий, темный, пересохший колодец. Сон ли, смерть ли, бессмертие или же Бог — что это было? Юноша испугался: он почувствовал приближение опасности, собрал все свои силы, поднес руку к горлу, в котором уже прерывалось дыхание, — и проснулся.

глазах спящего потемнело. Его бесконечный сон кончался хотя шаги спукавшихся все еще были слышны.

Сердце его бешено колотилось изнутри рвался крик: "Они идут! Они идут!" Вскочив в страхе (по крайней мере так ему показалось во сне) он начал заваливать дверь всем что попадалось под руку - скамьей инструментами деревянными брусками гвоздями и огромным крестом над которым он сейчас работал. Затем он снова упал на сружку и щепки и затаился.

Странная тревожная тишина повисла в комнате - плотная и удушливая. Звуки исчезли - он не слышал ни людей ни Господа. Словно темный бездонный пересохший колодец всосал в себя все даже бдительного дьявола. Сон ли это? Смерть ли бессмертье Господи? В ужасе из последних сил человек попытался ухватиться за тонущий во всем

Ήταν μουσκίδι στον ιδρώτα' δε θυμόταν από τ' όνειρο τίποτα' ετούτο μονάχα: πως κάποιος τον κυνηγούσε' ποιος; Ένας; Πολλοί; Άνθρωποι; Δαίμονες; Δε θυμόταν. Έστησε το αυτί του, αφουκράστηκε' πολύστηθη, πολύψυχη ακούγονταν τώρα, στη σιγαλιά της νύχτας, η ανάσα του χωριού' κάπου κάπου ένα δέντρο φουρφούριζε¹⁰², ένα σκυλί βάβιζε λυπητερά, μια μάνα, στην άκρα του χωριού, νανούριζε αργά, παθητικά, το μωρό της...

Γεμάτη γνώριμα, αγαπημένα θροητά κι αναστενάγματα ήταν η νύχτα, η γης μιλούσε, ο Θεός μιλούσε, κι ο νέος γαλήνεψε' μια στιγμή είχε φοβηθεί πως απόμεινε ολομόναχος στον κόσμο.

Δίπλα, από το χαμώι, όπου κοιμόνταν οι γονέοι του, ακούστηκε αγκομαχητή η ανάσα του γερο-κυρού του' δεν μπορούσε ο δόλιος να κοιμηθεί, στράβωνε κι ανοιγοκλειούσε πάλι, με μόχτο πολύ, το στόμα του, να μιλήσει' χρόνια τυραννιέται να βγάλει ανθρώπινη φωνή,

Он был весь в поту. Из всего сновидения запомнилось только, что кто-то преследовал его. Но кто? Был ли этот кто-то один или же преследователей было много? Были ли это люди или демоны? Он не помнил.

Юноша напряг слух, прислушался. Теперь в спокойствии ночи было слышно исходящее из множества грудей и множества душ дыхание селения. Где-то шелестело дерево, жалобно скулила собака, а на самом краю села мать, медленно, надрывно убаюкивала младенца...

Ночь была полна хорошо знакомых, дорогих сердцу шорохов и вздохов. Молвила земля, молвил Бог, и юноша утихомирился. На мгновение ему стало страшно: казалось, что он остался один-одинешенек на всем белом свете.

Из стоявшей рядом лачуги, где спали родители юноши, донеслось тяжелое дыхание престарелого отца. Бедняга не мог уснуть: С мучительными усилиями он раскрывал и вновь смыкал уста, пытаясь заговорить. Годами терпит он эту муку, не в силах произнести членораздельно слова, лежит в постели разбитый параличом и тщетно пытается совладать с собственным языком. От натуги он исходит потом, изо рта у него текут слюни, и лишь изредка после

этом рассудок и спастись и - проснулся.

Он весь вспотел. Из сна ничего не помнил. Только пожалуй одно - его кто-то ловил. Но кто?.. Он не мог вспомнить. Насторожившись он прислушался. В тишине ночи слышалось дыхание деревни - дыхание многих душ. Жалобно пролаяла собака во дворе зашумело дерево. Нежно и монотонно в дальнем конце деревни мать укачивала своего ребенка...

Ночь была полна шорохов и шепотов которые он так хорошо знал и любил. Вот говорит земля вот ей отвечает Господь и мало-помалу человек обретает покой. На мгновение он даже испугался что остался на земле один-одинешенек.

Из соседней комнаты где спали родители донеслось прерывистое дыхание отца - несчастный старик не мог заснуть. Он выворачивал губы упорно раскрывая и закрывая рот в надежде что оттуда прольется слово. Уже много лет он мучил себя

μα ανακάθεται στο στρώμα του παράλυτος, δεν μπορεί να παίζει τη γλώσσα του' ιδρώνει, μάχεται, τρέχουν τα σάλια του, και κάπου κάπου, ύστερα από φοβερόν αγώνα, συλλαβιστά, απελπισμένα, καταφέρνει ν' αρμολογήσει¹⁰³ μια λέξη, μια μονάχα, πάντα την ίδια: Α-δω-να-ϊ! Αδωναϊ, τίποτα άλλο, Αδωναϊ... Κι ως ξεστομίσει τον ακέραιο ετούτο λόγο, ησυχάζει μιαν ώρα, δυο ώρες' κι ύστερα τον ξαναπιάνει η αγωνία κι αρχίζει πάλι ν' ανοιγοσφαλνάει το στόμα.

- Εγώ φταίω... Εγώ φταίω... μουρμούρισε ο νέος και τα μάτια του βούρκωσαν' εγώ φταίω...

Άκουγε ο γιος μέσα στην ήσυχη νύχτα την αγωνία του κυρού του και τον κυρίεψε κι αυτόν αγωνία, κι άρχισε, ανήθελά του, ν' ανοιγοσφαλνάει κι αυτός το στόμα και να ιδρώνει.

Έκλεισε τα μάτια, αφού κράζουνταν τι έκανε ο γεροκύρης του, να το κάνει κι αυτός, αναστέναζε κι έβγαζε απελπισμένες άναρθρες κραυγές μαζί του – κι απάνω εκεί τον ξαναπήρε ο ύπνος.

страшного напряжения, уже придя в отчаяние, он все же собирает по слогам одно, всего лишь одно и неизменно одно и то же слово: «А-до-на-и! Адонаи», — и ничего больше... «Адонаи»... Когда уста его выдавливают это слово полностью, он успокаивается. На час-другой... Затем волнение снова овладевает им, снова шевелятся губы.

- Это моя Вина... Это моя вина... - Прошептал юноша, и глаза его наполнились слезами. - Моя...

В спокойствии ночи сын ощутил смятение отца и ему самому передалось это смятение: невольно он тоже стал шевелить ртом и обливаться потом.

Он закрыл глаза, прислушиваясь, что делает престарелый отец, чтобы и самому делать то же самое, стонал и вместе со стариком в отчаянии издавал громкие нечленораздельные звуки, пока сон снова не овладел им.

Но лишь только сон овладел им, дом вдруг содрогнулся, верстак зашатался, инструменты и крест свалились наземь, дверь распахнулась настежь, и на пороге вырос во

таким образом стараясь выдавить из себя звук человеческой речи. Но парализованное тело не слушалось.

Снова и снова он заставлял себя потеть и пуская слюни и иногда после отчаянных усилий ему удавалось произнести одно слово по слогам - только одно слово всегда одно и то же: "А-до-най". Адонай. И больше ничего - только Адонай...И произнеся его он успокаивался на пару часов пока жажда речи снова не охватывала его и он не начинал снова бороться с языком...

- Это моя вина... моя - пробормотал человек и глаза его наполнились слезами. Слыша в ночной тишине мучения отца сын тоже переполнялся мукой и принимался непроизвольно открывать и закрывать рот.

Он прислушивался к звукам доносившимся из-за стены чтобы самому повторить все что проделывал отец и поддержать его невероятные усилия. Вместе со стариком он вздыхал беспомощно издавал беззвучные крики пока снова не погрузился в сон.

Κι ως τον ξαναπήρε ο ύπνος, τράνταξε το σπίτι, έγειρε ο πάγκος, κύλησαν κάτω σύνεργα και σταυρός, η πόρτα άνοιξε κι ορθώθηκε απάνω στο κατώφλι, θεόρατος, χαχαρίζοντας, με ανοιχτές τις αγκάλες, ο κοκκινογένης.

Έσυρε φωνή ο νέος και ξύπνησε.

весь свой огромный рост хохочущий, с раскрытыми объятьями рыжебородый.

Но не успел он заснуть как дом задрожал скамья инструменты крест - все чем была забаррикадирована дверь рухнуло на пол дверь распахнулась и на пороге показался рыжебородый.

Огромный он хохотал и протягивал руки.

Человек закричал и проснулся.

6.3.1. Σημασιολογική Ανάλυση Πρωτοτύπου

«Εξαρτάται απ το ανάστημα του παρατηρητή, απ το εύρος του ψυχικού και του πνευματικού του ορίζοντα, αλλά και από το πόσο διεισδυτική ιστορική ματιά διαθέτει¹⁰⁴».

Το λεξιλόγιο και η γλώσσα του Καζαντζάκη είναι κοινώς παραδεκτό πως χρήζουν συστηματικής μελέτης. Ωστόσο, στο σημείο αυτό και κάτω από το πρίσμα αυτής της μεγάλης δυσκολίας και ευθύνης, θα επιχειρηθεί μια συνοπτική νοηματική ανάλυση, του συγκεκριμένου αποσπάσματος από το έργο του Καζαντζάκη.

Τον Καζαντζάκη, όπως και κάθε μεγάλο λογοτέχνη, τον κατέτρεχε η «αγωνία» του λόγου, η ανεύρεση των κατάλληλων λέξεων και εκφράσεων για να δώσει σάρκα και οστά στις σκέψεις που τον βασάνιζαν. Ο λόγος του είναι γρήγορος, ζωντανός, νευρικός, με την αυστηρή παράταξη των γεγονότων. Η γλώσσα του, από την άλλη μεριά, είναι ανάμεικτη από ποιητικά και πεζά στοιχεία, από ιδιωματικά του κρητικού ιδιώματος και κοινά, από στοιχεία που έχουν σημασιολογική διαφάνεια κι από άλλα που ανήκουν σε ειδικούς και απόμερους τομείς της ιδιωματικής γλωσσικής ζωής και είναι δύσκολο να αποκρυπτογραφηθούν.

Το πρόβλημα των ποιητικών λέξεων είναι ένα μικρό μέρος από το πρόβλημα των λέξεων, κι αυτό με την σειρά του μικρό μέρος από το πρόβλημα του λόγου. Και φυσικά, δεν είναι μόνο οι λέξεις, είναι και οι σημασίες τους οι ιδιωματικές, είναι και οι γραμματικοί τύποι που συνυφαίνονται με τις λέξεις. Οι ιδιωματικές λέξεις ιδιαίτερα, η προέλευσή τους και οι κατηγορίες στις όποιες ανήκουν, επίθετα, ουσιαστικά, ρήματα, επιρρήματα, ο τομέας της ζωής από τον οποίο είναι παρμένες, ναυτικός, ψαράδικος, ποιμενικός, γεωργικός, σπιτικός, αφηρημένες ή συγκεκριμένες, η σωστή ή μεταφορική χρήση τους.

Το πάθος του συγγραφέα για τη γλώσσα δεν ήταν μόνο πρακτικό, αλλά και θεωρητικό. Μια από τις μεγαλύτερες αγάπες του Νίκου Καζαντζάκη στη ζωή του, εκτός από τα ταξίδια, ήταν η διαρκής πάλη με την Ελληνική γλώσσα. Από την αρχή της λογοτεχνικής του πορείας επέλεξε αποφασιστικά τη Δημοτική, την οποία θα δουλεύει μέχρι το τέλος της ζωής του ιδιόρρυθμα μόνος του με μεγάλο πάθος. Δουλεύει με λεξικά, συλλέγει διαλεκτικές λέξεις, γυρίζοντας περιοχές όλης της Ελλάδας και αναζητά γλωσσικό υλικό σε παλαιότερα κείμενα.

Αποθησαυρίζει διαρκώς λέξεις, επεμβαίνει και τις μετουσιώνει συναισθηματικά και νοηματικά, φέρνει στα έργα του τα αποτυπώματα της εποχής του, τα ίχνη της ελληνικής φυλής, τη ντοπιολαλιά της Κρήτης. Ως αποτέλεσμα είναι μια γλώσσα – σε σημαντικό βαθμό-επινοημένη, που αποτελεί το εργαλείο του, το μεγάλο κλειδί για του κόσμου το αίνιγμα, μια γλώσσα λαϊκή και γι' αυτό επαναστατική. Και ταυτοχρόνως ένας απολύτως στιβαρός λόγος που μπορεί να κάνει το φανταστικό υπαρκτό, να αποδώσει στις λέξεις ψυχή. Χρήσιμα

¹⁰⁴ Εφημερίδα Καθημερινή, Αφιέρωμα: *Νίκος Καζαντζάκης: ένας άνθρωπος*, Επιμέλεια: Κωστής Γιούργος (επιμ.), 2/11/1997, σελ. 2-32

εργαλεία στον σκοπό αυτό, τα διάφορα καλολογικά στοιχεία και σχήματα λόγου¹⁰⁵ που απαντώνται στον ρητορικό και ποιητικό λόγο και τα οποία χρησιμοποιεί αφειδώς. Αναλυτικά, σε διάσπαρτα σημεία του κειμένου συναντάμε παρομοιώσεις, όπως: «κι η τσούρμα οι αντρακλαράδες ... μαδούσαν κλωστές κλωστές, σα σύννεφα που τα ξεπαράλυσε αγέρας δυνατός», και παρακάτω «μ'ένα μονάχα τώρα άστρο..., μεγάλο σα μια μπουκιά φωτιά». Συνεχίζοντας, διακρίνουμε μεταφορές και αλληγορίες. Ενδεικτικά και αντίστοιχα αναφέρουμε «τα σύννεφα πύκνωσαν, γίνηκαν σάρκα και κόκαλα», και πιο κάτω «Κι εσύ που άνοιξε η ψυχή σου σαράφικο». Τέλος, οι αρκετές προσωποποιήσεις («η γης του Ισραήλ που κοιλοπονούσε», ... «και τ' όνειρο τρόμαξε κι έκαμε να φύγει) και το σχήμα συνεκδοχής («η ανάσα του χωριού...»), αντί για «η ανάσα των χωριανών») σε συνδυασμό με τη συνταγή ενεργητικών ρημάτων με άψυχα ουσιαστικά, ολοκληρώνουν με περισσότερη έμφαση την παραστατική περιγραφή των εικόνων.

Με τον τρόπο αυτό, η γλώσσα παραμένει αμετάβλητη, ενστικτώδης, εικονική, υπερβολικά σύντομη, λογική και φυσική. Οι ιδιότητες αυτές αποδίδονται, στις περισσότερες θρησκείες, στη θεϊκή καταγωγή της ομιλίας. Εν ολίγοις, αποδέχεται πλήρως την άποψη που διατύπωσε ο Saussure¹⁰⁶, ότι η κατ' εξοχήν γλώσσα είναι ο προφορικός λόγος, τον οποίο παρομοιάζει με τη ζωντανή παρουσία του ατόμου, ενώ ο γραπτός λόγος ισοδυναμεί με τη φωτογραφία του, έχει όμως το μεγάλο πλεονέκτημα να ξεπερνά το φράγμα του χώρου και του χρόνου.

6.3.2. Μορφο-συντακτική Ανάλυση Πρωτοτύπου

Από συντακτικής πλευράς, το πρωτότυπο κείμενο κάθε άλλο παρά υπακούει στο βασικό τρίπτυχο: υποκείμενο-ρήμα-αντικείμενο. Χαρακτηρίζεται από πιο χαλαρή¹⁰⁷ δομή (από άποψη κανόνων), περιλαμβανόμενη από μεγάλα διαστήματα προτάσεων (μακροπερίοδος λόγος), τα οποία τεμαχίζονται με διάφορα σημεία στίξης. Συχνότερα γίνεται χρήση του κόμματος και της άνω τελείας, η οποία έχει σχεδόν εξαλειφθεί πλέον από τον γραπτό λόγο των ημερών μας και εξυπηρετεί περισσότερο μια πιο εκτεταμένη παύση στον προφορικό λόγο. Λόγω αυτού του χαρακτηριστικού, απουσιάζουν οι συμπλεκτικοί σύνδεσμοι και οι συγκολλητικές εκφράσεις, χαρίζοντας αυτομάτως ένα πιο λογοτεχνικό περίγραμμα (ασύνδετο σχήμα). Ο λόγος αποτυπώνεται με ελάχιστες κύριες προτάσεις που ολοκληρώνονται με πολλές περισσότερες δευτερεύουσες επεξηγηματικές. Γίνεται εκτεταμένη χρήση σύνθετων λέξεων, κυρίως παρμένες από το κρητικό ιδίωμα, μεγάλη μερίδα εκ των οποίων έχουν ως

¹⁰⁵ Περισσότερες πληροφορίες για τα σχήματα λόγου, βλ. Συλλογικό έργο (1970). *Εκθέσεις δημοτικού-γυμνασίου-ανωτέρων σχολών*, Εκδόσεις: Παγουλάτος, Αθήνα

¹⁰⁶ Πηγή: Saussure Lectures on General Linguistics.htm

¹⁰⁷ Στο σημείο αυτό, θα ήταν σκόπιμο να αναφερθεί ότι και στα ρωσικά, η βασική συντακτική δομή είναι παρόμοια με τη νεοελληνική, ωστόσο διακρίνεται από την ίδια ευχέρεια να αποκλίνει από τα στεγανά αυτά, όπως και η νεοελληνική, συχνότατα μάλιστα.

πρώτο συνθετικό το πρόθημα θεο-, γεγονός που εξυπηρετεί όχι μόνο εμφατικό σκοπό, αλλά σχηματίζει έννοιες με μεγαλύτερη και εντονότερη διάσταση. Θα μπορούσε να πει κανείς, ότι λανθάνει κάποιο είδος σύγκρισης σε σχέση με κάτι αφηρημένο που αιωρείται νοηματικώς. Για παράδειγμα, ο επιθετικός προσδιορισμός: «θεοβάδιστο χάος» (σελ. 57), αποδίδει στον υπερθετικό βαθμό τη ζοφερή εικόνα που επιθυμεί να μας περιγράψει ο Καζαντζάκης. Οι σύνθετες όμως λέξεις που προαναφέραμε, δεν αφορούν μόνο επίθετα και ουσιαστικά, αλλά και τον κύριο, αν όχι τον καθολικό όγκο των πολυπληθών ρημάτων. Είναι εντυπωσιακό, πως στο ίδιο κείμενο ενυπάρχουν ταυτόχρονα πολλά επίθετα και πολλά ρήματα, πόσο μάλλον αν είναι και σύνθετα. Ολοκληρώνουν γλαφυρά και παραστατικά το σημαινόμενο του κειμένου και μαρτυρούν την ακόρεστη διάθεση του δημιουργού να ανακαλύπτει και να παρουσιάζει με καμάρι νέες λέξεις. Το εξέφρασε εναργώς ο Μπαμπινιώτης: «Αν ο Παλαμάς ήταν λεξιπλάστης, ο Καζαντζάκης ήταν λεξιθήρας και λεξισυλλέκτης».

Ως προς την αφηγηματική τεχνική, παρατηρείται η πλέον διακριτική παρουσία του αφηγητή, με έναν συνδυασμό τριτοπρόσωπης αφήγησης και περιγραφής. Οι χρόνοι των ρηματικών τύπων εναλλάσσονται από ενεστώτα σε παρατατικό¹⁰⁸ και το αντίστροφο, πράγμα που εξυπηρετεί τον εγκιβωτισμό μιας ιστορίας μέσα στην βασική με την μορφή ενός ονείρου, που βλέπει ο πρωταγωνιστής. Στο σημείο αυτό, είναι σκόπιμο να γίνει αναφορά και στα πρόσωπα-ήρωες του κειμένου, οι οποίοι δεν παρουσιάζονται ονομαστικώς, αλλά χαρακτηρίζονται με κάποιους επιθετικούς προσδιορισμούς που επαναλαμβάνεται σ' όλο το απόσπασμα¹⁰⁹. Επιπλέον, οι διάλογοι μεταξύ τους, κάθε άλλο παρά κοφτοί και συνεχείς είναι, αφού διακόπτονται διαρκώς από περιγραφές του σκηνικού μέσα στο οποίο λαμβάνουν χώρα. Εντύπωση επίσης προκαλούν οι κλητικές προσφωνήσεις (*Θεέ του Ισραήλ, Καπετάνιο, Αδωνάι, Άπιστε Θωμά* κ.ά.) υπό ερωτηματικό πάντα πρίσμα που αποθέτουν ένα νευρώδικο ρυθμό στον κυρίαρχο ευθύ λόγο. Συνεχίζοντας την γρήγορη ανάγνωση του κειμένου, κάνει αίσθηση η πλειοψηφία παθητικών ρημάτων και μετοχών, γεγονός που τονίζει τη δράση/ενέργεια του ίδιου του ρήματος και δημιουργεί μια πιο έμμεση διατύπωση του λόγου.

6.3.3. Αντιπαραθετική μελέτη μεταφρασμάτων

Αφού αποδομήσαμε το πρωτότυπο κείμενο σε σημασιολογικό και γραμματικό επίπεδο, είναι σκόπιμο να αναφερθούμε στα δύο μεταφράσματα όπως παρατίθενται στον πιο πάνω πίνακα, αντιπαραβάλλοντάς τα ακριβώς στα δύο αυτά επίπεδα. Με την διαδικασία αυτή, στόχος μας δεν είναι η ανάδειξη της καλύτερης μετάφρασης, ούτε ποια εκπλήρωσε με μεγαλύτερη

¹⁰⁸ Πράγμα ενδιαφέρον, καθώς ο πλέον συνηθισμένος παρελθοντικός χρόνος αφήγησης είναι ο αόριστος και όχι ο παρατατικός.

¹⁰⁹ Διευκρινίζουμε ξανά, ότι η ανάλυση αφορά αποκλειστικά το απόσπασμα που παρατέθηκε παραπάνω και όχι το έργο αρθροιστικά.

εγγύτητα το σημαινόμενο του πρωτοτύπου. Αντιθέτως, με στοχευμένη σύγκριση φρασεολογισμών, παγιωμένων εκφράσεων, σχημάτων λόγου, συντακτικών δομών, πάντοτε υπό το νομοτελειακό πρίσμα της γλώσσας –στόχου (ρωσική), ο εκάστοτε αναγνώστης θα είναι σε θέση να βγάλει τα δικά του συμπεράσματα.

Χάριν συντομίας, εφεξής το μετάφρασμα του Vasiljev (Васильев), θα αναφέρεται ως μετάφραση Α και της Lanina (Ланина), ως μετάφραση Β. Επίσης, επειδή η χρονολόγησή τους δεν ξεπερνά δεκαετία (2006 και 1998 αντιστοίχως), λαμβάνουμε ως κοινό παρονομαστή και στις δύο, τη ρωσική γλώσσα όπως ομιλείται έως και σήμερα.

Γενικώς, η μετάφραση Α είναι πιο περιγραφική και παραστατική, με πιο απλή συντακτική δομή, υιοθέτηση πλάγιου λόγου όπου υπάρχει και στο πρωτότυπο, σε αντιδιαστολή με την λακωνική, αλλά περιεκτική μετάφραση Β, με την χρήση πολλών μετοχών, επιφωνημάτων, παρομοιώσεων. Μολονότι, παρατηρούμε πιο γενική και αόριστη διατύπωση, , πιο μικρές, κοφτές και επεξηγηματικές προτάσεις. Και στις δύο, γίνεται εκτεταμένη χρήση τόσο τροπικών επιρρημάτων που ενδυναμώνει τον τρόπο εκτέλεσης των όσων δηλώνει το ρήμα, όσο και αντωνυμιών, οι οποίες συντελούν στον τρόπο που εισάγεται η νέα πληροφορία.

Ειδικότερα, απομονώνοντας φράσεις και φρασεολογισμούς και από τα δύο μεταφράσματα, σε αντιπαραβολή πάντοτε με το πρωτότυπο, εξάγονται ενδιαφέρουσες πληροφορίες. Συγκεκριμένα, η φράση *μέσα στο βουβό, θεοβάδιστο χάος*, αποδίδεται στο μετάφρασμα Α *в немом, богоисполненном хаосе*, ακολουθεί πλήρως δηλαδή τη συντακτική και νοηματική δομή της δευτερεύουσας πρότασης, με τον σύνθετο επιθ. προσδιορισμό *богоисполненном*, να μεταφέρει *εναργώς την έννοια του θεοβάδιστου*. Ομοίως, στο μετάφρασμα Β η φράση *в этом пошпанном Господом хаосе*, έχει την ίδια συντακτική δομή, με προθετική πτώση δηλ., συνοδευόμενη με την παθητική μετοχή *пошпанном* (περπατημένος) και το ουσιαστικό *Господом* στην οργανική πτώση, σε θέση ποιητικού αιτίου, προτείνει μια πιο περιφραστική απόδοση.

Παρακάτω, η μεταφορά *ένα σπλάχνο που σκίζονταν*, στο μετάφρασμα Α δεν αποδίδεται καθόλου, εν αντιθέσει με το Β που χρησιμοποιεί την επιθ. μετοχή *разрываются* στο ουσιαστικό *сердце*, και αμέσως εκφράζει την καρδιά που σπαράζει .

Η παρομοίωση *σα σύννεφα που ξεπαράλυσε αγέρας δυνατός*, και στα δύο μεταφράσματα κρατά το σχήμα της παρομοίωσης, μα το τροπικό επίρρημα *словно*, και την ίδια σύνταξη (παθητική μετοχή) με τη μόνη διαφορά στην χρήση του ρήματος, τα οποία ωστόσο είναι συνώνυμα:

Α: *словно облака, разгоняемые сильным ветром*, Β: *словно облако рассеянное сильным ветром*

Η αλληγορία *τα σύννεφα πύκνωσαν, γίνηκαν σάρκα και κόκαλα*, στο κείμενο Α μεταφράζεται αυτολεξεί *сгустившиеся облака стали плотью и костью*, στο κείμενο Β όμως, *облака*

сгущаются образуя человеческие фигуры: η σάρκα και τα κόκαλα, μεταφέρθηκαν ως *ανθρώπινες φιγούρες*, που νοηματικά εκπληρώνουν εξίσου τον στόχο του πρωτοτύπου.

Στη φράση *ειδωλοπατημένη, μολεμένη Σαμάρεια*:

Στο Α κείμενο, όπως και σε προηγούμενες φράσεις, ακολουθείται ως παντίερα το πρωτότυπο με χρήση μετοχής και επιθέτων, σκιαγραφώντας τους ιδιαίτερους χαρακτηρισμούς: *идолопоклонствующая, заразоу пораженная Самария*, Αντ'αυτού, στο Β ακολουθείται η λακωνική, ελλιπής πρόταση *грязная Самария*, με μοναδικό επίθετο, το επίθετο *βρώμικη*.

Παρακάτω, *βασιλόφλεβα του Θεού*, στο Α: *кровеносная жила Божья*, παρατηρούμε αυτολεξεί μετάφραση (το αιμοφόρο αγγείο του Θεού), χωρίς ωστόσο να αποδίδει το πρώτο συνθετικό της λέξης *βασιλόφλεβα*. Το Β από την άλλη, με την μετάφραση *артерия Господа*, εκφράζει με έμφαση την «υψηλή» έννοια που είχε στο μυαλό του ο δημιουργός του πρωτοτύπου, τη δεδομένη στιγμή.

Ακόμη μία παρομοίωση *σα σπαθί κατέβασε τη χερούκλα του*, μεταφέρεται και στα δύο μεταφράσματα με το αντίστοιχο σχήμα λόγου, με τη διαφορά ότι στο Β, έχουμε πάλι πιο απλή, ενεργητική σύνταξη. Αξιοσημείωτη είναι και η επιλογή του μεγεθυντικού «Ручища» στο κείμενο Α, σε πιστή αντιστοιχία με το πρωτότυπο:

Α: *Ручища рыжебородого опустилась, словно мечом*, Β: *Опустив руку словно меч*.

Παρακάτω, η μεταφορά *μεγάλες φωλιές αυγά, χωριά και χωριουδάκια, ασπρολογούσαν*, αποδίδεται και στα δύο μεταφράσματα με το σχήμα της παρομοίωσης: Α: *словно яйца в просторных гнездах, большие и малые села*, Β: *Деревушки и селеньица ... словно гнезда полные яиц*.

Η φράση *Στο σιταρομελάχρινο υπνωμένο πρόσωπο του νέου*, μεταφράζεται αυτολεξεί στο κείμενο Α: *По пшенично-смузлому лицу спящего юноши*, ενώ στο Β, παρατηρούμε μια πιο λακωνική προσέγγιση, χωρίς να αποδίδεται καθόλου ο σύνθετος επιθετικός προσδιορισμός «σιταρομελάχρινο»: *На лице спящего*.

Συνεχίζοντας, την ανάγνωση του πρωτοτύπου, συναντάμε το *Μονοφώναξαν τα χαμαντράκια*, η απόδοση του οποίου έχει ενδιαφέρον αν εστιάσουμε στην λέξη χαμαντράκια. Με δεδομένο ότι ο Καζαντζάκης την χρησιμοποιεί για να χαρακτηρίσει άντρες που υστερούν σε αντρεία και παλληκαριά, θα λέγαμε ότι η λέξη *людишки* του Α κειμένου, πλησιάζει ερμηνευτικά το πρωτότυπο σημαινόμενο, καθώς είναι μια λέξη με αρνητική χροιά που σημαίνει τα ανθρωπάκια. Αντιθέτως, στο Β η λέξη *карлики* (=άνοι), αναφέρεται στο πραγματικό ανάστημα ενός ανθρώπου, μεταφράζοντας κυριολεκτικά – και ίσως κάπως άστοχα- το πρώτο συνθετικό της λέξης χαμαντράκια (χάμω=κάτω χαμηλά):

Α: *в один голос закричали людишки*, Β: *с готовностью завопили карлики*.

Ένα παράδειγμα πλάγιου λόγου *μα μας έδωξε ο Βαπτιστής, δεν είναι, λέει, αυτός Εκείνος που ζητούμε, να φύγουμε!*, στο κείμενο Α ακολουθεί τη συντακτική δομή του πλάγιου λόγου με ειδική πρόταση: *но там Иоанн Креститель сказал нам, что он не Тот, кого мы ищем, и прогнал нас*, ενώ στο Β έχουμε αμιγώς ευθύ λόγο: *... Иоанн Креститель прогнал нас сказав. "Я не Тот кого вы ищете уберитейтесь вон!"*

Πιο κάτω, Προσπεράσαμε πιλάλα την αφορεσμένη Σαμάρεια, φτάσαμε στη Γαλιλαία, πήραμε σβάρνα τα Μάγδαλα, οι δύο φρασεολογισμοί μεταφράζονται στο κείμενο Α με στατικά ρήματα και τον επιθετικό προσδιορισμό *отверженную* (=περιθωριακός), πράγμα που δεν συμβαίνει στο Β, καθώς έχουμε ρήματα κίνησης και απουσία επιθετικού προσδιορισμού στη Σαμάρεια:

Α: *Мы обшарили отверженную Самарию, побывали в Галилее, прочесали Магдалу*, Β: *Мы прошли через Самарию и дошли до Галилеи. За один день мы миновали Магдалу.*

Ο φρασεολογισμός *ρίχνουνταν στο κρασί*, προσδίδει την έννοια της υπερβολής και της κατάχρησης της πράξης που περιγράφει. Στο Α μετάφρασμα, *и набрасывались* (=όρμησαν) *на вино*, γίνεται αυτολεξεί απόδοση, περιγράφοντας την ένταση της ενέργειας, αλλά ίσως όχι τόσο εύστοχα την κατάχρηση όπως γίνεται με έμμεσο τρόπο στο Β μετάφρασμα: *бросался в распнутство пьянство* (=ρίχνομαι σε ανήθικη-ακόλαστη μέθη). Έπειτα, ένας άλλος φρασεολογισμός αρκετά διαδεδομένος στη νέα ελληνική με διάθεση επίσπευσης λήψης αποφάσεων, κινήσεων κλπ: *διαλέγετε και παίρνετε!*, αφενός στο Α υιοθετείται το μεταφραστικό ισοδύναμο *решайтесь же наконец — и за дело!*, και αφετέρου στο Β, με τον ρωσικό φρασεολογισμό *Берите свою поклажу*, που σημαίνει: ο καθένας να πάρει/να αναλάβει το μερίδιό του, την λεία του. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι και οι δύο προσεγγίσεις, εκπληρώνουν τον στόχο τους.

Στις επόμενες σειρές, αν αποδομήσουμε το χωρίο *θεοταβερνιάρη, που κερνάς τους ανθρώπους Θεό και μεθούν και σου ανοίγουν το πουγγί τους και την καρδιά τους, θεοκατέργαρε*, και μελετήσουμε τις δύο μεταφράσεις: Α: δογοπροдавец, *за гроши продающий Бога, кабатчик от Бога, Богом же потчующий людей, которые хмелеют и распахивают перед тобой и кошель и душу, мошенник Божий!*,

Β: δογοπροдавец торгующий им за серебреник мошенник подносящий Господа как вино своим покупателям чтобы они подвыпили и раскошелились ты - плут из плутов!.., συνάγουμε αξιοσημείωτες παρατηρήσεις για τα υπογραμμισμένα μέρη. Αρχικώς, η όμοια επιλογή απόδοσης της λέξης «θεοταβερνιάρη», η απόδοση της φράσης «κερνάς τους ανθρώπους θεό» στο κείμενο Β, όπου παρομοιάζεται ο Θεός με κρασί, και τέλος η μετάφραση της λέξης «θεοκατέργαρε», που στο Α σημαίνει ο απατεώνας του Θεού, ενώ στο Β ο πιο απατεώνας από τους απατεώνες, ερμηνεία που προσεγγίζει περισσότερο την έμφαση που θέλει να δώσει το συνθετικό θεο, στη συγκεκριμένη ορολογία.

Στην πρόταση η ζουρλοπαντιγέρα, που πήραν αέρα τα μυαλά μου, το κείμενο Α μεταφράζει τον χαρακτηρισμό ζουρλοπαντιγέρα αποδομώντας τα συνθετικά του και βρίσκοντας νοηματικώς τα αντίστοιχα στη ρωσική. Επιπλέον, τον φρασεολογισμό «παίνουν τα μυαλά μου αέρα», τον μεταφράζει ως χαμένη λογική: *υμοпомрачительный стяг, утративший рассудок*. Αντιθέτως το Β, αρκείται σε μια ελλειπτική πρόταση, που εντυπώνει λακωνικά το σημαινόμενο του πρωτοτύπου: *безумный наивный полудурок*.

Άλλο ένα παράδειγμα της λακωνικής γραφής του μεταφράσματος Β: *В глазах спящего потемнело*, έναντι του Α: *сонные зеницы наполнились тьмой, лишённой сновидений*, είναι η πρόταση: *γέμισαν τα κοιμισμένα βλέφαρα ανονείρευτο σκοτάδι*.

Στην επιρρηματική πρόταση *σε τρίσβαθο σκοτεινό ξεροπήγαδο*, έχουμε την ίδια συντακτική ακολουθία στο Α: *в неизмеримо глубокой, темной, пересохшей колодец*. Αντ'αυτού, στο Β, για ακόμη μια φορά έχουμε το σχήμα της παρομοίωσης *Словно темный бездонный пересохший колодец*.

Η ηχητική εικόνα που περιγράφεται πιο κάτω ένα δέντρο φουρφουρίζε, στο Α: *шелестело дерево*, αποτυπώνεται με μεγάλη εγγύτητα το ιδιότυπο ρήμα «φουρφουρίζω», με το ρήμα «шелестело» (=θροίζω), κάτι που δεν συμβαίνει στο Β με την επιλογή ενός πιο γενικού ρήματος: *за шумело*(=κάνω θόρυβο) *дерево*.

Η έκφραση *του γερο-κυρού του*, άλλη μία του κρητικού ιδιώματος, μεταφράστηκε ως *ο γερο-πατέρας του* - *престарелого отца* στο Α και ως *ο πατέρα του*, ένας φουκαράς γεράκος - *отца* - *несчастный старик*, στο Β.

Ολοκληρώνοντας την ανάγνωση, το ρήμα *ανοιγοσφαλνάει*, εμφανίζεται σε δύο διαφορετικά σημεία: *ν' ανοιγοσφαλνάει το στόμα* και *ν' ανοιγοσφαλνάει κι αυτός το στόμα και να ιδρώνει*. Το ιδιαίτερο είναι η διαφορετική του απόδοση στο κείμενο Β, παρόλο που το συγκεκριμένο είναι παρόμοιο: *бороться с языком* (=πασχίζει να βρει τις λέξεις)... *открывать и закрывать рот* (ανοιγω-κλείνει το στόμα), σε αντίθεση με το κείμενο Α: *снова шевелятся губы ... он тоже стал шевелить ртом*, όπου υιοθετείται όμοια απόδοση.

ΑΚΡΟΤΕΛΕΥΤΙΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι οι παγιωμένες εκφράσεις της νέας ελληνικής γλώσσας. Ξεκινώντας από το ευρύτερο πλαίσιο της φρασεολογίας, ορίσαμε τις παγιωμένες εκφράσεις, τις συγκρίναμε και τις διακρίναμε από συγγενικά τους είδη, όπως είναι οι παροιμίες, οι παρομοιώσεις και οι μεταφορές. Ακόμη, παρουσιάσαμε τους ορισμούς που δόθηκαν τόσο στην ελληνική όσο και στην ξένη βιβλιογραφία, καθώς και τους όρους που χρησιμοποιήθηκαν και χρησιμοποιούνται για να τις περιγράψουν.

Η ορολογία που παρουσιάζεται στη συγκεκριμένη εργασία μπορεί να φανεί χρήσιμη σε όποιον θέλει να ασχοληθεί με συγκριτική φρασεολογία της ρωσικής και της ελληνικής εναλλακτικά με καταγραφή όρων μέσα από την αναζήτηση της αντίστοιχης βιβλιογραφίας σε θέματα φρασεολογίας, όπως φρασεολογικά λεξικά, επιστημονικά άρθρα και ανακοινώσεις, καθώς και διδακτορικές διατριβές. Σε κάθε περίπτωση, ευελπιστούμε ότι πρόκειται για ένα μικρό κίνητρο σε ένα επιστημονικό πεδίο που έχει ανάγκη να εδραιωθεί και να μελετηθεί ενδελεχέστερα στη γλώσσα μας. Αξίζει να τονισθεί ότι είναι ελάχιστες στη χώρα μας οι εργασίες που όταν αναφέρονται σε φρασεολογικά φαινόμενα αντιλαμβάνονται τον όρο φρασεολογία με την έννοια που έχει για τους αντίστοιχους μελετητές των ξένων χωρών. Και βεβαίως αυτό συμβαίνει επειδή ακόμη για τα ελληνικά δεδομένα ο όρος φρασεολογία έχει ακόμη τις σημασίες που προαναφέραμε.

Η φρασεολογία αποτελεί ένα αρκετά ευρύ αντικείμενο το οποίο μπορεί να συμπεριλάβει τη μελέτη των ιδιωματικών εκφράσεων, τη διδασκαλία τους, συγκριτικές μελέτες μεταξύ γλωσσών κ.α. Φυσικά, είναι πολλά τα προβλήματα που συναντά κανείς στην προσπάθεια να συγκρίνει αυτό το ειδικό κομμάτι της γλώσσας που αφορά τους φρασεολογισμούς. Δεν υπάρχουν συγκεκριμένα εργαλεία ή καθιερωμένες μέθοδοι που να δίνουν με έναν αυτόματο τρόπο αντιστοιχία ή ισοδυναμία εκφράσεων. Άλλωστε σε κάθε διαδικασία μετάφρασης, πολύ εύκολα μπορεί κανείς να υποπέσει σε παραπτώματα ή μεταφραστικά λάθη. Το σίγουρο είναι πως τα νέα ελληνικά προσφέρονται για σύγκριση με άλλες, σε τέτοιου είδους θέματα, λόγω της έντονης παρουσίας και χρήσης φρασεολογισμών, τόσο στον γραπτό όσο και στον προφορικό λόγο.

Η φύση του μεταφραστή κατά την μεταφραστική διαδικασία είναι εντελώς ιδιόμορφη. Η ανακάλυψη και η αναδιατύπωση της σκέψης και του λόγου κάποιου άλλου, καθίστανται έμμονες ιδέες για τον μεταφραστή. Σε καμία περίπτωση, δεν πρέπει να αναιρέσει την πρωτοκαθεδρία της γλώσσας-πηγής, ούτε όμως να προσκολληθεί αποκλειστικά σ' αυτήν. Τουναντίον, καλείται να την ενσωματώσει σε ένα κοινωνικό –πολύ πιθανόν άγνωστο- πλαίσιο, να την αναπαραστήσει εικονικά και έπειτα, με εργαλείο την γλώσσα-στόχο, να την επαναπροσδιορίσει.

Στις προηγούμενες σελίδες λοιπόν, επιχειρήθηκε μια μικρή παρόμοια αποκρυπτογράφηση της διαδικασίας αυτής: στο πρώτο μέρος με γλώσσα-πηγή τη ρωσική από το πρωτότυπο κείμενο: «Το ημερολόγιο ενός τρελού», του Ν. Γκόγκολ και γλώσσα-στόχο τη νεοελληνική, αντιπαραβάλλοντας σε επίπεδο φρασεολογισμών και όχι μόνο τις μεταφράσεις του Ι. Ζαφειρόπουλου και της Κίρα Σίνου. Στο δεύτερο μέρος, επιχειρήθηκε η αντιστρόφως ανάλογη διαδικασία: με γλώσσα-πηγή την ελληνική από το πρωτότυπο κείμενο: «Ο τελευταίος πειρασμός», του Ν. Καζαντζάκη και γλώσσα-στόχο τη ρωσική, συγκρίνοντας τις μεταφράσεις του Α. Vasiljev και της Μ. Lanina. Στην πορεία της ανάλυσης έκαστου αποσπάσματος και λαμβάνοντας υπόψη αφενός *παράδοξο του παρατηρητή*, και αφετέρου ότι πρόκειται για λογοτεχνικές μεταφράσεις, διεξάγουμε κάποια ενδιαφέροντα συμπεράσματα.

Όσον αφορά τη μελέτη του πρώτου μέρους, συνολικά συμπεραίνουμε ότι τα δύο μεταφράσματα δεν παρουσιάζουν εξαιρετικά μεγάλες διαφοροποιήσεις τόσο μεταξύ τους, όσο και το καθένα στην θέασή του με το πρωτότυπο. Καταφέρνουν εξίσου να αποδώσουν τη σαρκαστική διάθεση του πρωτοτύπου, σε κάποια κομμάτια ίσως περισσότερο παραστατικά η μετάφραση της Σίνου (Β), σε συνδυασμό με το γεγονός ότι αναγνωρίζει ένα είδος πρωτοκαθεδρίας στο πρωτότυπο κείμενο, αφενός συντακτικά, και αφετέρου εννοιολογικά. Γεγονός, που καθιστά την μετάφραση του Ζαφειρόπουλου (Α) πιο απελευθερωμένη από τις νόρμες του πρωτοτύπου, μια λιγότερο ασφαλή επιλογή, που ωστόσο σε κάποια αποσπάσματα –όπως είδαμε παραπάνω- εκπληρώνει ευστοχότερα το σημαινόμενο. Ωστόσο, σε μια συνολική εκτίμηση, η μετάφραση της Σίνου είναι αυτή που αποδίδει καλύτερα και αμεσότερα το σαρκαστικό και ειρωνικό τόνο του πρωτοτύπου, γεγονός που οφείλεται περισσότερο στην διγλωσσία της μεταφράστριας και λιγότερο στην επιλογή της μεταφραστικής τεχνικής.

Σχετικά με το δεύτερο μέρος, το προς μετάφραση κείμενο είναι κάπως πιο περίπλοκο, κυρίως λόγω του κρητικού ιδιώματος που μεταχειρίζεται μαεστρικά ο Καζαντζάκης και των συχνών πολυσύνθετων λέξεων: ρημάτων, ουσιαστικών, επιθέτων. Ωστόσο, μέσα από τη συγκριτική μελέτη, προκύπτει ότι μετάφραση του Vasiljev είναι περισσότερο περιγραφική και παραστατική, με πιο απλή συντακτική δομή, σε αντιδιαστολή με την λακωνική μετάφραση της Lanina, όπου η διατύπωση είναι γενική και αόριστη, με μικρές, κοφτές και επεξηγηματικές προτάσεις, συχνή χρήση μετοχών, επιφωνημάτων και παρομοιώσεων. Είναι σαφές ότι η Lanina «απελευθερώνεται» από την επιρροή του πρωτοτύπου, επιλέγοντας να παραβλέψει- να μην αποδώσει κάποια μικρά κομμάτια, πιθανότατα για να γίνει πιο εύληπτο το σημαινόμενο στην γλώσσα-στόχο (δυναμική ισοδυναμία). Αυτό που παρουσιάζεται κοινό πάντως και στις δύο, είναι η εκτεταμένη χρήση τροπικών επιρρημάτων που ενδυναμώνει τον τρόπο εκτέλεσης των όσων δηλώνει το ρήμα, αλλά και αντωνυμιών, οι οποίες βοηθούν στον τρόπο που εισάγεται η νέα πληροφορία. Συνοπτικά, αν έπρεπε να πούμε ποια μετάφραση εκπληρώνει καλύτερα το μήνυμα του πρωτοτύπου, θα διαλέγαμε την μετάφραση του Vasiljev, διότι μέσω της τυπικής ισοδυναμίας, αποδίδει τις ποικιλόμορφες εικόνες του κειμένου της γλώσσας-πηγή και τις μεταφέρει με εύληπτο τρόπο και εκφραστικά μέσα στην

γλώσσα-στόχο. Αυτό είναι και το χαρακτηριστικό που θα οδηγήσει τον αναγνώστη του μεταφράσματος, να καταλάβει ότι διαβάζει Καζαντζάκη και τι το ιδιαίτερο έχει αυτό.

Είναι συνετό να τονίσουμε ότι οι παραπάνω διαπιστώσεις, αφορούν τα συγκεκριμένα κείμενα και μόνο και δεν μπορούν, ούτε πρέπει να ληφθούν γενικότερα ως ασφαλή φόρμουλα, καθώς ένα κείμενο είναι καθρέφτης χιλίων άλλων πραγμάτων που πρέπει να αναζητηθούν και να αναλυθούν ξεχωριστά .

Κλείνοντας, θα λέγαμε ότι κάθε μετάφραση οφείλει να είναι πιστή στην αιτία και το αποτέλεσμα, και ελεύθερη στον τρόπο. Άλλωστε, σε αυτό υπερθεματίζει και ο όρος *οι ωραίες άπιστες* (Les belles infidèles) από το ομώνυμο -θεμελιακό για την μεταφρασεολογία- έργο του Mounin (1910 – 1993), το νόημα του οποίου είχε διατυπώσει ήδη εναργώς ο Edmond Jaloux (1878 - 1949) με τη σαρκαστική ρήση του:

Les traductions sont comme les femmes: lorsqu'elles sont belles, elles ne sont pas fidèles, et lorsqu'elles sont fidèles, elles ne sont pas belles (Οι μεταφράσεις είναι σαν τις γυναίκες. Όταν είναι ωραίες δεν είναι πιστές και όταν είναι πιστές δεν είναι ωραίες).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. & Φλιάτουρας, Α. (2004), *Η διάκριση λόγιο και λαϊκό στην ελληνική γλώσσα. Ορισμός και ταξινόμηση*. Πρακτικά του 6ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. & Ευθυμίου, Α. (2006), *Οι στερεότυπες εκφράσεις και η διδακτική της νέας ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας*. Αθήνα: Πατάκης
- Βαλεοντής Κ., Μάντζαρη Ε. (13 -14 October 2006), *Η γλωσσική διάσταση της Ορολογίας: Αρχές και μέθοδοι σχηματισμού των όρων*. 1st Athens International Conference on Translation and Interpretation. Translation: Between Art and Social Science
- Γεωργακοπούλου, Α., Γούτσος, Δ., *Κείμενο και επικοινωνία*. Εκδόσεις: Πατάκη
- Γραμμενίδης, Σ. (2009), *Μεταφράζοντας τον κόσμο του άλλου : Θεωρητικοί προβληματισμοί και λειτουργικές προοπτικές*. 1^η έκδ. – Αθήνα, Εκδόσεις : Διάυλος
- Γρίβα, Ε. (2007), *Τεχνική συγγραφή ερευνητικών εργασιών στον τομέα της γλώσσας*. Workshop σε Διημερίδα Μεθοδολογικά και επιστημολογικά ζητήματα συγγραφής επιστημονικών εργασιών. Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, 6-7 Νοεμβρίου 2007
- Δεμίρη-Προδρομίδου, Ε., Νικολαΐδου-Νέστορα, Δ., Τρύφωνα-Αντωνοπούλου, Ν. (1983), *Η γλώσσα των ιδιωτισμών και των εκφράσεων*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις: University Studio Press
- Διαπολιτισμική αγωγή, *Ρωσική και νεοελληνική. Προβλήματα των ρωσοφώνων κατά την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας*
- *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. ΚΕΓ (2001), Χρηστίδη Α. Φ. – Θεοδωρόπουλου Μ. (επιμ.), Θεσσαλονίκη
- Κακριδή-Φερράρι, Μ. (2007), *Θέματα ιστορίας της ελληνικής γλώσσας –Διάλεκτος* [πρόσβαση από τον ιστότοπο <http://www.greek-language.gr>]
- Καμαρούδης, Σ., *Ειδική επιστημονική τεχνολογία. Πορτολάνος-Portulan*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις: Αντ. Σταμούλης
- Κεντρωτής, Γ. (1996), *Θεωρία και πράξη της μετάφρασης*. Διάυλος

- Κοντοσόπουλος, Ν. (1998). *Γλώσσες και διάλεκτοι της Ευρώπης (Τόμος Α')*. Αθήνα, Εκδόσεις Γρηγόρη
- Κούκουρα, Δ. (2006), *Η ρητορική και η εκκλησιαστική ρητορική*. Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Π. Πουρναρά
- Κριμπάς, Π. (2008), *Φρασεολογισμοί στη ρωσική λογοτεχνική γλώσσα και η απόδοσή τους στη νέα ελληνική*. Εκδόσεις Γρηγόρη
- Μαρινάκης, Θ. (2004), *Με πυξίδα ένα γλωσσάρι: Το Γλωσσάριο του Παντελή Πρεβελάκη για την Οδύσσεια του Νίκου Καζαντζάκη (Ραψωδίες Α-Κ)*. Διπλωματική εργασία, Τμήμα: Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης [δημοσίευση: elocus.lib.uoc.gr]
- Μότσιου, Β. (1987), Ελευθερία και δέσμευση στη γλώσσα (Η περίπτωση των ιδιωτισμών). Δωδώνη 16, 231-255
- Μότσιου, Β. (1987), *Ελευθερία και δέσμευση στη γλώσσα (Η περίπτωση των ιδιωτισμών)*. Δωδώνη
- Μουστάκη, Α. (1992α), *Οι στερεότυπες εκφράσεις με το βοηθητικό ρήμα είμαι στα νέα ελληνικά*. Μελέτες για την ελληνική γλώσσα, Πρακτικά της 12ης ετήσιας συνάντησης του τομέα γλωσσολογίας της φιλοσοφικής σχολής του ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 18-19 Απριλίου 1991.
- Μπάρτζης, Γ. (1992), *66 φράσεις δύομισι χιλιάδων χρόνων*. Αθήνα: Καστανιώτης
- Μπατσαλιά, Φρ. & Σελλά, Ε. (1997), *Γλωσσολογική προσέγγιση στη θεωρία και τη διδακτική της μετάφρασης*. Αθήνα: Εκδόσεις Έλλην
- Μπόλλα-Μαυρίδου, Β. (1996), *Αντιπαραθετική εξέταση των στερεότυπων παρομοιώσεων της ελληνικής και αγγλικής γλώσσας*, Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Φιλολογίας, Φιλοσοφική σχολή ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη
- Νατσούλης, Τ. (χ.χ.), *Λέξεις και φράσεις παροιμιώδεις (Τόμος Α')*. Αθήνα, Εκδόσεις Σμυρνωτάκης
- Νενοπούλου - Δρόσου, Τ. (2006), *Εκφώνηση, γλωσσικές διεργασίες και μετάφραση*. Θεσσαλονίκη : University Studio Press
- Νιχωρίτης, Κ. (2004), *Παλαιοσλαβική και εκκλησιαστική σλαβονική γλώσσα και γραμματική*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις: Αντ. Σταμούλης
- Νιχωρίτης Κ. (2008), *Σλαβονική γλώσσα*. Εκ της χρηστομαθείας της σλαβονικής γλώσσας ερανισθείσης υπό Νεοφύτου Ιερομονάχου Ριλλιώτου – Λεξικόν (1852), Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις: Αντ. Σταμούλης

- Ευδόπουλος, Γ. Ι. (2008), *Λεξικολογία. Εισαγωγή στην ανάλυση της λέξης και του λεξικού*. Αθήνα, Εκδόσεις: Πατάκη
- Παιδαγωγική σχολή Φλώρινας (2003). *Η γλώσσα και η διδασκαλία της (Αφιερωματικός τόμος)*. Φλώρινα, Βιβλιολογεϊόν, σελ. 93-94, 96-97
- Παπουλίδης, Κ. (2011), *Διαχρονικές σχέσεις Ελλάδας – Ρωσίας*. Αφοί Κυριακίδη
- Πάππου – Ζουράβλιοβα, Α. (2011), *Γλώσσα και πολιτισμός των Ελλήνων της Αζοφικής. Η συμβολή των μεταφράσεων στα μαριουπολίτικα: Η περίπτωση του Α. Π. Τσέχωφ*. Εκδόσεις Σταμούλη, Θεσσαλονίκη
- Παυλίδου, Θ. (1999), *Επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης*. Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Παρατηρητής, σελ. 78, 106-8, 132-7
- Σετάτος, Μ. (1971), *Ιστορικοσυγκριτική γραμματική των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών*. Θεσσαλονίκη, σελ. 26 (Πανεπιστημ. Σημειώσεις)
- Συλλογικό έργο (1970), *Εκθέσεις δημοτικού-γυμνασίου-ανωτέρων σχολών*. Εκδόσεις: Παγουλάτος, Αθήνα
- Συλλογικό έργο (2001), *Ο λόγος της μετάφρασης, Ανθολόγιο σύγχρονων μεταφραστικών θεωριών*. Γούτσος Διονύσης (επιμ.), Γούτσος Διονύσης (μτφ.), Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα
- Συλλογικός τόμος, *Η μεταφρασεολογική έρευνα και η μεταφραστική πρακτική στον ελληνόφωνο χώρο*, Τμήμα γαλλικής γλώσσας και φιλολογίας – Τομέας μετάφρασης
- Συμεωνίδης, Χ. (2000), *Εισαγωγή στην ελληνική φρασεολογία*. Εκδόσεις: Κώδικας
- Συμεωνίδης, Χ. (2000), *Ιστορικοσυγκριτική γραμματική των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών*. Εκδόσεις: Αφοί Κυριακίδη, Αθήνα
- Τζιτζιλής, Χ. (2000), *Βαλκανική γλωσσολογία: Συγχρονία και διαχρονία*. Τζιτζιλής Χ.& Συμεωνίδης Χ. (επιμ.), Θεσσαλονίκη: Τομέας Γλωσσολογίας ΑΠΘ, σελ. 11-18
- Τριανταφυλλίδης, Μ. (1981), *Νεοελληνική γραμματική. Ιστορική εισαγωγή*. Άπαντα: 3^{ος} τόμος. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών
- Τριανταφυλλίδης, Μ. (1947), *Παροιμιακές φράσεις από την ιστορία και τη λογοτεχνία*, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών Α.Π.Θ.
- Τσακνάκη, Ο. (2004), *Προβληματική της παροιμίας στη μετάφραση: η χρήση της στη νέα ελληνική και η ηλεκτρονική επεξεργασία της*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ). Φιλοσοφική Σχολή
- Χιώτη, Α. (2010), *Οι παγιωμένες εκφράσεις της νέας ελληνικής: ιστορική διάσταση, ταξινόμηση και στερεοτυπικότητα*. Θεσσαλονίκη, Διδακτορική

διατριβή, ΑΠΘ, Τμήμα: φιλολογίας, Τομέας :γλωσσολογίας. [Πρόσβαση μέσω ιστότοπου: www.openarchives.gr]

- Χρησιτίδης, Α. (2001), *Όψεις της γλώσσας*. Εκδόσεις; Νήσος, Αθήνα

Ξένη

- Addis, F. (2011), *Ελληνικές λέξεις και φράσεις που κατέκτησαν τον κόσμο*. Παπαστάυρου Άννα (μτφ.), Αθήνα, Εκδόσεις Σαββάλας
- Bassnett, S. (1981), *Translation studies* (2nd Edition). Routledge, Taylor & Francis Group
- Brown, K. – Miller, J. (1996), *Syntax*. Routledge, London
- Catford, J.C. (1965), *A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics*, Oxford University Press
- Čermák, F. (1988), *On the substance of idioms*. Folia linguistica XXII
- Connolly, D. (1998), *Λογοτεχνική μετάφραση: σε τι χρησιμεύει η θεωρία*; Πρακτικά ημερίδας: Η γλώσσα της λογοτεχνίας και η γλώσσα της μετάφρασης, ΚΕΓ, Θεσσαλονίκη, σελ. 13-23
- Dobrovolskij, D. (1988), *Phraseologie als Objekt der Universalienlinguistik* (Linguistische Studien) (γερμανική έκδοση)
- Gibson, E. J and Levin, H. (1978), *The psychology of Reading*, Boston MIT Press
- Hervey, S., Higgins, I. and Haywood, L. M. (1995), *Thinking Spanish Translation*. London: Routledge
- Ladmiral, J. R., (1991), *La traduction: des textes classiques?*, Στο *La traduzione dei testi classici*. Teoria, prassi, storia (Πρακτικά συνεδρίου, Παλέρμο 6-9 Απριλίου 1988), Nicosia, S. (επιμ.), σελ. 9-29
- Mejri, S. (2003a), *Le figement lexical*». *Cahiers de Lexicologie*. 82,1. Paris: Didier Erudition, 23-39
- Mejri, S. (2003b), *La Stéréotypie du Corps dans la Phraséologie. Approche Contrastive*
- Mounin, G. (1994), *Κλειδιά για τη γλωσσολογία*. Μετάφραση: Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Άννα, Μορφωτικό ίδρυμα Εθνικής τραπέζης
- Newmark, P. (1988), *A Textbook of Translation*. London: Longman

- Nida E., Taber Ch. (1969), *The theory and practice of translation*, Leiden: E.J. Brill
- Nunberg, G., I. Sag & Wasow, T. (1994). *Idioms*. Language
- Papahagi, P. (1908), *Parallele Ausdrücke und Redensarten im Rumänischen, Albanischen, Neugriechischen und Bulgarischen*. Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache zu Leipzig, 113-170
- Pearson, P., Raphael, R., Hyser, H. and TePaske, R., (1981), *The Function of Metaphor in Children's Recall of Expository Passages*, Journal of Reading Behavior 13, pp 246-261
- Pickens, J.D., Pollio M.R. and Pollio H.R., (1985), *A Developmental Analysis of Metaphoric Competence and Reading*, in Paprotte, W and Driven, R (eds) *The Ubiquity of Metaphor*, John Benjamins B.V., Amsterdam / Philadelphia
- Pod redaktsionnou kollegueu (1973), *Slanjanskoje jezikoznanije*. Moskva, Izdatelstvo Nayka
- Reynolds, R.E. and Schwarz, R.M., (1983), *The Relations of Metaphoric Processing to Comprehension and Memory*, Journal of Educational Psychology 75 No 3, pp 450-459
- Sandfeld, K. (1930), *Linguistique balkanique*. Paris
- Seleskovitch, D. & Lederer, M. (1986), *Interpréter pour traduire*. Paris : Didier Erudition
- Sevell Muñoz, J. (2000), *Técnicas de la «traducción paremiológica» (francés-español)*
- Pinker, S. (2000), *Το γλωσσικό ένστικτο – πώς ο νους δημιουργεί τη γλώσσα*. Μούμα Ευαγ. (μτφ.), Αθήνα, Εκδόσεις: Κάτοπτρο, σελ. 32-38, κ.α.
- Vinay J.P. & Darbelnet J. (1977), *Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction*, Paris, Didier

Αρθρογραφία

- *Βαλκανικά σύμμεικτα 4*, Παπουλίδης Κων. (επιμ.), Θεσσαλονίκη 1992
- Εφημερίδα Καθημερινή, Αφιέρωμα: *Νίκος Καζαντζάκης: ένας άνθρωπος*, Κωστής Γιούργος (επιμ.), 2/11/1997, σελ.: 2-32
- Κεντρωτής, Γιώργος Δ. Θεωρία και πράξη της μετάφρασης, Αθήνα : Διάυλος, 1996

- Πολίτης Μιχάλης., Κριτική προσέγγιση της μεταφραστικής δεινότητας (2009-2011) , δημοσίευση: επιστημονική επετηρίδα του ΤΕΓΜΔ, Ιόνιο Παν/μιο
- Славянское Языкознание, Международный съезд Славистов, (1973), Варшава, Доклады советской делегаций, Издательство: Наука, Москва (Slavyanskoye Yazykoznanije, (1973), Mezhdunarodnyy syezd Slavistov, Varshava, Doklady sovetской delegatsiy, Izdatelstvo: Nauka, Moskva: 1973)

Ιστότοποι

Χρονική περίοδος πρόσβασης: Δεκέμβριος 2013 - Ιούνιος 2014.

- Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας: <http://slt-learningtheories.blogspot.gr>
- Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης: <http://www.ekt.gr>
- Διαδικτυακή πύλη αναζήτησης και πλοήγησης σε έγκριτο ελληνικό ψηφιακό περιεχόμενο επιστήμης και πολιτισμού: <http://www.openarchives.gr>
- Πύλη για την ελληνική γλώσσα: <http://www.greek-language.gr>
- Λεξικό όρων: http://www.komvos.edu.gr/glwssa/Lexiko/lexiko_n.htm
- Πολύγλωσσο Βικιλεξικό: <http://el.wiktionary.org>
- Ασκήσεις για την ελληνική γλώσσα: <https://sites.google.com/site/thranio>
- Ιστότοπος για την ελληνική γλωσσολογία: http://www.linguist-uoι.gr/cd_web/docs/greek/032_motsiouICGL8.pdf
- Το 6ο Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας (6th ICGL): www.Philology.Uoc.Gr/conferences/6thICGL
- Ιστότοπος ενημέρωσης χωρίς σύνορα: <http://tvxs.gr>
- Οι ιδιωτικές εκφράσεις ως εθνικές οντότητες της γλώσσας με βάση τις συντακτικές αλλαγές στα ελληνικά, γεωργιανά και ρωσικά, Svetlana Berikashvili: http://www.eens.org/EENS_congresses/2010/Berikashvili_Svetlana.pdf
- Ιστότοπος ψηφιακών βιβλίων: <http://www.scribd.com/>
- Ελληνο-ρωσικό λεξικό: <http://el.glosbe.com/el/ru>
- Ρωσικοί φρασολογισμοί, ερμηνεία, ετυμολογία: <http://frazbook.ru>
- Ελληνική ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια: <http://www.livepedia.gr/>
- Ορισμοί slang λέξεων: <http://www.slang.gr/lemma>

- Ψηφιακή εφημερίδα *Το Βήμα*: <http://www.tovima.gr>, (δημοσίευση: 18/08/1996)
- Ιστότοπος για την ελληνική ιστορία: <http://www.historyreport.gr>
- Διαλέξεις γενικής γλωσσολογίας Ferdinand de Saussure (1910): [Saussure Lectures on General Linguistics.htm](http://www.tovima.gr)
- Πρακτικά συνεδρίου φρασεολογίας EUROPHRAS 2014: <http://www.europhras.org>
- Βιβλιοθήκη & κέντρο πληροφόρησης Παν/μίου Κρήτης: elocus.lib.uoc.gr
- Ιστότοπος παρουσίασης βοτάνων, φυτών κ.ά: <http://www.herb.gr>

Βοηθητικό υλικό - Λεξικά

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (2002). Αντίστροφο λεξικό της νέας ελληνικής. Α.Π.Θ., Ινστιτούτο νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη]
- Βασιλειάδου - Ζάχου Αφροδίτη, Δημέλη - Κωνσταντίνου Φρειδερίκη, Στεπανιάν Μπερτζ, Φίνογλου - Χαρσούλη Ευθαλία, *Lexicon: 4γλωσσο λεξικό επιστημονικών και τεχνικών όρων: Αγγλικά, Γαλλικά, Γερμανικά, Ελληνικά*, University Studio Press, 2004
- Βλαχόπουλος, Στέφανος, «Λεξικό των Ιδιωτισμών της Νέας Ελληνικής», Εκδόσεις Κλειδάριθμος.
- Βοσταντζόγλου, Θεολόγος, *Αντλεξικόν ή Ονομαστικόν της Νεοελληνικής Γλώσσης*, (1998), Αθήνα
- Габучан К. В., *Учебный толковый словарь русского языка*, Москва: Русский язык, 1988
- Ιωαννίδου Α., *Ρωσοελληνικό λεξικό*, Μόσχα: Ρωσική Γλώσσα, 1983
- Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, (1998). Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη)
- Μαμαλούι Σβετλάνα - Τρακάδας Αντώνης, *Γραμματική της ρωσικής γλώσσας*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2003
- Μπαμπινιώτη, Γεωργίου Δ. (2002) *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Β' εκδ. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Τεγόπουλος-Φυτράκης. *Ελληνικό Λεξικό*, (1993). Αθήνα: Αρμονία
- Τριανταφυλλίδης, Μ. ([1941] 1996³). *Νεοελληνική γραμματική της δημοτικής*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών Α.Π.Θ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

Διεθνώς γνωστές ελληνικές λέξεις και φράσεις και το μεταφραστικό τους ισοδύναμο στη ρωσική¹¹⁰

- Από μηχανής θεός - Неожиданное спасение
- Αλκυονίδες ημέρες - Безмятежные дни
- Άρτον και θεάματα - Хлеба и зрелищ
- Αφροδισιακό - Афродизиак
- Αχίλλειος πτέρνα - Ахиллесова пята
- Ανεβαίνω στο βήμα – Повышается в шаге
- Γόρδιος δεσμός – Гордиев узел
- Δαμόκλειος σπάθη – Дамоклов меч
- Φοβού τους Δαναούς και δώρα φέροντας – Остерегайтесь Даная и принимая подарки
- Αναπαύομαι στις δάφνες μου – Отдыхая на лаврах
- Δρακόντεια μέτρα – Драконовские меры
- Ερμαφρόδιτος – Гермафродит
- Ηράκλειος άθλος – Титанические подвиг (*Τитαν-τιτάνας)
- Ιπποκράτειος όρκος – Клятва Гиппократа

---

¹¹⁰ Πηγές: <http://el.glosbe.com/el/ru> και <http://frazbook.ru>

- Κάθαρση – Расстояние
- Καισαρική τομή – Кесарево сечение
- Κυκλώπεια τείχη – Циклопические стены
- Λερναία ύδρα – Лернейская гидра
- Μήλο της Έριδας – Яблоко раздора
- Στις αγκάλες του Μορφέα – В объятиях Морфея
- Νάρκισσος – Нарцисс
- Νέктар και αμβροσία – Нектаром и амброзией
- Τα πάθη της Νιόβης – Страсти Ниоба
- Οιδιπόδειο σύμπλεγμα – Эдипов комплекс
- Εξοστρακίζω – Остракизму
- Το κουτί της Πανδώρας – Ящик Пандоры
- Πανίδα και χλωρίδα – фауны и флоры
- Πλατωνική σχέση – Платонические отношения
- Πιστή Πηνελόπη – Верная Пенелопа
- Ρητορική ερώτηση – Риторический вопрос
- Μια σημαδιακή μέρα – В один роковой день
- Μεταξύ Σκύλλας και Χάρυβδης – Между Сциллой и Харибдой
- Στεντόρεια φωνή – Громкий голос
- Το μαρτύριο του Τάνταλου – пытка Тантала
- Σωκρατική μέθοδος – Сократического метода
- Το χαμόγελο της σφίγγας – Улыбка сфинкса
- Χρυσός αιώνας - Золотой век

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

Επεξήγηση χρήσιμων γλωσσολογικών όρων¹¹¹

➤ Αναλογία

Το φαινόμενο κατά το οποίο ένα στοιχείο της γλώσσας τροποποιείται με βάση γλωσσικά σχήματα που προϋπάρχουν σε αυτή. Π.χ. η αρχαία ελληνική λέξη *σκιά* μετασηματίστηκε σε *ίσκιος* κατ' αναλογία προς το *ήλιος*. Η ιστορική γλωσσολογία έχει δείξει ότι η αναλογία είναι ένας από τους βασικότερους μηχανισμούς εξέλιξης κάθε γλωσσικού συστήματος, καθώς δημιουργεί συνεχώς νέες μορφές, οι οποίες έχουν τη δυνατότητα να υπερισχύουν και να αντικαταστήσουν τις παλαιότερες από τις οποίες προέκυψαν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο αναλογικός σχηματισμός της (ήδη μεσαιωνικής) ονομαστικής *πατέρας* που αντικατέστησε την αρχαία ονομαστική *πατήρ*. Στον σχηματισμό αυτό καθοριστικό ρόλο έπαιξε η αρχαία αιτιατική ενικού *τον πατέρα* που, με βάση την αναλογία, εμφανίστηκε κατά την ελληνιστική εποχή ως *τον πατέρα* αναλογικά προς τα ουσιαστικά της α' κλίσης, π.χ. *τον ταμίαν*.

➤ Ασθενής/ισχυρή γλώσσα

Η διάκριση γίνεται στα πλαίσια της θεωρίας του γλωσσικού ηγεμονισμού. Μια γλώσσα θεωρείται ισχυρή, όταν κυριαρχεί πάνω σε άλλες όσον αφορά τη χρήση της σε ποικίλους τομείς και δραστηριότητες (οικονομικές, πολιτικές, εκπαιδευτικές), και ασθενής όταν

¹¹¹ Πηγή: Κέντρο ελληνικής γλώσσας (2001). *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*, επιμ. Α. Φ. Χρηστίδη – Μ. Θεοδωρόπουλου, Θεσσαλονίκη

εκτοπίζεται από αντίστοιχους τομείς: π.χ. η ελληνική απέναντι στην τσιγγάνικη στα πλαίσια του ελληνικού κράτους.

➤ **Αυθαιρεσία**

Βασικό χαρακτηριστικό του γλωσσικού σημείου που περιγράφει τη μη αιτιολογημένη σχέση ανάμεσα στο σημαίνον και το σημαινόμενο. Δηλαδή, η ακουστική εικόνα ενός γλωσσικού σημείου, δεν υπαγορεύεται από αυτό που σημαίνει, το νόημά του, και εντέλει από αυτό στο οποίο αναφέρεται. Απόδειξη γι' αυτό αποτελεί η ποικιλία των γλωσσικών μορφών με τις οποίες δηλώνεται η ίδια έννοια σε διαφορετικές γλώσσες: π.χ. η έννοια *μήλο*, στα ελληνικά *μήλο*, αγγλικά *apple*, γαλλικά *pomme*.

➤ **Γλωσσικός ηγεμονισμός**

Ο όρος αναφέρεται σε μηχανισμούς άσκησης ιδεολογικής εξουσίας, που στοχεύουν στην εξασφάλιση της συναίνεσης σε επιλογές της κυρίαρχης κοινωνικής τάξης μέσα από τη φυσικοποίησή τους, δηλαδή την αποδοχή τους ως αυτονόητων και «φυσικών». Η γλώσσα αποτελεί τόσο έκφραση όσο και συστατικό αυτής της διαδικασίας: η απαξίωση των διαλέκτων, η επιβολή μιας διαλέκτου ως επίσημης, εθνικής γλώσσας, η ανάδειξη σε νόρμα της γλωσσικής ποικιλίας που χρησιμοποιεί η ανώτερη τάξη, η επικράτηση της αγγλικής ως παγκόσμιας γλώσσας, είναι όλα εκφάνσεις γλωσσικού ηγεμονισμού. Η έννοια του «ηγεμονισμού» συνδέεται με το όνομα του Ιταλού διανοητή Gramsci.

➤ **Ενδείκτης**

Γλωσσικά στοιχεία που βοηθούν τον αναγνώστη/ακροατή να συνδέσει το κειμενικό μήνυμα με το ευρύτερο γνωσιακό, καταστασιακό και πολιτισμικό του πλαίσιο. Π.χ. για παράδειγμα, ως υποθέσουμε, πιθανόν, τελειώνοντας θα αναφερθώ κ.ά.

➤ **Ιδίωμα**

Η γλωσσική ποικιλία που είναι χαρακτηριστική ενός τόπου, αλλά δεν παρουσιάζει σημαντικές διαφορές από την κοινή ώστε να μπορεί να θεωρείται διάλεκτός της. Ιδιώματα

της ελληνικής μπορούν να θεωρηθούν τοπικές παραλλαγές, όπως της Σύμης, της Χίου, των Δωδεκανήσων, του βορειοελλαδικού χώρου, των Κυκλάδων, της Σαμοθράκης κλπ.

➤ **Καθολικά χαρακτηριστικά της γλώσσας**

Με τον όρο αυτόν διατυπώνεται η παραδοχή ότι όλες οι γλώσσες του κόσμου, παρά τις διαφορές τους, έχουν βαθύτερες ομοιότητες, οι οποίες πηγάζουν από το γεγονός ότι η ανθρώπινη νόηση είναι ενιαία. Η διπλή άρθρωση λ.χ., μπορεί να θεωρηθεί ως ένα καθολικό γλωσσικό χαρακτηριστικό, το οποίο συνδέεται με το γεγονός ότι η ανθρώπινη νόηση «σημαίνει» την εμπειρικά μέσω γενικεύσεων και αφαιρέσεων. Μη καθολικό χαρακτηριστικό είναι π.χ., η σταθερή σειρά των λέξεων στην αγγλική, σε αντίστιξη με τη σχετικά ελεύθερη σειρά των λέξεων στην ελληνική. Ωστόσο, η διάταξη των λέξεων, η σύνταξη δηλαδή, είναι ένα καθολικό χαρακτηριστικό, που οφείλεται στο γεγονός ότι ο λόγος εκτυλίσσεται στον χρόνο, άρα υπάρχει αναγκαστική διαδοχή.

➤ **Κωδικοποίηση**

Το στάδιο στη διαδικασία τυποποίησης μιας γλώσσας κατά το οποίο συντάσσονται λεξικά και εγχειρίδια γραμματικής. Σε προηγούμενο στάδιο έχει επιλεγεί η γλωσσική ποικιλία που θα αποτελέσει την πρότυπη και επίσημη γλώσσα. Στόχος της κωδικοποίησης είναι τόσο η παγίωση της γλωσσικής μορφής μέσω του ελέγχου της πολυτυπίας και πολυμορφίας όσο και η διαμόρφωση μιας νόρμας, η οποία θα καθορίζει τη γλωσσική χρήση του προφορικού και γραπτού λόγου. Στον ελληνικό χώρο π.χ. κατά τον 19^ο αι., μετά τη σύσταση του ελληνικού κράτους, επιλέχθηκε η καθαρεύουσα ως η ποικιλία που θα αναδεικνυόταν σε επίσημη γλώσσα του κράτους και ακολούθησε συνειδητή προσπάθεια κωδικοποίησής της με τον καθαρισμό της από ξένες λέξεις και με τη σύνταξη λεξικών, γραμματικών εγχειριδίων κλπ. Στη συνέχεια, ως αποτέλεσμα του εκπαιδευτικού δημοτικισμού των αρχών του 20ού αι., ακολούθησαν συνειδητές ενέργειες για την κωδικοποίηση της νέας ελληνικής (δημοτικής), που είχαν ως καρπό τους τη Γραμματική του Τριανταφυλλίδη (1938) και το Συντακτικό του Τζάρτζανου (1946), έργα-σταθμούς για τη διαμόρφωση της νόρμας της νέας ελληνικής.

➤ **Lingua Franca**

Η γλώσσα που χρησιμοποιείται ως μέσο επικοινωνίας μεταξύ ομιλητών που δεν έχουν κοινή μητρική γλώσσα. Ως συνώνυμοι χρησιμοποιούνται κάποτε και οι όροι *κοινή, βοηθητική γλώσσα ή γλώσσα συνεννόησης*. Ο όρος είναι ιταλικός και κυριολεκτικά σημαίνει γαλλική γλώσσα. Αρχικά αναφερόταν σε μια νεολατινική ποικιλία που μιλιόταν στη βόρεια ακτή της Μεσογείου (μεταξύ Μασσαλίας και Γένοβας), πρόγονο της σύγχρονης ιταλικής και της προβηγκιανής. Υιοθετήθηκε ως βοηθητική γλώσσα από τους Σταυροφόρους, που μιλούσαν διαφορετικές γλώσσες και αναμείχθηκε με αραβικά, ελληνικά, ισπανικά και άλλα στοιχεία. Η γλωσσική αυτή ποικιλία δεν επιβίωσε, αλλά ο όρος παρέμεινε και αναφέρεται σήμερα σε κάθε γλώσσα που επιτελεί ανάλογη λειτουργία. Σήμερα, καλύπτει τόσο φυσικές γλώσσες, όπως η ελληνιστική κοινή, η λατινική, η αγγλική, που χρησιμοποιήθηκαν ή χρησιμοποιούνται ως γλώσσες συνεννόησης, όσο και τεχνητές, όπως η εσπεράντο.

➤ **Μεταφορά**

Βασικός μηχανισμός επέκτασης της γλωσσικής σήμανσης, π.χ. πόδι (ανθρώπου) / πόδι (τραπεζιού). Η μεταφορά δεν περιορίζεται στις λογοτεχνικές χρήσεις της γλώσσας αλλά κυριαρχεί σε όλο το «σώμα» της: υποστηρίζω (την άποψη), ανατρέπω (τις παραδεδομένες ιδέες), διαπλεκόμενα συμφέροντα, η άνοδος των τιμών κλπ. Πολύ συχνά ο ομιλητής δεν έχει την αίσθηση ότι χρήσεις τέτοιου είδους είναι μεταφορικές. Σε αυτήν την περίπτωση μιλάμε για νεκρές μεταφορές. Με τη μεταφορά επιτυγχάνεται η σήμανση πιο αφηρημένων εννοιών με τη μεσολάβηση συγκεκριμένων, πρωτογενέστερων εννοιών: π.χ. ανεβαίνω το βουνό, ανεβαίνει η θερμοκρασία, ανεβαίνουν οι τιμές. Έτσι η μεταφορά αποκαλύπτει τη γείωση του αφηρημένου στο συγκεκριμένο.

➤ **Μεταφραστικό δάνειο**

Η λέξη η οποία δεν εισέρχεται σε μια γλώσσα με βάση τη φωνητική της μορφή αλλά μεταφράζεται σ' αυτή με τη χρησιμοποίηση ήδη υπαρκτών γλωσσικών στοιχείων της γλώσσας που τη δέχεται. Έτσι, για παράδειγμα, η λέξη ουρανοξύστης, ενώ αναλύεται μορφολογικά σε ελληνικά στοιχεία (ουρανός + ξύνω) είναι μεταφραστικό δάνειο από το αγγλικό sky-scraper, καθώς μεταφράζει στα ελληνικά κάθε στοιχείο της αγγλικής λέξης: sky (ουρανός), scrape (ξύνω). Ένα μεταφραστικό δάνειο μπορεί να είναι ελεύθερο ή να προέρχεται από σημασιολογικό δανεισμό.

➤ **Ομωνυμία / Πολυσημία**

Ομώνυμα ονομάζονται δύο γλωσσικά σημεία που έχουν την ίδια φωνητική μορφή αλλά διαφορετική σημασία. Π.χ. παραμάνα (τροφός) και παραμάνα (είδος καρφίτσας). Συνήθως γίνεται διάκριση ανάμεσα σε απόλυτη ομωνυμία, όπου υπάρχει φωνητική σύμπτωση και γραμματική ισοδυναμία των λέξεων (συχνά και ομογραφία), και σχετική ομωνυμία (μέλι/μέλλει), όπου υπάρχει η φωνητική σύμπτωση αλλά δεν υπάρχει πάντα γραμματική ισοδυναμία. Πολύσημα ονομάζονται τα γλωσσικά σημεία που έχουν κατά κανόνα περισσότερα του ενός σημασιόμενα – σημασίες, π.χ. *γράμμα* ‘γράμμα αλφαβήτου’, ‘επιστολή’ κ.ά. Η πολυσημία των γλωσσικών σημείων οφείλεται σε σημαντικό ποσοστό στη λειτουργία της μεταφοράς, π.χ. *αχτύπητος*.

➤ Παραδειγματικές σχέσεις

Οι σχέσεις που δημιουργεί μια γλωσσική μονάδα με όλες τις άλλες με τις οποίες έχει κάτι κοινό και από τις οποίες μπορεί να αντικατασταθεί, π.χ. στην ακολουθία «Ο Γιάννης τρέχει», ο Γιάννης βρίσκεται σε παραδειγματική σχέση με οποιαδήποτε άλλη λέξη θα μπορούσε να την αντικαταστήσει, όπως ο δάσκαλος, το σκυλί κ.ά. Οι ίδιες σχέσεις απαντούν τόσο στο φωνολογικό επίπεδο (πάθος, λάθος), όσο και στο μορφολογικό (γράφω/γράφουμε)

➤ Σημιτισμός

Ο όρος αναφέρεται στην επίδραση που άσκησε η εβραϊκή στην ελληνική γλώσσα της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης, επίδραση που διαπιστώνεται κυρίως από την παρουσία μεταφραστικών δανείων σε λέξεις ή εκφράσεις, καθώς και από την υιοθέτηση εκ μέρους της ελληνικής συντακτικών σχημάτων χαρακτηριστικών της σημιτικής.

➤ Φρασεολογισμός / λεξική φράση

Η φράση που αποτελείται από δύο ή περισσότερες λέξεις αλλά εμφανίζει μια σημασία. Η σημασία της φράσης δεν αντιστοιχεί στο άθροισμα των σημασιών των δύο λέξεων αλλά πρόκειται για μια καινούργια σημασία, η οποία δεν προκύπτει από τις σημασίες των συστατικών της λέξεων, π.χ. παιδική χαρά. Οι σχέσεις των λέξεων που συμμετέχουν στη λεξική φράση είναι πολύ στενές: η σημασία απορρέει από τη συγκεκριμένη, σταθερή σειρά με την οποία εμφανίζονται τα στοιχεία της λεξικής φράσης, π.χ. *παιδί του σωλήνα* – *μωρό*

του σωλήνα. Ειδική κατηγορία φρασεολογισμών είναι οι ιδιωματικές εκφράσεις, π.χ. δάγκωσε τη λαμαρίνα, όπου η σημασία είναι πλήρως αποσυνδεδεμένη από τη σημασία των συστατικών της.